

Ildikó Piroska Posztós

**HONGRIA I HONGARESOS EN LA LITERATURA CATALANA:
EL CAS DE VIOLANT D'HONGRIA**

TREBALL DE FI DE MÀSTER

dirigit per la Dra. Montserrat Palau Vergés

Màster d'Estudis Superiors de Llengua, Literatura i Cultura Catalanes

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Tarragona

Agraïments

Primer de tot agrair a qui ha estat en tot moment al meu costat, dia a dia, llegint i rellegint, i retocant, ensenyant-me i guiant-me en aquest camí tan complex que, gràcies a ella, ara conec una mica més. Moltes gràcies per la meva tutora, Montserrat Palau Vergés, per tot el que m'ha donat, corregit i pel seu suport. I per l'inexhaurible paciència i per la seva qualitat intel·lectual i humana.

També donar les gràcies al professor Kálmán Faluba pels seus consells i idees i per l'exactitud i precisió amb que em va respondre totes les preguntes emergents.

La consecució del present treball de recerca no hauria estat possible sense l'ajuda de Tibor Berta, cap del Departament d'Estudis Hispànics a la Universitat de Szeged, i del meu coordinador del màster, Xavier Rull Muruzàbal, que em van ajudar molt per aconseguir una beca per poder cursar-lo a la Universitat Rovira i Virgili.

I per últim, però no menys important, m'agradaria expressar el meu més profund agraïment a Jordi Gimeno Benito, el meu lector a la Universitat de Szeged, que em va ensenyar els fonaments d'aquesta bonica llengua i que em va presentar a la literatura i cultura catalanes.

Índex

AGRAÏMENTS	2
1. INTRODUCCIÓ	5
1.1 Estat de la qüestió / Tema	5
1.1.1 Albin Körösi	6
1.1.2 Ferenc Olivér Brachfeld.....	7
1.1.3 Kálmán Faluba	9
1.2 Descripció dels objectius	10
1.3 Metodologia.....	11
1.4 Estructura del treball	13
2. HONGRIA I HONGARESOS EN LA LITERATURA CATALANA MEDIEVAL I CONTEMPORÀNIA	15
2.1 Hongria i hongaresos en la literatura catalana medieval	15
2.1.1 <i>El llibre dels feits</i> del rei Jaume I.....	18
2.1.2 <i>La Història de Jacob Xalabín</i>	21
2.1.3 Tirant lo Blanc	23
2.2 Hongria en la literatura catalana contemporània	25
2.2.1 Francesc Trabal.....	26
2.2.2 Pere Calders.....	27
2.2.3 Joan Perucho	27
2.2.4 Salvador Espriu.....	28
2.2.5 Montserrat Roig	29
2.2.6 Baltasar Porcel	30
2.2.7 Maria Aurèlia Capmany	31
2.2.8 Jaume Cabré.....	32
2.2.9 Albert Salvadó.....	33
2.2.10 Mònica Batet	34
3. VIOLANT D'HONGRIA.....	36
3.1 Biografia de Violant d'Hongria.....	36
3.2 Violant d'Hongria en els ulls dels historiadors del segle XIX-XX	39
3.2.1 Els tractes de matrimoni	40
3.2.2 La boda.....	42
3.2.3 Els fills del matrimoni reial	43
3.2.4 Violant com a consellera del rei	45
3.3 La filla del rei d'Hongria.....	47

3.3.1	<i>Istoria de la fiyla del rei dungira</i>	48
3.3.2	La llegenda.....	49
3.3.3	Altres versions.....	52
3.3.3.1	El Roman de la Manekine	52
3.3.3.2	La història de la reina Oliva.....	53
3.3.3.3	Santa Dimpna i Sant Gerebernus	53
3.3.4	La llegenda coneguda i estesa en els països romànics: el cas de Boccaccio	55
3.4	Ferenc Olivér Brachfeld: <i>Violant d'Hongria</i>	58
3.5	Violant d'Hongria en les rondalles mallorquines i en la literatura infantil i juvenil	63
3.5.1	La rondalla “Es tres patrons” i la novel·la <i>El malefici de la reina d'Hongria</i>	63
3.5.2	La “rondaia”	63
3.5.3	La novel·la de Maria Aurèlia Capmany	69
3.5.4	La rondalla de la comtessa sense braços.....	83
3.5.4.1	Altres figures llegendàries similars	84
3.5.4.1.1	Santa Àgata	84
3.5.4.1.2	Santa Brígida d'Irlanda.....	85
3.5.5	Violant d'Hongria en altres aspectes de la cultura catalana	85
4.	CONCLUSIONS	88
5.	APÈNDIX	91
5.1	“L'Hongria dels meus amors”	91
5.2	La Vanguardia, 26 de març, 1931, pàgina 7	91
5.3	“La novel·la hongaresa d'avui”	93
5.4	“El geni magiar”	93
5.5	La reina Violant d'Hongria dicta el seu testament. 1251, octubre 12. Osca	95
5.6	El papa Gregori IX posa Violant, la filla del rei hongarès Andreu II, sota la tutoria de la Santa Seu	98
5.7	Laude arbitral de Na Violant.....	99
5.8	Dues històries llegendàries sobre Violant	100
5.8.1	Una història de veritat.....	100
5.8.2	El monjo treballador	101
6.	NOTES	103
7.	BIBLIOGRAFIA	105
7.1	Fonts citades.....	105
7.2	Fonts consultades.....	108
7.3	Webgrafia.....	110

1. INTRODUCCIÓ

1.1 Estat de la qüestió / Tema

Els primers contactes entre Catalunya i Hongria es remunten més de set-cents anys amb els matrimonis entre Constança d'Aragó i Emeric I d'Hongria (1196), i Violant d'Hongria i Jaume I de Catalunya-Aragó (1235). Més tard, els voluntaris catalans van participar en l'alliberament de Buda (1686). Fins al segle XX no hi va haver cap interès específic en la literatura i en la cultura catalanes a Hongria.

L'interès va ser desencadenat per Albin Körösi i continuat per Ferenc Oliver Brachfeld, que van descobrir que, malgrat la ignorància d'Hongria envers Catalunya, els catalans mostraven interès i tenien en compte aquesta terra llunyana. Aquest interès per part dels hongaresos, però, va ser sotmès a un llarg silenci des de mitjans dels anys trenta fins als setanta del segle XX, quan Kálmán Faluba, a la Universitat Eötvös Lóránd de Budapest, va començar a organitzar un curs de l'idioma català que s'ha convertit en el principal vehicle per a la difusió de la llengua i cultura catalanes.

Així, la nova era que va despertar la curiositat del que els catalans pensen dels hongaresos ha estat present a Hongria des de les últimes quatre dècades i mitja. El senyal més clar d'aquesta curiositat mútua el demostrà un projecte comú del Museu d'Història de Catalunya i el Museu Nacional d'Hongria en la forma d'una exposició titulada "Princeses de terres llunyanes. Catalunya i Hongria a l'edat mitjana", que es va organitzar l'any 2009 a Barcelona i a Budapest. Catalunya va celebrar el 800é aniversari del naixement de Jaume el Conqueridor el 2008. Aquest aniversari va proporcionar la idea d'organitzar una gran exposició, que va tenir un gran èxit a ambdós països.¹

La idea original d'aquest treball va ser demostrar la presència d'Hongria i els hongaresos en la literatura catalana des dels seus inicis fins al segle XXI. Però, ja que hi ha una gran quantitat d'obres que tenen a veure amb Hongria,

abracen un tema hongarès o almenys esmenten el país o els seus personatges (reals o ficticis), al final hem decidit dedicar un capítol inicial a una visió molt general de les obres d'alguns escriptors catalans dels segles XX i XXI i centrarnos, per la seva importància i presència en la història literària, en la figura d'una sola persona que va néixer a Hongria, però que es va casar amb un rei català: Violant d'Hongria, filla d'Andreu II i la seva segona esposa, Violant de Courtenay, comtessa d'Auxerre. Abans de fer això, però, anem a veure alguns hongaresos que han tingut un paper important en les relacions literàries de les dues nacions.

1.1.1 Albin Körösi

Albin Körösi (1860-1936) fou un hispanista hongarès, professor, traductor, religiós de la Orde dels Clergues Regulars Pobres de la Mare de Déu de les Escoles Pies que va traduir molts llibres i poemes del castellà a l'hongarès. El 1896 va ser triat per esdevenir membre de l'Acadèmia Espanyola. Es va convertir en professor de llengua espanyola el 1912, a la Facultat d'Arts de la Universitat de Budapest i, el 1922, va començar a ensenyar espanyol a la Facultat d'Economia de la mateixa universitat. Estava molt interessat en les connexions de la literatura hongaresa i espanyola. Va escriure el pròleg a la primera edició en castellà dels poemes de Sándor Petőfi (Madrid, 1921), el gran poeta hongarès (cf. Megyer: 1942:334). No obstant això, Körösi no va estar interessat només en la literatura castellana. Segons Kálmán Faluba:

“Que sapiguem, el primer hongarès dedicat amb una certa assiduitat a la llengua i a la literatura catalana fou l'escolapi Albin Körösi (1860-1936), qui entre 1901 i 1914 publica traduccions de poemes de Balaguer, Verdaguer i Guimerà, majoritàriament a les planes de la revista “Katholikus Szemle”, o sigui, “Butlletí Catòlic”. Körösi és autor també d'un escrit de quinze pàgines sobre els Jocs Florals, aparegut a la mateixa revista, i d'una ressenya sobre el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, publicada a la premsa diària. Però l'obra més ambiciosa del nostre escolapi fou la

traducció i l'estudi de la *Història de la filla del rei d'Hongria*, una “novel·leta exemplar” medieval [...]. Körösi no era filòleg de formació, i el seu estudi se'n ressent, com ho constaten les poques crítiques de que va ser objecte. Probablement degut a aquest fracàs, l'activitat catalanòfila de Körösi sembla estroncar-se amb la Primera Guerra Mundial” (Faluba 2013:7).

1.1.2 Ferenc Olivér Brachfeld

Ferenc Olivér Brachfeld va néixer a Budapest el 18 de febrer del 1908 en una família de comerciants. Va obtenir el títol de batxiller en una escola luterana el 1925. A causa del *numerus clausus* eficient aquells anys, no va ser admès a la Universitat de Budapest; per això, entre 1925 i 1927, va estudiar a la universitat de Viena on, a més de filologia alemanya, va seguir conferències sobre psicologia.

El 1927 s'ho va arranjar per a ser admès a la Universitat Pázmány Péter, on va aprendre filologia hongaresa, alemanya i francesa. Va començar també a estudiar la llengua espanyola, i el seu professor fou l'esmentat Albin Körösi, un professor ajudant que probablement era la primera i única persona que va estar interessada també en la llengua, literatura i cultura catalanes. Va tenir una gran influència en Brachfeld, ja que va plantar les llavors d'interès en ell cap la cultura catalana. El primer senyal concret d'aquest interès es va mostrar quan Brachfeld trià un tema català per a la seva tesi doctoral i, per fer recerca, va viatjar a Barcelona el 1929. Aquest viatge va tenir una influència en tota la seva vida. Com que era molt bo en l'aprenentatge d'idiomes, va aprendre a parlar i escriure l'idioma perfectament molt aviat.

Va conrear diverses relacions amb intel·lectuals catalans d'aquells anys, com, per exemple, amb Carles Rahola, amb qui va mantenir correspondència entre els anys 1932 i 1934, com ho documenten cinc cartes publicades. Fruit d'aquests contactes, l'hongarès fou present a l'Ateneu de Girona el 1934. Rahola escriu sobre Brachfeld que és “una mica rodamón; ha viatjat molt i parla i escriu correctament diverses llengües, àdhuc la catalana, però el seu cosmopolitisme no

ha pas minvat l'amor a la pàtria llunyana, l'Hongria del seus amors, com ell es complau d'anomenar-la" (Aragó i Clara 1998:318).

Justament "L'Hongria dels meus amors" fou el títol de la seva presentació sobre aquest país a Tarragona, el dia 25 de novembre de 1931, segons el *Diari de Tarragona*.² La notícia d'una altra conferència a l'Ateneu barcelonès presentada per Brachfeld va ser publicada a *La Vanguardia* el 26 de març del mateix any.³ Va conèixer molta gent important de l'època, com ara Eugeni d'Ors-Xènius, Pierre Vilar, Pere Carbonell i Fita, Miquel Ferrà, Llorenç Villalonga, August Vidal, Màrius Verdaguer, Pau Casals, Carles Sentís, Federico García Lorca, Diego Ruiz, dr. Ramon Sarró o Emili Mira.⁴

Molta gent va pensar que era de fet català, ja que va utilitzar el seu nom sense accent en la manera següent: F. Oliver Brachfeld; i tothom va pensar que Oliver era el seu primer cognom. Les seves obres encara s'enumeren sota la lletra O en els catàlegs de les biblioteques catalanes i originàriament la *Gran enciclopèdia catalana* també va esmentar el seu nom sota aquesta lletra.

Tan aviat com va tenir la seva tesi doctoral escrita, va tornar a Budapest per defensar-la, i després es va traslladar a París per estudiar a La Sorbona durant un any. Després va tornar a Barcelona i donà conferències a les universitats i en cercles culturals, principalment en el terreny de la psicologia. També va traduir molts llibres i, més tard, fundà la seva pròpia editorial, l'Oliver Brachfeld Editor, i després una altra, l'Editorial Victoria. Va abandonar el país durant la guerra civil i va anar a viure a París. Durant la Segona Guerra Mundial li van oferir passaport per deixar el país, però per aquest temps ja s'havia casat amb una dona catalana i no volia deixar-la.

Va tornar a Barcelona el 1942 i continuà amb el seu treball acadèmic. Després de vuit anys, però, va veure que mentrestant el règim del general Franco tingués el poder, les portes de la universitat no se li obririen. Per això el 1950 va decidir a emigrar a Veneçuela. El 1957, tornà a Barcelona, però després de dos anys es va veure forçat a deixar la ciutat i el país i va anar a la República Federal

d'Alemanya, on dirigí un departament a la universitat de Westfàlia durant sis anys. Va ser enviat a Bogotà en el marc d'un programa acadèmic on passà dos anys i, després, a Quito, on va morir d'un accident vascular cerebral el 2 de setembre del 1967 (cf. Brachfeld 2001:91-99).

1.1.3 Kálmán Faluba

Kálmán Faluba va néixer a Budapest el 1941. Era professor titular i cap del Departament d'Espanyol a la Universitat Eötvös Lóránd de Budapest. És llicenciat en filologia espanyola i itàlica i doctorat en lingüística romànica. És l'autor del diccionari català-hongarès i hongarès-català; un home humil amb un gran coneixement, i un misteri per a tothom, ja que els agradaria saber una mica més sobre la seva vida.

A finals dels 1960, es va proposar l'objectiu d'aprendre totes les llengües romàniques. Ja parlava l'espanyol i l'italià i va decidir estudiar el català a Hongria amb l'única gramàtica accessible en aquell temps, la d'Antoni Badia i Margarit. Estava convençut que "era una llengua condemnada a una mort imminent i es va endur una sorpresa quan va comprovar, anys després, que la llengua encara es parlava" (Vidal 2011). És autor d'unes seixanta publicacions i el seu interès s'estén a la fonètica històrica iberoromànica, a la lexicografia bilingüe, a les relacions hispano-hongareses, a la gramàtica històrica espanyola i a la lingüística catalana. És membre corresponent de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i president de la Junta de Govern de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC). Un cop restablerta la Generalitat de Catalunya, el seu president va distingir amb la Creu de Sant Jordi Kálmán Faluba i l'Institut d'Estudis Catalans va atorgar-li el Premi Catalunya.

Ens sembla que hem d'esmentar el seu nom en aquest estudi perquè, d'una banda, el professor Faluba ha fet molt per les relacions catalano-hongareses i es "el pare de la catalanística hongaresa" (Bartual 2013:37); i, d'altra banda, perquè

en ser preguntat què sabia de Violant d'Hongria a Hongria, en un article del diari Ara el 2011,⁵ va respondre que “ Violant va ser filla d'Andreu II d'Hongria i una princesa bizantina, d'una família d'ascendència francesa. Als llibres d'història hongaresos es diu —si se'n diu alguna cosa— que era una filla del rei que es va casar a l'Aragó i res més. Això no vol dir que a Catalunya no tingués un paper important. Jaume I en parla molt bé a la seva crònica, i l'historiador Ferran Soldevila li atribueix certs errors comesos pel rei, com va ser no unir la València reconquerida al regne d'Aragó. Violant volia que tots els seus fills tinguessin el seu regne propi” (Vidal 2011).

1.2 Descripció dels objectius

La presència dels hongaresos en la literatura catalana va néixer a l'edat mitjana i, amb grans pauses, continua fins al present. Així les èpoques més destacades des d'aquest punt de vista van ser l'edat mitjana i els segles XX i XXI. Una de les figures més importants de l'edat mitjana va ser el rei d'Aragó, Jaume I el Conqueridor, la fama del qual es va estendre per tot Europa. Ell mateix també va contribuir a aquesta literatura pel fet que es va casar amb una dona hongaresa i perquè va escriure una de les quatre cròniques medievals catalanes en què també parla de la princesa hongaresa. Així, Violant d'Hongria va tenir un paper important en el seu temps al costat del seu marit, i encara que no és tan coneguda com ell, encara viu en la ment del poble català i segueix aparèixer a la literatura i a les tradicions del Catalunya actual pel que hem pogut comprovar i com exposarem més endavant.

No obstant això, ella no és l'única persona hongaresa que apareix en les obres d'autors catalans. I Hongria, com veurem, és encara més popular en els escrits de novel·listes del present i del segle passat. Grans escriptors catalans consideren important parlar d'Hongria, o bé per fer una referència al país o al seu poble. Per tant, aquest treball intenta donar una lluentor del material immens

disponible en aquest tema i, ja que hi ha un important material sobre la figura de la reina Violant que centrarà el nucli del treball, ens limitem a proporcionar alguns noms i obres del segle XX, que poden servir com a base per a un estudi més extens sobre el tema.

Ja que parlem d'una persona de l'època medieval, quan examinem la seva figura és inevitable consultar també el material que els historiadors i altres persones que consideraven que va ser una dona important van escriure sobre ella. D'aquesta manera, també farem una ullada al que aquestes persones han dit sobre ella, a més de la literatura escrita sobre Violant d'Hongria.

La nostra hipòtesi és que aquesta reina segueix sent viva en la ment de la gent catalana i que els hongaresos en general han quedat dins la memòria dels catalans. I es poden mostrar patrons d'aquest fenomen encara avui, probablement degut a les relacions reials de l'edat mitjana entre els monarques d'aquests dos països bastant llunyans, almenys en un sentit geogràfic.

Per això, els objectius d'aquest estudi són fomentar les recerques futures en aquest tema sobre la literatura catalana dels segles XX i inicis del XXI que parli del nostre país i, sobretot, mostrar la figura de Violant d'Hongria des de diferents punts de vista a partir del material al nostre abast.

1.3 Metodologia

El nostre punt de partida va ser escriure un treball sobre Hongria i hongaresos en la literatura catalana, perquè ha estat un tema poc investigat. El primer pas va ser recopilar i llegir els llibres que s'ocupen d'aquest tema.

A continuació, vam haver de buscar i llegir i recopilar una bibliografia de la literatura catalana que fan referència a Hongria i / o els hongaresos, sigui molt general o més concreta aquesta referència. Vam fer investigacions pròpies de lectures, vam recopilar un llistat de totes les obres de totes les èpoques i gèneres.

Vam fer una lectura i anàlisi d'aquestes obres, i vam escollir una bibliografia selecta de novel·les, sobretot, i d'altres gèneres literaris.

Pel que fa als hongaresos en la literatura medieval catalana, estàvem familiaritzats amb la llegenda de la filla del rei d'Hongria i amb la biografia de Violant d'Hongria de Ferenc Olivér Brachfeld. No obstant això, no estàvem al corrent de totes les mostres o gèneres de la literatura i la cultura en què apareix el nom de Violant o alguna altra referència a la filla del rei hongarès. En el curs de la recerca, però, vam començar a trobar força referències historiogràfiques, llibres i esdeveniments culturals associats al seu nom.

En aquest punt va quedar clar que les relacions literàries més importants i les referències entre els dos països, bàsicament, es poden rastrejar en l'edat mitjana i en els últims segles i mig. També aleshores vam veure clar que el tema que originalment volíem tractar és massa extens per a un treball de recerca de màster, així que vam haver de prendre una decisió.

Per això, vam decidir escriure un capítol sobre algunes de les obres literàries que fan referència a Hongria o els hongaresos en la literatura catalana contemporània —un capítol que pot ser utilitzat per a altres estudis de recerca sobre el tema—, i vam optar per centrar-nos en una sola persona de l'edat mitjana, en la figura que segueix sent viva en la literatura catalana: Violant d'Hongria, la segona esposa de Jaume I el Conqueridor.

Per dir-ho en poques paraules, el procés d'aquest treball va ser buscar materials en biblioteques i hemeroteques, analitzar les fonts al nostre abast, classificar el material trobat, reflexionar sobre l'esquema del treball, prendre decisions sobre el nucli del nostre focus, estendre aquest focus una mica per proporcionar ajuda als estudis futurs del tema, llegir el material seleccionat, escriure el treball a partir de les fonts al nostre abast, i treure les conclusions obtingudes durant el procés.

1.4 Estructura del treball

L'estructura d'aquest treball té dos focus: d'una banda, dóna alguns exemples de referències sobre Hongria i hongaresos en la literatura catalana medieval i contemporània; i de l'altra, se centra en la figura de Violant d'Hongria des de punts de vista historiogràfics i literaris.

En la introducció, donem a conèixer al lector l'estat de la qüestió del nostre tema i esmentem alguns hongaresos que han fet molt per les relacions catalano-hongareses. Mostrem els objectius del present estudi i la metodologia amb la que hem treballat per aconseguir-ho.

En el segon capítol, tractem el tema de les referències literàries a Hongria i/o els hongaresos en la literatura catalana medieval i contemporània. En la part dedicada a la literatura medieval, comentem tres exemples de referència als hongaresos: els apartats del *Llibre dels fets* del rei Jaume I on parla de la seva esposa hongaresa; una novel·la medieval d'un autor anònim que relata la història de Jacob Xalabín i la de la batalla de Rigómezó, un lloc que en aquests temps va pertànyer al principat serbi; i fem una ullada a la qüestió de quin personatge històric podria haver servit com a model a Joanot Martorell per descriure i formar la figura de Tirant lo Blanc.

A continuació, tractem uns patrons de la literatura catalana contemporània amb referències a Hongria i/o els hongaresos. Aquest apartat no pretén ser exhaustiu: només volem mostrar alguns exemples per proporcionar unes pista per als estudis propers sobre el tema.

En el capítol 3, elaborem la semblança de Violant d'Hongria: aportem una biografia general i destaquem uns esdeveniments de la seva vida que els historiadors dels segles XIX i XX consideraven importants. Després, tornem a la llegenda ja esmentada a la introducció, *La filla del rei d'Hongria*, i mostrem alguns exemples similars a aquesta llegenda en les literatures romàniques.

A banda d'això, examinem el que Ferenc Olivér Brachfeld va escriure sobre la vida de la reina d'Hongria, amb un enfoc en aquests fets que no havien estat esmentats anteriorment.

Tot seguit, dedicarem un apartat a la presència de Violant d'Hongria en les rondalles mallorquines i en la literatura infantil i juvenil. Tractem dues rondalles i una novel·la juvenil de Maria Aurèlia Capmany sobre la reina hongaresa. També esmentem algunes altres figures llegendàries que van tenir un destí similar a la filla del rei d'Hongria. Per acabar aquest capítol, mostrem alguns altres terrenys en la cultura catalana on la figura de la Violant està encara viva. Al final, extraïem les conclusions i proporcionem la bibliografia, un apèndix amb documents, a més de les notes, per completar l'estudi.

2. HONGRIA I HONGARESOS EN LA LITERATURA CATALANA MEDIEVAL I CONTEMPORÀNIA

2.1 Hongria i hongaresos en la literatura catalana medieval

L'aparició d'Hongria i els hongaresos en la literatura catalana es remunta a l'edat mitjana, ja que la connexió entre les dues nacions és de fa mil anys: podem suposar que la primera trobada va tenir lloc al segle X, en el moment de les expedicions assaltants dels hongaresos. En la majoria dels casos, però, l'aparició d'Hongria i els hongaresos en la literatura medieval catalana és accidental i suposa coneixement dels fets només en alguns d'aquests escrits.

Estem d'acord amb Ferenc Olivér Brachfeld (1908-1967) literat, psicòleg, traductor, assessor editorial i editor hongarès ja esmentat, que va escriure la seva tesi doctoral amb el títol de *Referències a Hongria dins l'antiga literatura catalana i el romancer català* i que passà bona part de la seva vida a Barcelona, quan afirma el següent sobre les referències hongareses que apareixen en les obres en prosa: "És obvi que les rares referències a Hongria que apareixen en aquestes narratives són poc realistes: van néixer a causa del caprici de l'autor, i que no estan connectats a cap esdeveniment històric" (Brachfeld 1930:42). Tot i que, en el moment d'examinar la poesia popular, va trobar les paraules *Hongria* i / o *hongarès* a vint-i-vuit romanços (*Hongria*, *hongarès* i les seves variants), la seva conclusió va ser que "la paraula *Hongria* va ser escrita en aquestes balades com a exotisme i assonància i sense significat i context més seriosos i profunds" (Brachfeld 1930:86).

Pel que fa a "l'assonància", es refereix al fet que en la poesia tradicional catalana la rima *-ia*, accentuada en la "i" era molt freqüent; és a dir, la paraula *Hongria* podria utilitzar-se fàcilment en el poema. Les paraules de la rima en un dels romanços esmentats per Brachfeld són les següents: *dia*, *moreria*, *Castilla*, *Hongria*, *cautiva*, *traïda*, *enamoraria* (Brachfeld 1930:86). Que no hi ha coneixement

real darrere d'aquestes paraules ho mostra el fet que la reina hongaresa esmentada en aquest mateix romanç és, de fet, una dona mora.

Tot i això, tal com hem assenyalat, Hongria havia estat ja present en la literatura catalana des dels seus inicis. Així, ja en el món trobadoresc, trobem diverses al·lusions a Hongria i semblen molt més autèntiques que aquestes referències esmentades.

El trobador occità, Pèire Vidal de Tolosa (1150?-1210?) també podia cantar sobre hongaresos al seu país perquè havia visitat Hongria. Segons Manuel Milà i Fontanals, era el "Quixot de poetes" (Montoliu 1957:58), una mostra dels trobadors errants. Vidal de Tolosa es va mostrar molt satisfet amb l'hospitalitat que va viure a la cort reial hongaresa. Ell mateix va escriure que el bon rei Emeric (Aymeric, fill del rei Béla III) era molt hospitalari, que "es convertirà a la seva glòria perquè ho cridarà per tot el món" (Balaguer 1879:396). Aquesta hospitalitat del rei pot també atribuir-se al fet que la bella dona d'Emeric, Constança, era filla del rei aragonès Alfons II. Al trobador li agradava aquest rei per la seva bondat i pels seus regals.

Gràcies a Emeric, era la primera vegada que la casa dels Árpád establia una relació amb una dinastia d'un dels regnes de la península ibèrica. Aquest vincle matrimonial va néixer a causa de les relacions d'aliança de l'Europa del segle XII. Considerant que Hongria i Aragó estan lluny l'un de l'altre des del punt de vista geogràfic, políticament estaven molt a prop ja que ambdós eren fidels a la Santa Seu. A més, la península ibèrica articulada en diverses monarquies i l'Estat hongarès estès a la totalitat de la conca dels Carpats eren els dos extrems de la cristiandat occidental. Aquest fet va significar la possibilitat de la instauració de la monarquia hongaresa, a causa del debilitament de l'Imperi romà d'orient, i la pressió dels estats catòlics de reconquesta de la península Ibèrica, encara que podien veure el desplaçament final dels àrabs només segles més tard (Szabados 2010:82).

Constança d'Aragó va ser precedida en el tron d'Hongria per la segona esposa de Béla III, Margarida de França i de Castella, que era la filla del rei Lluís VII de França i de Constança de Castella, filla del rei castellà i l'emperador Alfons VII. Margarida de França i Castella havia estat l'esposa de l'hereu al tron anglès, però després va esdevenir vídua i Béla III, també vidu, li va proposar matrimoni. La cadena que lligava la Casa dels Árpád amb un dels tribunals més occidentals d'Europa, la corona catalano-aragonesa, va seguir sent forta, fins i tot després de la mort d'Emeric. Aquest parentiu és renovat una vegada més —i per l'última vegada— el 1235, quan Jaume el Conqueridor, el més ben plantat sobirà del seu temps, es casa, com hem explicat a l'inici, amb una de les filles del rei Andreu II, Violant. Aquesta dona sàvia de vigor extraordinària va donar a llum a l'esposa d'Alfons el Savi, a Pere III, el bon rei d'Aragó, que va annexar Sicília als països heretats del seu pare i que va ser nomenat pel seu cronista Bernat Desclot un "segon Alexandre" (Cingonali 2012:78): "E de aquest rey En Jaume e de madona la reyna, qui fo filla del rey d'Ongria, exi lo rey d'Arago En Pere, qui fon lo segon Alexandre per cavalleria e per conquesta." Els trobadors de Provença i fins i tot Dante⁶ (Purg. VII. línies 112-129.) li van elogiar i ni tan sols Boccaccio es van atrevir a burlar-se'n (jornada 10, conte 7).

Com hem vist, Hongria havia estat present ja en la literatura trobadoresca; i van néixer algunes obres importants que mereixen ser esmentades quan parlem de l'aparició d'Hongria en la literatura catalana medieval, a les quals Ferenc Olivér Brachfeld també fa referència en el seu assaig publicat el 1930. Vegem-ne només tres d'elles: la *Crònica* de Jaume I (el Conqueridor); *La història de Jacob Xalabín*, i la novel·la cavalleresca de Joanot Martorell *Tirant lo Blanch*. En aquestes tres obres, les referències a Hongria semblen estar ben fonamentades, ja que Violant d'Hongria fou esposa de Jaume I; l'escriptor de Jacob Xalabín situa acció a Rigómezó o Kosovo Polje, on van lluitar els serbis amb l'ajut de molts cavallers croats, hongaresos i polonesos contra els turcs el 1389; i és probable que Tirant lo Blanch fos hongarès.

2.1.1 *El llibre dels feits* del rei Jaume I

El llibre dels feits o *Crònica de Jaume I* és la primera de les quatre grans cròniques medievals, que narra les esdeveniments de la vida del rei Jaume I en forma autobiogràfica, amb el plural majestàtic, des del seu naixement (1208) fins a la seva mort (1276). El doctor Joan Bastardas, un gran mestre de la filologia, ha qualificat diverses vegades aquesta obra com “el millor llibre del món” (Vinas-Cavenel 2008:3). La crònica de Jaume I ens ha pervingut en dos textos fonamentals, un de català, *El llibre dels feits*, i un de llatí, *Liber gestarum*, redactat per Pere Marsili l'any 1313. Sembla que la conquesta de Mallorca va fer que el rei comencés a escriure aquesta autobiografia perquè va considerar-la un fet extraordinari “és la mellor cosa que féu hom cent anys ha” (Soldevila 1982:6).

Jaume I es va casar tres vegades. La seva primera dona (1221) va ser Elionor de Castella, filla d'Alfons VIII i de Leonor d'Anglaterra. D'aquesta unió en va néixer un únic fill, Alfons (1229), i després el matrimoni va ser anul·lat. El 1235, Jaume I es va tornar a casar amb Violant, filla d'Andreu II d'Hongria i de la seva segona esposa Violant de Courtenay; la biografia de la princesa la tractarem en el capítol 3.1.

Després de la mort de Violant, Jaume I es va casar, per tercera vegada, amb Teresa Gil de Vidaure, però només mitjançant un document privat i el rei la va deixar quan la dona va desenvolupar la lepra.

En la crònica, la figura de la segona dona, Violant, apareix diverses vegades. Això no és d'estranyar, evidentment, ja que la princesa hongaresa pel matrimoni amb el rei Jaume I fou reina d'Aragó, de Mallorca, de València, comtessa de Barcelona, senyora de Montpeller, del Rosselló, del Capcir i de la Cerdanya.

Segons la crònica reial, en primer lloc, ens assabentem que el seu matrimoni va ser el resultat de la mediació del papa, qui va cridar l'atenció del rei, divorciat amb el permís de l'Església, i li proposà de triar entre dues candidates solteres:

una d'elles era la filla del duc d'Àustria i l'altra era la filla del rei d'Hongria. Jaume I va triar la princesa i exposa el seu raonament: la seva primera dona, Elionor de Castella també era princesa:

“Ara, volets que us digam com nos sembla que la prendrem? Nós no havem muller, e parlen-nos la filla del rei d’Hongria [...] més amam la filla del rei d’Hongria. Que, quan nós no valiem tant, nos donarem la filla del rei de Castella, Don Alfonso; ben és raó que ara, quan valem més, que prengam filla de rei. [...] e quan hajam presa Borriana, farem-hi venir la Reina nostra muller, per tal que entenen les gents que major cor que havem d’estar” (Soldevila 1982:159-160, §130).

No va ser un començament molt prometedor, però, a llarg termini, almenys d'acord amb la crònica del rei, fou un matrimoni harmoniós, viscut amb amor.

A la tardor o l'hivern de 1235, després del casament celebrat a la catedral de Barcelona, Jaume I va continuar les seves guerres contra els sarraïns, i el resultat va ser l'ocupació de la ciutat de València i els seus voltants el 1238. L'esposa hongaresa del rei apareix en els capítols relatius a aquest temps de la crònica com a dona amorosa, com a mare de la seva primera filla comuna, i — finalment, però no menys important — com a confident i assessora del rei:

“E entram a la reina, i dixem-li aquestes paraules que Alí Albaca nos havia dites, e que així era nostra pensament, si a ella bo li semblava, e que la pregàvem e li manàvem que a null hom de la host no ho sabés, sinó tan solament nós e ella e el missatge, que era trujamà. E ella dix que li plaién molt les paraules que nós li mostràvem: que en la nostra honor e el nostre bé nulla re no hi havia tan gran part com ella. E si Déus nos honrava e ens amava, que li ho graïa, car l’esperança del seu bé tota era en nós, e que per tal que negú no hi pogués re destorbar; car ella havia ja vists d’altres jocs que eren castells que nostres rics hòmens los volien mes per a si que per a nós, e que ens hi feïen moltes coses que fer no devien: per què ben creia que, pus en les coses menudes ho faïen, que en València mostrarien llur poder en guisa que nós no la poguésem haver, e que el secret tenia per bo sobre totes coses tro que fóssem certs d’haver València (Soldevila 1982: 256, §271).

Per il·lustrar la influència de la reina Violant en la vida i gestes de Jaume I esmentarem alguns exemples de la *Crònica*. El primer cas és del moment quan el

rei ocupa el castell de Borriana. És l'hora de dinar, però ell no se s'asseu a taula, sinó que envia la seva gent a buscar la seva esposa i la seva filla, que segueixen de prop el front. Quan arriben, el rei surt a rebre-les i entren al castell, ja conquerit pels cristians, i dinen plegats:

“Ab tant, enviam a la reina dos cavallers que pensás de venir, que Nostre Senyor nos havia feita tanta de gràcia e de mercè que ens havia donat lo castell d'Almenara, e que mills estaria aquí que a Borriana, e pus asaut. E ella, quan li venc lo missatge havia adobat de menjar, e dix que quan hagués menjat que hi venria. E açó era en carisma. E dixeren los cavallers: —Lo rei vos mana que vingats, que ell ha aparellat de menjar, e que mills e pus alegrament menjarets lla, ab ell, que no fariets aquí.

E ella, quan ho oí, lleixà son menjar, e esperam-la tro que venc, e eixim a la costa del peu del castell, e nós e ella entram alegrament dins lo castell, e ab gran alegria menjam” (Soldevila 1982:244, §248).

En altres ocasions, Violant pren el paper d'assessora del seu marit. Això succeeix, per exemple, quan un monarca sarraí ofereix cedir un dels seus castells sense cap combat sempre que en pugui mantenir un altre. Per tal de prendre una decisió, el rei demana l'opinió dels barons, però ells suggereixen que s'ha de decidir amb l'ajuda de la seva esposa. El rei ho fa i la decisió comuna de la parella real resulta ser la correcta.

“E en l'altre dia aenant venc-nós Abolcacim, e Setxi e Almofois, e N'Eixemèn de Tovia. E que parlassen llur preit ab nós, e que el fermassen. E dix-nós Eixemèn de Tovia: —Senyor, aquí us envia l'alcaid tot son consell, e son cor, e ço que aquets faran tingats per aitant ferm com si ell ho faia.

E foren les paraules aitals que ell nos lliuraria lo castell menor de Xàtiva, e que ell tingués lo major d'aquella Pentacosta en dos anys; e nós que li faéssem saber qual lloc honrat li dariem. E nós parlam qual heretat covinent li poiriem dar. E ell demanà Montea e Vallada que són castells bons, e són prop de Xàtiva. E nós dixem que hauríem nostre acord. Ab tant, eixim de nostra tenda, e anem a aquelles cases que nós havíem feites on era la regina, e fo en nostre acord, lo Mestre de l'Espital N'Hug de Fullalquer, e En Guillem de Montcada e N'Eixemèn Peris d'Arenós, e En Carroç, e dixem-los lo pleit que ens parlava l'alcaid, e que ens hi consellassen. E dixeren ells a la regina que hi dixés primerament que ells. E dix la regina: — Senyor, ¿quin consell vos poria jo donar en aquest feit,

ni negu? Consell-vos que pus podets haver Xàtiva que no ho allonguets per un csatell ni per dos, que el pus bell castell és del món e el pus ric que jo anc veés ne null hom. E dix lo meastre de l’Espital: — No hi diré plus, que bon consell ha dat la regina.

E tos los altres atorgaren-ho. E nós dixem que bé ens hi havien consellat, e tinguem-ho per bo, e pensam-nos que, pus lo menor castell nos dava, que puis lo major no era en sa mà” (Soldevila 1982:303-304, §353).

La figura del rei Jaume I el Conqueridor i la seva crònica ha estat àmpliament estudiada; i els darrers treballs es deuen sobretot a Josep Maria Pujol i Sanmartín (1947-2012), doctor en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona (1991) i professor titular de Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili. Com a estudiós de la literatura medieval de Catalunya, va publicar diverses obres sobre el *Llibre dels feits* (1991 i 1996) i sobre els problemes de la seva interpretació general, el sentit de l’humor del Rei, el paper de les citacions bíbliques en l’obra, l’estructura de l’obra, etc. Robert Vinas i Agnès Cavenel-Vinas van publicar també una edició moderna del *Llibre* el 2008 amb la versió en català modern de Josep Maria Pujol.

Pel que fa a *Violant*, la seva figura no ha estat tan estudiada; no obstant això, Ferenc Olivér Brachfeld va escriure un llibre dedicat a la seva vida, que tractarem en el capítol 3.3.

2.1.2 La *Història de Jacob Xalabín*

La *Història de Jacob Xalabín* és una novel·la anònima escrita entre el 1389 i 1404, que descriu, en clau de ficció, diversos fets històrics situats entre 1387 i 1389. La novel·la està basada en uns fets i en uns personatges reals —Murat I de Turquia i els seus fills Baiazet i Jacob, el visir ‘Alī Paixà, etc.— i inclou nombrosos elements novel·lescs i folklòrics. Escrita sense retòrica i amb molta agilitat, l’autor demostra un gran coneixement i simpatia pels turcs; això ha fet pensar que es

tractava d'una traducció d'un text oriental o bé que l'autor era un renegat català resident a Turquia.

La novel·la té lloc a l'imperi turc i, a part del seu idioma, no té res a veure amb Catalunya, cosa que ha provocat un mal de cap per als historiadors de la literatura. Com diu Martí de Riquer: “[...] el que em fa sospitar, amb tota mena de salvetats i com a mera hipòtesi, que l'autor del Jacob Xalabín pogués ésser un renegat català, que hagués estat al servei de Jacob, fill de Bajazet” (Riquer de 1964:573).

La història té dues cadenes narratives: per una banda, descriu intrigues judicials i, per altra banda, ens parla de les aventures d'una parella d'amants. Ens interessa, però, per al nostre treball, el final de la novel·la, que tracta sobre la batalla de Rigómezó (Kosovo Polje) el 1389. El sultà turc Murat i el monarca serbi Llätzer lluiten en la batalla i, en el moment abans del xoc decisiu, apareix un valent hongarès:

“Quan Llätzer ja havia disposat el pla de la batalla i havia distribuït els seus homes, se li va acostar un cavaller hongarès que formava part dels quatre mil homes a cavall que constituïen l'avantguarda de l'exèrcit. Aquest hongarès, que comandava dos-cents llancers, va demanar ocupar la davantera de les forces d'avantguarda, cosa que li va ser concedida. Llätzer va dividir el seu exèrcit en tres parts. D'una d'elles nomenà cap i capità aquest hongarès. D'una altra part féu responsable un gendre seu. De la tercera, ell mateix en persona se'n va fer càrrec” (Anònim 1995:107).

L'autor anònim descriu el moment decisiu de la batalla de la següent manera:

“En aquell moment, el cavaller hongarès que havia jurat combatre amb el sultà cos a cos, deixà de banda la seua gent i, avançant-se a tothom, va esperonar el seu cavall i es va dirigir cap al lloc on pensava que es trobava el sultà, el qual estava amb un penonet i envoltat per un gran grup de gent. El cavaller hongarès, tot decidit, es dirigia com una fletxa cap al sultà amb la posició d'atac. Quan el sultà va veure aquell cavaller tot sol i amb la llança preparada, ho va considerar com una burla i va manar a la gent que tenia al seu entorn que li deixaren lloc per a veure què era capaç de fer aquell cavaller. El cavaller continuava tot recte cap al sultà. Aquest, en veure que

anava per a ell, li va tirar una fletxa i després una altra. Però el cavaller no feia ni cas: continuava el seu camí amb la llança preparada. Llavors li donà tan gran colp amb la llança, ajudat per l'empenta que duia el cavall, que va travessar l'escut i les cuirasses del sultà i li'n va estacar el ferro pel costat, més de quatre dits. El sultà va caure a terra molt malt ferit, com mort; però encara no va morir" (Anònim 1995:110-111).

Com veiem, es gairebé anecdòtica la presència d'Hongria, però és un fet històric que hongaresos també van participar en aquesta batalla; per això hem de tenir-la en compte. I, malgrat la seva simpatia pels turcs, aquestes cites mostren una mena d'admiració de l'escriptor desconegut per la valentia d'aquest cavaller hongarès. Aquesta batalla fou decisiva i molt important, perquè el triomf dels turcs va representar el sotmetiment dels serbis a l'imperi otomà. La batalla va esdevenir un dels símbols fundacionals del nacionalisme serbi.

2.1.3 Tirant lo Blanc

Com assenyala Martí de Riquer, *Tirant lo Blanc*, qualificat per Cervantes com "el mejor libro del mundo" pel seu estil, fou començada pel cavaller valencià Joanot Martorell el 1460, que la tenia molt avançada en morir el 1468; aleshores passà a mans de Martí Joan de Galba, que intervingué en els darrers capítols i la féu imprimir a València el 1490 per Nicolau Spindeler, en tiratge de 715 exemplars. Set anys després es va reeditar a Barcelona i ben aviat es va publicar traduïda al castellà, a l'italià i al francès. Tot i això, estudis actuals posen en dubte l'autoria d'aquesta obra magistral. Els seus personatges, dibuixats molt bé, són presos de la realitat coetània.

Es compon de gairebé cinc-cents capítols, i el seu protagonista és el mateix, Tirant lo Blanch. La part essencial de la novel·la té lloc a la Constantinoble assetjada pels turcs, on el Tirant bretó arriba per defensar la ciutat i l'imperi bizantí. Com a resultat de la seva valentia i la seva experiència militar, els turcs

pateixen una derrota aclaparadora. Tirant es casa amb la filla de l'emperador, però aviat es posa malalt i mor.

Si tractem de trobar les referències incidentals hongareses a la novel·la amb l'ajuda de l'índex de l'edició a cura de Martí de Riquer (Martorell:1979), ens podem decebre: només ens assabentem que l'emperador bizantí té una altra filla, Isabel, que és l'esposa del rei hongarès; i que la filla del rei de Sicília, la qual és festejada per un príncep francès flasc, també té un pretendent d'Hongria.

Entre els molts estudis que han analitzat aquesta novel·la catalana, cal esmentar, però, el de Constantin Marinescu, publicat el 1954, en el qual aquest reconegut investigador de l'Edat Mitjana vol respondre la pregunta de per què el protagonista podria portar el atributiu "blanc". La seva resposta és que un dels models històrics del Tirant a la novel·la va ser János Hunyadi, que era conegut per tota Europa com el *chevalier blanc*. De fet, hi ha diverses similituds entre el protagonista de la novel·la i János Hunyadi, com ara la batalla reeixida contra els turcs i la seva mort natural després de la gran victòria.

Avui dia, la ciència literària accepta el descobriment de Marinescu sense reserva com ho testifica la història de la literatura clàssica de Martí de Riquer publicada el 1964:

“Un altre personatge històric, contemporani de Martorell, ofereix també algun paral·lelisme amb Tirant i, sobretot, explica el sobrenom de «lo Blanc». Es tracta del cabdill romanès Joan Hunyadi, voivoda d'Hongria, el qual l'any 1448 obtingué sobre els turcs una gran victòria en aigües del Danubi, la qual cosa allunyà durant un temps el perill musulmà de Constantinoble i de les illes gregues; i el juliol del 1456 els tornà a derrotar a Belgrad i morí poc després d'aquesta victòria. Aquest Joan Hunyadi, pare de Matias Corbí, rei d'Hongria, era valac, per la qual cosa els textos contemporanis l'anomenen Valachus i Balachus, mot que a Occident de vegades és mantingut en la forma Blanc i Blanch, Bianco en italià, Bianchum en llatí, etc. Les cròniques franceses en diuen «le chevalier Blanc», el Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, «lo comte Blanch», el Libre de solemnistas de Barcelona (l'any 1456) «lo rey Blach», i el Manuel de novells ardits, o dietari de Consell barceloní (el mateix 1456) simplement «lo Blach». Les victòries de Joan Hunyadi, celebrades arreu el món, i amb grans festes d'accions de gràcies a València i a Barcelona, feren famosíssim aquest

guerrer. Aquesta relació entre el cavaller històric i el novel·lesc (reduït, fet i fet, a victòries contra els turcs i a l'apel·latiu de «blanc») es fa més eficaç i segura si tenim present que Martorell escriu que el seu protagonista es fa fer una bandera «e féu-ho pintar un corb» (cap. 125), i l'escut d'armes de Joan Hunyadi portava precisament un corb, d'on el seu fill fou conegut per Matias Corbí. Cal admetre, doncs, que, en la figura de Tirant lo Blanc, Martorell ha reunit detalls inspirats per l'històric Joan Hunyadi, el «cavaller Blanc» (Riquer de 1964: 698-699).

No obstant això, el que probablement no hauríem d'acceptar és la teoria de Marinesco sobre els orígens de l'atribut «blanc» en el cas de Hunyadi. Ell veu la distorsió de *valac*, *vlac*, *blac* al «blanc» català: per a ell, el Tirant blanc és valac, és a dir, l'atribut es refereix als orígens romanesos de Hunyadi. Encara que és un fet històric que el pare de János Hunyadi va arribar a Hongria des de Walàquia, l'atribut blanc (*bianco*, *blanc*, *branco*) pot tenir una etimologia diferent. Resumim breument: Hunyadi, de jove, va servir com mercenari a Milà juntament amb altres hongaresos. És molt possible que els seus companys hongaresos l'anomenessin Jankó (sobrenom de János en hongarès), que podia ser interpretat pels italians com *bianco*. D'acord amb aquesta hipòtesi, les altres nacions europees van traduir l'italià «cavaliere bianco» al seu propi idioma.

Com hem vist, l'aparició de Hongria a la literatura catalana medieval és més aviat accidental, com ho podem comprovar a través dels exemples citats. Ara bé, justament el primer exemple, el de Jaume I el Conqueridor i la seva dona Violant, com veurem, sigui a través de la història o la llegenda, fornirà material per al nostre estudi, d'aquí la centralitat en la seva figura.

2.2 Hongria en la literatura catalana contemporània

Després de la cimera marcada per *Tirant lo Blanch*, la literatura catalana va començar una declinació ràpida i inesperada. Després d'una vegetació de

diversos segles, es troba a la segona meitat del segle XIX i pel canvi de segle arriba als estàndards de la literatura universal. A continuació, explorarem alguns prosistes catalans del segle XX en els escrits dels quals hem trobat algunes referències a Hongria o als hongaresos. La nostra investigació no és en absolut exhaustiva; el nostre objectiu era mostrar alguns exemples.

2.2.1 Francesc Trabal

Francesc Trabal (1898-1957) va visitar Hongria en qualitat de representant del PEN Català, on, segons l' article d'Olivér Ferenc Brachfeld en l'edició del setmanari cultural barceloní *Mirador* titulat "La novel·la hongaresa d'avui," també va arribar a conèixer Dezsó Kosztolányi, un cèlebre poeta, novel·lista, periodista, crític literari, assagista i traductor hongarès. Com escriu Brachfeld a *Mirador*, "des de l'estada a Budapest de Francesc Trabal, Kosztolányi s'interessa molt per la literatura catalana" (7 de desembre de 1933, p. 6).⁷

A la novel·la de Trabal, publicada el 1937 i titulada *Vals*, hi ha diverses referències a Hongria: el protagonista, un jove anomenat Zeni, promet a la seva núvia que li portarà de regal quan torni de viatge de Viena un disc de vinil amb un vals presentat pels gitans de Béla Rácz, però quan Zeni torna amb el disc, Teresa ja està a França (Trabal 1980:58). Quan la tia de Zeni mor, l'autor compara l'esperit que li surt del cos amb les plantes que creixen en turons al voltant del llac Balaton: "i una filagarsa d'aire com un feix de brins de cabells d'orfelines — aquella planta dels turons del Balaton— penetrà arrossegant-se dolçament, tot descrivint unes corbes, fins a l'alcova, damunt el llit de la qual, in no dins el llit, reposava Silda" (Trabal 1980:74).

I, finalment, en l'última escena Zeni, quan fuig de Barcelona en cotxe, escolta música tzigan i "féu marxa enrere, donà mitja volta i anà a trobar el Danubi a Komárom. La proximitat de la capital hongaresa ajudà Zeni a acariciar l'accelerador i l'apartà vertiginosament de seguir contemplant plàcidament el

panorama” (Trabal 1980:200). Després d'haver conduït al llarg de Via Bécsi, arriba al Grand Hotel de l'illa Santa Margarita (Trabal 1980:201).

2.2.2 Pere Calders

L'Hongria, o més precisament, el Budapest de Pere Calders (1912-1994) és molt menys concreta. En el seu conte titulat “El geni magiar” (1954 —però publicat per primera vegada a *Meridià*⁸—) descriu un viatge a Budapest i està dedicat a Olivér Ferenc Brachfeld. No obstant això, l'única cosa concreta en aquest escrit és el nom d'Erzsébet körút (Bulevard Isabel, mal escrit com Erzsebet Kornt). L'absurd de les seves impressions de Budapest està perfectament demostrat per la següent cita:

“M'agradava dilatar els meus passeigs per la gran ciutat magiar, la simpatia de la qual m'encomanava un aire trapella al qual jo mateix acabava per rendir-me. Enlloc com a Budapest no em sentia més despertes les meves facultats de galantejador, i això que la dona hongaresa m'ha fet sempre l'efecte d'anar disfressada de colador de cafè. Són impersonals, poca-soltes i terriblement intel·ligents” (Calders 1979:199).

2.2.3 Joan Perucho

Joan Perucho i Gutierrez-Duque (1920-2003) fou novel·lista, poeta i crític d'art català. La seva novel·la escrita el 1960 i titulada *Les històries naturals* és una novel·la de fantasia històrica ambientada durant la primera guerra carlina. El seu protagonista, Antoni de Montpalau, es converteix en un Van Helsing català, a la recerca i captura d'un vampir que volta pel món des de temps del rei Jaume I. Aquest vampir es diu Onofre de Dip. En l'era de Jaume I, Onofre de Dip era un cavaller de la cort reial i, quan es concerten les noces del rei amb la princesa Violant d'Hongria, el rei tramet ambaixadors a Hongria, entre ells Onofre de Dip. Durant el viatge, el cavaller és atacat per la duquessa Metzyr i es converteix en vampir.

2.2.4 Salvador Espriu

Salvador Espriu (1913-1985), potser el més gran poeta català del segle XX, l'any 1964 va escriure un pròleg a la narrativa de Rainer Maria Rilke amb referències hongareses. El mateix Rilke commemora un suposat avantpassat en una prosa lírica de ritme accentuat amb el títol *Die Weise von Liebe und Tod des Cornet Christoph Rilke* (*La cançó d'amor i de mort del corneta Christoph Rilke*). L'acció té lloc a Hongria, en el temps de la batalla contra els turcs, i acaba amb la mort del protagonista. El prefaci d'Espriu precisa el medi geogràfic: segons ell, el corneta i els seus companys no podien haver arribat a la plana dominada pels turcs, com ho prefigura Rilke. En la seva refutació, podem trobar vint-i-vuit noms de llocs i persones, com per exemple: Gran Alföld, Kis Alföld, Bakony, Vasvár, Temesvár, Nagyvárád, Kanizsa, Eger, Rákóczi, Zrínyi...:

“Ell i els cavallers que l'acompanyaven es mouen “més enllà del Raab”, i la infatigable cavalcada i la desolació del paisatge que recorren, on ja no hi ha cap muntanya i a penes un arbre, on cabanes aclofades es moren de set vora de fonts llotoses, fan pensar en l'Alföld, la immensa planura que conté la *puszta*, l'estepa pastoral sense conreus i salvatge fins a frec dels nostres dies. Però el Gran Alföld pertanyia als turcs, i l'Imperi es mantenia molt precàriament en el Kis Alföld, la petita plana entre el Raab¹ i el Waag² i a les comarques muntanyoses de l'alta Hongria. És pel cap baix dubtós que la companyia del baró de Pirovano trotés sense pausa i sense obstacles “més enllà del Raab”. Passat el riu no ha de trigar gaire a insinuar-se “la dorsal hongaresa”, el vast conjunt muntanyenc que comprèn, de sud-oest a nord-est, els Bakony, les Muntanyes Verdes, els massissos de Pills⁹ i de Borszony,¹⁰ els Mátra i Hegyalja. La fantàstica galopada de Christopher Rilke i els altres junkers, gènesi i eix de la famosa cançó, potser queda històricament reduïda a uns límits força més assenyats i modestos” (Rilke 1981:16-17).

Fins ara ningú no ha pogut esbrinar com s'origina el coneixement sorprenentment exacte d'Espriu de la geografia d'Hongria. Tot el que se sap és que ell recomana la primera edició (1949) del seu llibre de poesia titulat *Les*

¹ Rába

² Vág

cançons d'Ariadna, entre altres, a Gerda Erdődy i el seu pare. En les dedicatòries següents com, per exemple, a l'edició de 1979, aquests noms no apareixen; però, davant del seu poema "Perquè la veu em bressi tota la por" Espriu va escriure la següent dedicatòria: "A la comtessa Gerda Erdődy, filla del Dr. Alfred Toefler, en homenatge i amb agraïment."¹¹

2.2.5 Montserrat Roig

Montserrat Roig (1946-1991) va arribar a Budapest el 1971 i, acompanyada dels seus amics de militància esquerrana, van visitar la tomba d'un filòsof marxista, György Lukács, i, també, el polític Rafael Vidiella, ex-ministre de Justícia del govern català en l'època de la II República, que vivia a l'exili a Hongria en aquell moment. Roig torna a Budapest el 1974 per preparar un volum d'entrevistes amb Vidiella (*Rafael Vidiella, l'aventura de la revolució*). El llibre va ser publicat el mateix any en què Vidiella deia el següent sobre la capital hongaresa i els hongaresos:

"No m'estranya gens, Montserrat, que Budapest t'hagi agradat. És una ciutat agradable, bonica, neta, plena d'espais verds i parcs, i els seus habitants són cultes i simpàtics, Àdhuc són considerats com els parisencs de l'Europa central [...] A tots els catalans que la visiten se'ls fa agradable..." (Roig 1976:111).

"[...] estic molt content d'una cosa i és que en sembla que Budapest és l'únic lloc de l'estranger, sinó m'erro, on en Pau Casals va sentir cantar el seu Pessebre en català. I faig constar això perquè sóc un enamorat d'aquesta nació hongaresa, de la seva gent, de la seva cultura" (Roig 1976:152).

"I ara una notícia que crec que t'agradarà: a la Universitat de Budapest — anava a escriure Barcelona — ha començat a funcionar una escola de llengua catalana. És "fantasztikus!",¹² com diuen els hongaresos. Hi estudien ja una dotzena d'estudiants, hongaresos tots, i el professor, un jove que es diu Kálman,¹³ coneix el català correctament. Vingué uns pocs dies a casa meva a llegir-lo en bons llibres editats recentment a Barcelona perquè jo l'ajudés en l'aspecte de pronunciació i em va meravellar la manera bastant correcta com ja el pronunciava. Generalment, els

hongaresos, que en la seva difícil però harmoniosa llengua tenen tots els sons fonètics, gairebé tots coneixen un o més idiomes” (Roig 1976:158).

Un dels protagonistes de la novel·la de Montserrat Roig, titulada *Ramona, adéu* (1972) s’expressa amb paraules molt similars sobre Budapest. Segons ella, “Budapest és la ciutat més bonica del món. Més que Viena? Més que Viena. Vieni viu d’esquena al riu [...] Budapest somriu al Danubi, s’hi emmiralla” (Roig 1972:103). I que la memòria d’Hongria va sobreviure en la ment de l’escriptora també ho demostra el fet que el títol d’una de les històries del seu volum de contes publicat el 1989 i titulat *Cant de la joventut* és una cita del poema de János Pilinszky (*Abans que no mereixi l’oblit*) i un dels lemes de la mateixa història curta és format per les set línies del poema de János Pilinszky.

Estaré mirant com raja l’aigua
els camins titubejants i tendres,
l’escriptura conjunta, dibuixos llargs llargs
del dolor i de la casualitat
—sobre pedres mortes, cares vives—
estaré mirant-los abans que
no mereixi l’oblit.

2.2.6 Baltasar Porcel

El mallorquí Baltasar Porcel (1937-2009) va ser un gran viatger i moltes vegades els seus protagonistes també viatgen per tot el món. Així és com el protagonista de la seva novel·la titulada *Les primaveres i les tardors* (1986), el també empresari mallorquí, Joan Pere Tudurí i Taltavull arriba a Budapest. El propòsit declarat del seu viatge és obtenir un permís d’importació per a la distribució dels seus rellotges a Hongria: les mercaderies s’han tornat obsoletes i creu que només les pot vendre en aquests països endarrerits i pobres com l’Hongria socialista. L’altre objectiu d’aquest viatge és un secret, però no és menys important per al nostre protagonista: tornar a veure a una senyora hongaresa. Joan Pere no té èxit: els hongaresos no volen concertar una cita amb ell al ministeri competent i la

dama desitjada també posposa la seva cita. El mallorquí no troba el seu lloc en la boira d'hivern a Budapest.

El protagonista, però, sí que descobreix la cafeteria Gerbaud, llavors anomenada Vörösmarty,¹⁴ i passa moltes estones allà i arriba a conèixer una dona hongaresa anciana que havia vist dies millors i que l'introdueix en els secrets de la història d'Hongria.

“Sorprès, vaig esvergar manotada en l’aire. Amb la qual vaig encertar de gairell el pitxer de xocolata, el vaig vessar i va esquitxar un bust de marbre, recamadíssim, de Mihály Vörösmarty, l’insigne poeta romàntic, els versos del qual els hongaresos t’etziben a raig. I que, siguem francs, no m’agraden gens. [...] La vella dama passejava satisfeta la vista per l’animat ambient del saló, em deia orgullosa: ‘A Hongria som molt reaccionaris!’ [...] ‘Començava l’hivern. De sobte la neu blanquejava la desangelada perspectiva dels carrers com si fos la resta d’un misteri. Vaig començar a freqüentar el cafè sens dubte atret per les seves peculiars característiques en aquella precària Budapest, però igualment perquè no tenia res a fer en tot el sant dia. I és que el Sots-ministre de Comerç Exterior mai no acabava d’examinar la nostra oferta de relлотgeria, alhora que Eva, incongruentment, es negava a veure’m, adduint en apressades converses telefòniques possibles i rocambolesques suspicàcies del seu marit. (Porcel 1987: 171-174).

I, malgrat el fet que la novel·la citi els poemes *Szózat*¹⁵ i *El gitano vell*,¹⁶ el nostre protagonista no es fa amic de la ciutat: tan aviat com el responsable de les indicacions del Ministeri li dóna el permís d'importació, Joan Pere pren un avió "fart de Budapest".

2.2.7 Maria Aurèlia Capmany

Després d'aquesta imatge no tan favorable de Budapest descrita per Porcel, donem una ullada a una novel·la que irradia una simpatia decisiva cap a Hongria, tot i que es tornarem a referir a aquesta autora més endavant. La protagonista de la novel·la de Maria Aurèlia Capmany (1918-1991) titulada *Feliçment, jo sóc una dona* (1969), Carola Milà, va llegir un llibre de l'escriptor

hongarès Mór Jókai, titulat *La dama dels ulls de mar com una nena*, publicat a principis del segle XX, i quan ella obre un restaurant a París, el dedica a Jókai:

“A la porta de la taverna vaig fer posar un rètol que deia *Chez Joakay*. Aquest nom va resultar d’un malentès amb el pintor del cartell. Jo volia que posés Jokay. Era una vella lectura dels temps feliços a casa la senyora Reinal i me n’havia quedat una tendresa especial per la terra hongaresa. La novel·la, que jo recordava en el paper raspós de la col·lecció de “La Renaixença” es titulava *La Dama dels ulls de mar* i l’autor es deia Maurici Jokay. En recordava la dama dels ulls canvians com les aigües del mar, i una sentència de l’autor protagonista que deia, més o menys, que sempre cal que deixis al plat les últimes cullerades, les més bones, les més desitjades. Cal que t’aixeqüis de la taula abandonant el festí, perquè esgotar allò que desitges és la condemna a mort.” (Capmany 1994: 353-354).

I, a més, quan es canvia de nom i nacionalitat per negar el seu passat, pren el nom de Judith Nagy per tal de commemorar una bonica actriu, “i bruna i dolça i hongaresa” (Capmany 1994:354).

2.2.8 Jaume Cabré

Jaume Cabré (1947—) és probablement l'escriptor català viu que té més projecció internacional. Cabré mostra la seva simpatia cap als hongaresos en el seu volum de relats titulat *Viatge d'hivern* (2000) mitjançant l'ús de noms ficticis com el del musicòleg hongarès Zoltán Wesselényi, amic d'un cèlebre pianista català, o Kálmán Szíjj,¹⁷ autor d'una obra que es pot trobar a la biblioteca d'un col·leccionista ancià de llibres titulada *Örökkön örökké* (*Pels segles dels segles*):

“El senyor Adirà guardava el fitxer secret amb informació sobre Andròmaca, a l’armari gran, amb la roba de llit i navegava, atònit, en un oceà de dubtes, i no sé si dir-li que m’estranya molt que en un mes no hagi escrit més que cinc fitxes, com si ja no cregués en això que està fent, com se ens poguéssim permetre que *Örökkön örökké* (Kálmán Szíjj, Budapest, 1922) quedés enterrada per sempre sens que uns ulls que llaurin els solcs de les seves paraules (vid. *Letters and papers* de T.S. Taylor Jr.) el rescatessin de l’oblit” (Cabré 2000:92-93).

En la seva última obra, *Jo confesso*, una novel·la de múltiples capes a partir de Barcelona en la dècada de 1950, el personatge principal, Adrià Ardèvol, investiga el passat de la seva família i de la seva riquesa, i fa tot un camí cap als orígens mateixos de la maldat, a la Inquisició espanyola, la dictadura franquista i els camps d'extermini de l'Alemanya nazi. La novel·la retrata un intricat infern terrenal, posant l'accent en la manca d'humanitat i que abasta els darrers set segles de la història d'Europa occidental. En el primer capítol del llibre apareix el pater Faluba, “un jesuïta mig eslovac mig hongarès d’una cultura bíblica infinita”, el dit del qual és potser la frase més citada d’aquest llibre a internet: “el pater Faluba ens ha dit que els homes no habitem un país; habitem una llengua” (Cabré 2011:29-30).

2.2.9 Albert Salvadó

A partir de l’any 2000, Albert Salvadó (1951) ha dedicat una trilogia a la vida del rei Jaume amb el títols *El punyal del sarraí*, *La reina hongaresa*, i *Parleu o mateu-me*. La novel·la *La reina hongaresa* descriu Violant d’Hongria com “alta i ben plantada. Té el rostre agradable i és forta” (Salvadó 2000:98) “Violant va enretirar el vel descobrí el seu rostre. Ells ulls eren blaus i les formes equilibrades, però fermes, amb una barbeta que denotava una voluntat decidida, un somriure obert i franc i un nas simpàtic” (Salvadó 2000:103). La reina és la primera dona que pot veure dormir el rei al matí, perquè Jaume tenia el costum de muntar a cavall i estar sol després d’una nit amb una dona. Pel que fa a Violant, les altres dones nobles mai no van arribar a saber si la reina era verge o no perquè va cremar personalment els llençols el matí després de la seva nit de noces. La nova reina no estava gaire a favor de certs costums i no permetia que ningú, que no fossin les seves donzelles triades personalment, tingués accés a les cambres reials. Li agradava contemplar la lluna des del llit. “Era molt més llesta que no pas havien

imaginat [...] i venia disposada a regnar i no a deixar que ningú trepitgés el seu terreny” (Salvadó 2000:109).

Segons la narració d’aquest autor, Jaume I va aprendre de Violant com fer l’amor amb tendresa. Sobre el país de Violant diu que “Hongria era un regne ric i poderós”. I sobre el matrimoni que “aquella boda havia aixecat molta expectació arreu d’Europa i els ambaixadors d’Hongria havien d’endur-se bona opinió [...] I pel que feia el dot que Violant portava sota el braç, el seu pare Andreu, el rei d’Hongria havia disposat que duria un bon plec de diners, que prou que li farien favor a Jaume per poder sostenir la segona fase de la conquesta de València, a més d’un comtat a Flandes i terres a la Borgonya” (Salvadó 2000:98-100).

2.2.10 Mònica Batet

Mònica Batet (1976—), professora a la Universitat Rovira i Virgili i escriptora ha llegit molts llibres d’autors hongaresos com Sándor Márai, Magda Szabó, Ágota Kristóf, Imre Kertész, traduïts al castellà o al català abans d’escriure sobre Hongria; i aquests autors són referents per a ella quan escriu. La seva novel·la titulada *No et miris el riu* (2012) no passa en cap ciutat concreta, però sí en una ciutat centreeuropea. L’autora barreja noms i cognoms hongaresos, polonesos, alemanys i txecs per donar aquesta visió més global d’Europa central. Ens descriu un riu gran però tampoc és cap riu concret; per això posa el Riu en majúscula. A la novel·la hi ha un pont principal que pot referir a Budapest o a Praga; per això, evidentment, el Danubi era dins dels seus pensaments quan escrivia l’obra. Abans d’escriure-la havia llegit la novel·la de Claudio Magris titulada *Danubio* i havia visitat Budapest quan va escriure la novel·la.

En un recull de contes publicat aquest any 2014 i titulat *Elles també maten*, hi ha un conte de la mateixa autora que explícitament parla de Budapest. El conte es titula “El senyor Delcroix” i la història té lloc a París. És escrita des del punt de

vista d'una noia que va a Budapest amb el seu pare per buscar el seu veí que no havia tornat d'allà.

“L'únic que sabíem del cert era que aquella vegada ell havia viatjat a Budapest. La tarda que havia anat a veure la mare li havia explicat que el Danubi passava pel bell mig de la ciutat i que hi havia diferents ponts que comunicaven Buda i Pest. Li havia parla d'un mercat de dos pisos, ple de venedors de salami, i de l'estació del trens. [...] Una vegada a l'aeroport, havíem agafat un taxi i jo m'havia despertat just quan travessàvem el pont de les Cadenes. Havia vist vaixells creuant el riu i havia pensat que d'aquell pont no ens n'havia enviat cap postal [el veí]; [...] Ens havíem quedat vuit dies a Budapest. Havíem caminat per carrers de noms impronunciabls i moltes vegades havíem cregut veure'l. Havíem tornat a París amb clauers i dolços de massapà” (Batet 2013: 194-195).

* * *

Joanot Martorell, Francesc Trabal, Salvador Espriu, Montserrat Roig, Baltasar Porcel, Maria Aurèlia Capmany o Jaume Cabré tots són figures de vàlua de la literatura catalana; i els escriptors joves d'avui també ens esmenten en les seves obres; així podem estar orgullosos del fet que d'alguna manera—encara que no sempre amb simpatia— tenen en compte Hongria i els hongaresos.

3. VIOLANT D'HONGRIA

En aquest capítol intentarem fer un sumari de les esdeveniments més importants de la vida i la mort de Violant d'Hongria, la segona esposa del rei Jaume I el Conqueridor. Primer, oferim una biografia general i, després, repassem com els historiadors dels segles XIX i XX van descriure la figura de la reina d'Hongria.

No obstant això, com que Oliver Brachfeld ja havia escrit una biografia de la reina el 1942, aquí utilitzarem la informació que també es troba en altres fonts i dedicarem un subcapítol específic a l'obra de Brachfeld més endavant (secció 3). Com que Brachfeld esmenta una llegenda escrita sobre Violant, primer introduïrem aquesta llegenda, traduïda també al hongarès, i després veurem el que diu respecte de l'obra i sobre la vida de Violant.

3.1 Biografia de Violant d'Hongria

Violant va néixer, probablement, el 1216¹⁸ al castell reial de Esztergom i va ser l'única filla del rei hongarès Andreu II (1176-1235) i la seva segona esposa, Violant de Courtenay (1197-1233), emperadriu de Constantinoble.¹⁹ La mare de Violant provenia d'una família d'aristòcrates francesos que havien guanyat influència significativa a través de les creuades, sobretot a Terra Santa. Entre els seus antecedents i els seus parents llunyans es troben els Capeting, que es van convertir en reis de França.

Després de la mort de Violant de Courtenay, el rei es va casar de nou, aquesta vegada amb Beatriz d'Este, per això la princesa Violant va tenir sis germanastres més. Una de les seves germanastres va ser santa Elisabet d'Hongria (1207). El nom de la filla de caritat d'Andreu II d'Hongria i Gertrudis de Merània, santa Elisabet també havia estat àmpliament reconegut i molts estaven familiaritzats amb la seva vida exemplar.

Violant va créixer a la cort hongaresa. Per influència de la seva mare, trobadors i joglars visitaven habitualment el castell, dels quals la princesa va aprendre el romanç (cf. Soltész-Gáspár 2002:162). Era una excel·lent jugadora d'escacs, i aquest joc es va convertir en un dels seus passatemps favorits²⁰ (cf. Soltész-Gáspár:161). Va ser el Papa Gregori IX qui, com a guardià de les princeses cristianes, va decidir sobre el seu futur,²¹ tenint en compte principalment els aspectes polítics i dinàstics.

Gregori IX va triar el rei Jaume I d'Aragó per esdevenir el marit de la princesa hongaresa, probablement perquè aquesta aliança hongaresa-aragonesa, que abastava la conca occidental de la Mediterrània i de la zona del sud-est d'Europa, podria convertir-se en una contrapart adequada del Sacre Imperi Romà (cf. Bertényi 2009:138). El monarca aragonès, en aquest moment, es trobava enmig del procés de divorci de la seva primera esposa, Elionor de Castella. La princesa castellana havia donat a llum un fill i, després, es va retirar a un convent. El papa, amb el pretext d'un parentiu proper, va resoldre aquest matrimoni i el rei aragonès va compensar la seva exdona generosament (cf. Soltész-Gáspár 2002:161). El compromís del rei aragonès i la princesa hongaresa va ser negociat el 1234 per mitjà de representants, i els nuvis no s'havien conegut en persona abans del dia de les noces.

La princesa hongaresa Violant va deixar la cort d'Esztergom amb centenars de persones que l'acompanyaven (cf. Vajay 1984: 395-414). La residència de la cort aragonesa-catalana era a Barcelona, i el viatge, probablement, va durar quaranta-sis dies (Soltész-Gáspár 2002:161). El casament va tenir lloc el 15 desembre el 1235 a la catedral de Barcelona i va ser celebrat pel bisbe de Pécs, Bertalan.²²

Malgrat que el monarca aragonès no va ser fidel a la seva dona i va tenir enamoriscaments amb diverses dones nobles, d'acord amb fonts de l'època, el matrimoni del rei i Violant no era infeliç. En total deu fills van néixer d'aquest matrimoni.²³

Violant, molt aviat, va trobar el seu lloc en la seva nova casa i es va adaptar perfectament. Hi havia nobles i artesans hongaresos en la seva cort, i la influència d'aquests es pot veure encara avui dia en l'artesanía aragonesa i en el teixit de la tela. Els nobles hongaresos van participar en les lluites contra els sarraïns, per les quals van ser compensats amb escreix. Violant també va acompanyar el seu marit a les seves guerres de conquesta (cf. Soltész-Gáspár 2002:162). També va estar present en el setge de València i va participar en les negociacions sobre la rendició de la ciutat, com hem vist anteriorment en tractar de la crònica de Jaume I. El rei d'Aragó tenia en compte constantment l'opinió i el consell de la seva dona, de vegades fins i tot en assumptes de guerra.

A principis del mes d'octubre de 1251, Violant, mentre passava una temporada de descans a la ciutat d'Oscà, va agafar alguna malaltia probablement amb febre alta. Li va demanar al seu marit que la visités i li va dictar el seu testament.²⁴ Volia ser enterrada al monestir de Santa Maria de Vallbona. "En el testament, Violant d'Hongria demana que siguin fundades a Vallbona cinc capellanies que sempre celebrin misses solemnes per la seva ànima i la del rei i dóna 1.000 morabatins" (Petit Bordes 2001:94). A petició seva, el seu marit va donar roba a un miler de persones pobres i va proporcionar menjar per a trenta mil i, també, va fer donacions a tots els convents i monestirs dels béns personals de la seva esposa. També va voler que la seva filla religiosa, Sança que estava servint els malalts a Santa Terra fos enterrada al seu costat a Vallbona de les Monges (cf. Soltész-Gáspár 2002:165).

Després de la seva mort, Violant va ser enterrada provisionalment al monestir Santuari de la Mare de Déu de Sales i, després, de conformitat amb la seva última voluntat, va ser portada a Vallbona de les Monges. No obstant això, en una carta del 1254, el gendre de Violant, Alfons X el Savi, esmenta que la seva honrada i estimada sogra està enterrada a Vallbona: "por onra a la mucho onrada donna Yolant, reyna que fue de Aragon, mi suegra, que es enterrada en el

monasterio de Vallbona en Catalonna” (Petit Bordes 2001:94); per això, el seu enterrament al monestir havia de ser provisional.

Vint-i-quatre anys després de la seva mort, el 23 d’octubre del 1275, el seu sarcòfag es va col·locar en la paret del santuari, a la dreta de l’altar erigida en honor de la Verge Maria. El sepulcre s'alça sobre dues pilastres decorades amb creus puntades inscrites en cercles de gules. La caixa del sepulcre és de pedra vermellosa i la coberta, de dues vessants, és de pedra blanca. Les úniques ornamentacions són una creu puntada al centre de la coberta del sepulcre, semblant a les que té en les pilastres que el sustenten, però és la de la tapa més gran i està sense policromar, i tres escuts en què es representa la Senyera, l'escut reial d'Aragó. Un dels escuts és en el costat visible del sepulcre i els altres dos en els costats menors. L’epigrafia col·locada sobre els dos costats de l’escut és d’un període posterior, de 1738: “FVIT, TRASLATA DOÑA / VIOLANS REGINA ARAGONUM / ANNO. 1275” (Jankovics 2009:57).

Pel que sembla, les restes de la reina la Violant d’Hongria són les úniques de la dinastia dels Árpád que no han estat violades o destruïdes. El sarcòfag de la reina d’Aragó va ser restaurat i va ser separat de la paret per evitar humitats el 2002, quan el Govern d’Hongria va finançar la restauració del sepulcre de la Violant mitjançant una donació de 12.000 euros; no obstant això, la comunitat monàstica del monestir de Vallbona de les Monges va negar l'autorització per examinar el contingut del sarcòfag.

3.2 Violant d’Hongria en els ulls dels historiadors del segle XIX-XX

En aquest apartat tractem d’esbrinar el que els historiadors dels segles passats han escrit sobre la princesa hongaresa que es va convertir en l’esposa d’una de les més grans figures del seu temps. Encara que sembla que la majoria dels historiadors van mostrar més interès en les amants i concubines del rei

Jaume I que en la dona que li va donar deu fills, quinze o setze anys de matrimoni no poden ser esborrats fàcilment de la seva biografia. Per tant, fem un intent de recuperar el que van dir sobre la segona esposa del rei.

Hem consultat les obres de cinc historiadors: Víctor Balaguer i Cirera (1824-1901), Antoni de Bofarull i de Brocà (1821-1892), Joaquim Miret i Sans (1858-1919), Ferran Soldevila i Zubiburu (1894-1971) i Antoni Rovira i Virgili (1882-1949). Com que ja hem ofert una biografia, aquí no elaborem tota la informació que es pot trobar en les referències citades, sinó que tractarem els esdeveniments dels quals parlen tots cinc i ens concentrarem en els fets del contracte del matrimoni reial entre Aragó i Hongria, la boda de Jaume I i Violant d'Hongria, els seus fills, i Violant com a consellera del rei.

3.2.1 Els tractes de matrimoni

Quan fa menció dels tractes, Balaguer parla del dot, de les persones que van participar en les negociacions, i que la persona que va proposar aquest matrimoni fou el papa Gregori IX. El contracte va ser firmat el 20 de febrer de 1234 i el matrimoni es va efectuar l'any següent. La vida del rei era plena d'esdeveniments i és bastant difícil veure el trajecte que va fer en aquests temps; però va fer tot "por alcanzar algun nuevo laurel para aquella frente que pronto debía ir á descansar en el regazo de su nueve desposada D.ª Violante" (Balaguer 1861: 336).

Bofarull esmenta l'esdeveniment referint-se a l'historiador aragonès Zurita. Menciona el nom dels pares de la princesa, el fet que fou neboda de l'emperador de Constantinoble i que la data del matrimoni és incerta, ja que, segons escriu, només sabem que la donació *propter nupcias* va ser firmada el desembre de 1235, per això per aquests temps ja havien de ser casats.

En l'obra de Miret i Sans, sobre els fets del 1234, podem llegir sobre els ambaixadors del rei d'Hongria que van arribar a Barcelona per tractar del

matrimoni. Es refereix també al dot i afirma que el document està datat el 10 de les calendes de març de 1233, que correspondria al 23 de febrer de 1234 en el calendari actual. També esmenta l'apartat 130 del *Libre dels feyts* (Miret i Sans 2004:110).

Soldevila parla de la política astuta del papa Gregori IX, el qual va triar dues candidates i va proposar-les al monarca català: Violant i la filla del duc d'Àustria. I Jaume I, "satisfet i afalagat" (Soldevila 1962:283), va optar per la princesa hongaresa. Tanmateix, com Soldevila assenyala, el rei havia estat en tractes amb el rei de Lleó Alfons IX per casar-se amb la seva filla Sança; però aquest matrimoni era políticament poc encertat. Per això el rei es va oferir una opció molt millor: una princesa d'una terra llunyana, néta de l'emperador de Constantinoble, "princesa de bella presència i d'alt esperit, amb un dot de 10.000 marcs d'argent, 200 marcs d'or i una certa part del comtat de Nemurs a Flandes, i uns territoris a Hongria i altres a França i a Borgonya" (Soldevila 1962:282). Segons Soldevila, malgrat el fet que els diners no van arribar mai a ser pagats, "el dot més valuós que va portar-li la princesa fou la seva fecunditat preclara i el seu caràcter ambiciós, intel·ligent i enèrgic [...] les seves grans qualitats personals van ésser beneficioses per als seus Estats" (Soldevila 1962:284).

Segons Rovira i Virgili, el papa va fer la seva proposta d'esposes per al rei Jaume cap al 1232, i el rei va triar la princesa justament per això. Rovira i Virgili també esmenta que "la filla del rei Andreu II d'Hongria s'anomenava de primer Andreua; però més tard va prendre el nom de Violant, que era també el de sa mare, filla de Pere, emperador de Constantinoble" (Rovira i Virgili 1977: 609), cosa que no es pot llegir en cap altra font, només la *Gran enciclopèdia catalana* també l'anomena així. Parla també sobre el pacte entre els dos reis i el dot que Violant aportaria al matrimoni.

3.2.2 La boda

Balaguer només fa un esment sobre la boda del rei i afegeix que l'alegria de les festes i els plaers de la boda no van poder distreure l'atenció del rei de les seves preocupacions sobre la conquesta de València.

Bofarull no menciona la boda mateixa, només ho fa quan es refereix al fet i a la data de la donació que el rei va fer a Violant l'any 1235.

Miret i Sans ens remet a Pròsper de Bofarull i a la seva obra *Los Condes de Barcelona*, on es diu que el casament del rei amb Violant va tenir lloc a Barcelona el 8 de setembre, i que no hi ha prova documental de si el rei va anar a Perpinyà a rebre la promesa, però sí que esmenta Nunyo Sans i la festa que aquest va oferir com a homenatge a la nova reina. L'autor també parla sobre la donació que el rei va atorgar a la seva esposa l'11 de desembre de 1235: "Assignamus tibi dilecte uxori nostre Yoles, quam in facie ecclesie duximus legitime in uxorem, villam Montispessulani cum omnibus appendiciis et cum toto dominio et districu suo, recione tui sponcalicie"; i, també, sobre la donació del 23 de desembre (Miret i Sans 2004:120).

Soldevila no parla directament del matrimoni, però sí que esmenta el fet que l'11 de desembre de 1235 i dotze dies més tard el rei dóna terrenys a Violant i això ho atribueix a "l'amor que va concebre envers la seva muller".

Rovira i Virgili també escriu molt poc sobre el casament, però menciona la festa que Nunyo Sanç havia ofert com a homenatge a la promesa del rei. Diu que el casament de Jaume amb la princesa hongaresa va causar sensació a l'estranger i que "Jaume va posar molt d'afecte a la seva segona esposa, la qual exercí damunt d'ell una forta influència. Violant era una dona de talent i de caràcter" (Rovira i Virgili 1977: 609).

3.2.3 Els fills del matrimoni reial

Balaguer menciona la reina Violant en connexió amb la mort de Bernardo Guillen d'Entenza i afegeix que, per aquests temps, ja era mare d'una filla anomenada Violant com ella i que després fou reina de Castella. Diu que, abans de la rendició de Mallorca, el rei va donar ordres perquè la seva esposa i la seva filla anessin a reunir-se amb ell. Poc temps més tard, el rei era a Puig i Violant a Borriana quan va rebre una ambaixada de part dels moros que li van proposar el castell d'Almenara; i la reina es va traslladar allà com el punt més fortificat i encara més segur que Borriana; i d'Almenara es va traslladar al Puig de Santa Maria. A finals de l'any 1242 o a principis del 1243, el rei va tornar a Montpeller amb la seva esposa Violant que va donar a llum allà a l'infant Jaume. En aquesta ciutat el rei va rebre jurament de fidelitat dels seus habitants que van prometre que estarien sotmesos a ell durant la seva vida i després de la seva mort a la reina Violant, si vivia en viduïtat i no es feia religiosa, i tot seguit al seu fill Pere o a qualsevol altre dels seus fills que nasquessin. Més endavant, l'historiador relata el casament de la filla del rei amb el hereu de la corona de Castella el novembre de 1246; el mateix any que el rei va repartir els seus dominis entre els seus fills: Alfons, fill d'Elionor de Castella, i els fills amb Violant. Balaguer parla de quatre fills i de quatre filles de Violant: Pere, Jaume, Ferran, Sanç i Violant, Constança, Sança i Maria.

Bofarull fa menció de Violant i la seva filla quan aquesta ja tenia uns tres anys d'edat:

"D. Jaime que tan luego como se apartaría de aquel punto, lo desampararían los suyos, apeló á la resolución mas desesperada y heroica que pudiera tomar otro conquistador: lejos de acceder, para dar á entender major que era su voluntad quedarse allí y no parar hasta haber conquistado aquel nuevo reino, envió á buscar á su esposa y á su hija que estaban en Tortosa, para que fuesen donde él se encontraba" (Bofarull 1876:210).

I, més endavant, comenta que “Vuelve á hablar el Rey de una cuaresma que celebró en el Puig, y de una Pascua, como término de una temporada que pasó la Reina en Almenara” (Bofarull 1876:210). Bofarull afirma que dels documents de Jaume I en podem treure també algunes deduccions importants relatives als fills del monarca. Malgrat el fet que no sabem quan van néixer cada un, el que sí que sabem és que l’any 1241 vivien ja l’infant don Pere i la infanta Constança, i el 1248 els infants Jaume i Ferran. Es conta que l’any 1243 el rei Jaume va ser a Montpeller en companyia de la seva esposa Violant, on va néixer la vigília de Pentecosta del mateix any l’infant Jaume. En aquest sentit, Bofarull diu que la raó darrere del fet de la mala relació entre el rei i el seu fill primogènit Alfons era la reina Violant:

“Achacan algunos autores la razon de estas diferencias á la reina Violante, como descontenta en las particiones que hacia el Rey, en perjuicio, dicen, de los hijos de dicha señora, manteniendo estos cambios la actitud que conservaba el primogénito Alfonso” (Bofarull 1876:227).

Posteriorment, esmenta la boda entre l’infant Alfonso, fill primogènit del rei de Castella i la infanta dona Violant, la major de les filles del rei que va ser celebrada el novembre de 1246 amb grans festes. També fa menció del fet que aquesta filla va parir vuit o nou fills. Més endavant, es refereix als diferents testaments que el rei va firmar, però ja no esmenta Violant.

Segons Miret i Sans, l’any 1243 és un any important perquè el maig va néixer el fill del rei Jaume a Montpeller que va rebre el nom del seu pare. Era el segon fill de la reina i era el futur rei de Mallorca i senyor del Rosselló i Montpeller.

El nom de Violant torna a aparèixer l’any 1246, en un document que conté la donació a la reina per esponsalici o arres i el nom de la seva filla Violant, perquè el 26 de novembre tenia lloc la celebració, a Valladolid, del contracte de matrimoni d’Alfonso, fill del rei de Castella, amb Violant, filla de Jaume I, que tenia en aquest temps sis o set anys. Soldevila subratlla el fet que el rei es va enamorar de la seva segona esposa perquè, segons ell, això fou el primer pas que

va enverinar la relació que existia entre el rei i l'infant Alfons: "en les donacions fetes per Jaume I i la reina i als seus fills venidors hi havia el germen de totes les lluites i desavinences que anaven a abrandar-se entre el rei i el seu primogènit" (p. 285). Perquè després de haver sigut nomenat el 1232 hereu universal, ara Alfons tenia dret a considerar-se desposseït. Soldevila afegeix que aquestes lluites no van arribar a prendre el caràcter criminal que alguns historiadors presenten, però sí que hi havia lluites violentes, fins i tot armades, entre pare i fill; i al final Alfons es va aliar amb els enemics del seu pare. Segons l'historiador, però:

"des d'un punt de vista polític, potser no fou un mal per a Catalunya que Alfons fos separat del seu govern: havia estat educat per la seva mare, castellana; va passar llargues temporades a Castella; i el seu idioma era el castellà; és, doncs, molt probable que si ell hagués regnat, Catalunya hauria deixat ja aleshores de tenir dinastia pròpia" (Soldevila 1962: 285-286).

Rovira i Virgili també fa referència als dos documents del mateix any sobre les donacions de terrenys a Violant a als seus fills.

3.2.4 Violant com a consellera del rei

Balaguer fa menció del fet que el rei considerava la seva esposa no només com a mare dels seus fills, sinó com la seva consellera:

"Un dia, quinze antes de la vigilia de San Miguel segun la crónica real, se presentó á D. Jaime aquel mismo Alí Albatá, literato, de quien se ha hecho mencion, y le propuso recibir á un embajador de Zeyan á fin de tratar las bases de la capitulacion. Plúgole al rey, y despues de haberlo consultado con la reina D.ª Violante que estaba en el campamento, despachó favorablemente al mensajero moro, sin decir nada á ninguno de sus barones [...] D. Jaime en esta ocasion no pidió mas parecer que el de la reina, señora de gran espíritu y de levantados pensamientos, buena esposa y buena consellera para el rey" (Balaguer 1861:358) "Antes de que se formalizara esta escritura, pero cuando ya estaban cerrados los tratos y habian tenido lugar las entrevistas de D. Jaime y de su esposa don el embajador del moro,

envió á buscar á los prelados y ricos-hombres y tambien al arzobispo de Narbona" (Balaguer 1861:359)

Seguint aquest historiador, es presentaren al rei ambaixadors d'Itàlia per sol·licitar el seu ajut i per defensar la causa de l'església: "como testigos de este convenio, al cual concurrió tambien con sus consejos la reina D.ª Violante..." (Balaguer 1861:362). Sembla que la reina va seguir sent la companyia inseparable del rei encara el 1248, quan el rei es trasllada a Xàtiva:

"Siguiéronle la reina su mujer, compañera inseparable por lo que parece de sus empresas militares, su tio don Fernando, muchos ricos-hombres y caballeros, y gran multitud de almogaváres" (Balaguer 1861: 393).

Quan Alfons va enviar missatgers al camp per demanar una entrevista al seu pare, la reina l'acompanya; i Violant també està present en la capitulació de Xàtiva: "Todos los consejeros aceptaron el dictámen de la reina, i asistiendo á ello D. Jaime, firmóse la capitulacion, en árabe y en latin, quedando así dueño el monarca aragonés de la que él llama en sus memorias floron y llave de Valencia" (Balaguer 1861:393). I l'última nota que ens dóna l'autor sobre Violant és la seva mort el 1251. Balaguer assenyala que Zurita va dir que la reina va viure dos anys més; no obstant, la crònica-anuari de les cases consistorials de Montpeller donen testimoni que fou l'any 1251 quan la segona esposa del Conqueridor va morir.

Bofarull fa referència al fet que Violant va participar en les negociacions polítiques amb els sarraïns: "y despues de largas razones y repetidas visitas, algunas de las cuales fueron en presencia de la reina, para tratar de la entrega..." (Bofarull 1876:212).

Segons Miret i Sans, l'any 1249 Violant és a València i també intervé en les decisions polítiques:

"sotmeses al juí de la reina Violant les diferències existents entre el seu reial espòs i l'infant Pere de Portugal sobre la conveniència de l'expulsió dels sarraïns de Murvedre, Segorb, Almenara, Castelló i Burriana, i sobre la manera de poblar els dits llocs; assessorada D.ª Violant pel bisbe de València

i per Ximèn Perez i alguns personatges, fallà que el rei donés a l'infant 10,000 sous" (Miret i Sans 2004:194-195).

Soldevila parla dels diferent testimonis del rei Jaume, però no fa menció a la reina. Rovira i Virgili només assenyalen els esdeveniments més importants de la vida de Violant al costat del Conqueridor, i com hem assenyalat, mostra simpatia envers la reina.

Com hem vist, aquests fets van ser considerats focus importants de la vida de la reina d'Hongria pels historiadors del segle XIX i XX. Els contractes i la boda, perquè fou un esdeveniment poc usual en aquest temps triar una princesa de terres tan llunyanes com el regnat d'Hongria; els fills perquè els hereus del rei com a fruit del matrimoni reial van efectuar un gran canvi en la història d'Aragó i en els territoris reconquerits pel rei Jaume I; i el fet que la reina no només va demostrar ser extraordinàriament fèrtil, però també una dona intel·ligent i parella digna del Conqueridor. I encara que la seva vida no sol ser col·locada al projecte, la seva persona va ser decisiva en els esdeveniments històrics que van seguir a la seva mort.

3.3 La filla del rei d'Hongria

En aquest apartat, examinarem les llegendes relacionades d'alguna manera amb Violant d'Hongria o, almenys, amb la filla del rei d'Hongria. Ja que el matrimoni entre Jaume I el Conqueridor i la princesa d'una terra molt llunyana probablement va ser un esdeveniment important en l'època, la figura de la princesa d'Hongria apareix en llegendes bastant similars i, a vegades, ens porten a altres països, com ja veurem. Tot i que aquests contes, o almenys similars, apareixen també als obres d'uns autors grans dels països romànics, són majoritàriament populars. Aquí intentarem recollir alguns d'aquest contes i altres que estan relacionats d'alguna manera amb la història de la filla del rei hongarès.

3.3.1 *Istoria de la fiyla del rei dungira*

Una de les fonts més importants que podem utilitzar en la investigació de l'aparició d'Hongria i els hongaresos en la literatura catalana és una llegenda catalano-provençal, titulada *Istoria de la fiyla del rei dungira (Egy magyar királyleány története)*, traduïda a l'hongarès per Albin Körösi (1914:41-62). No podem estar segurs qui podria ser aquesta filla;²⁵ però l'aparició de la filla d'un rei d'Hongria en la literatura catalana es pot atribuir al fet que la filla del rei Andreu II d'Hongria, Violant, es va esdevenir l'esposa de Jaume I el Conqueridor en 1235.

Com hem explicat, fou Albin Körösi qui va traduir aquesta llegenda a l'hongarès. El 1914, va publicar la traducció a l'hongarès d'aquesta llegenda de Muntaner (1873) sobre la història de la filla del rei d'Hongria, juntament amb les seves conclusions. El subtítol del llibre és [*Estudi sobre la literatura i dialectologia romàniques velles*] *Tanulmány az o-romàntica irodalom és dialectologia köréből*.

En el prefaci de la història, Körösi (1914:1) diu que quan va començar a investigar la literatura catalana, es va interessar per la narració de llegendes com la de la filla del rei hongarès. Va aconseguir l'edició de Muntaner (1873) i es va adonar que també hi havia una altra còpia de l'obra publicada per D. Manuel de Bofarull.

Körösi va traduir la llegenda el gener de 1902, però va seguir postergant la seva publicació; perquè esperava que trobaria algun altre material que es podia connectar a aquesta llegenda de la història d'Hongria o la literatura hongaresa. No podia trobar res, però se les va arreglar per explicar les accions principals i alguns detalls de la llegenda, citant exemples d'escrits contemporanis, va assenyalar les raons probables per al naixement d'aquesta llegenda i va estudiar-ne les particularitats filològiques, sens dubte interessants, del seu llenguatge.

Després, el 1905, la segona edició de la versió de Muntaner va ser publicada i, per tant, Körösi va decidir publicar el seu estudi el 1914.

3.3.2 La llegenda

Resumim breument els esdeveniments de la llegenda.

Hi havia un rei d'Hongria, que tenia una bella dona. Després de la seva mort, el rei es va posar molt trist. Quan els comtes i barons del país van pensar que la seva tristesa havia disminuït una mica, li van demanar humilment que es tornés a casar. Al principi, el rei no volia ni sentir parlar de prendre una altra dona, però més tard va acceptar-ho perquè entenia que, si no ho feia, després de la seva mort el tron seria ocupat per un desconegut. Va dir als comtes i barons que li havien de trobar una dona tan bella com la seva dona morta, petició que va resultar ser un esforç fútil. Llavors, un dels consellers es va adonar que l'única dona comparable a la dona morta era la seva filla, que era igual que la seva mare, a excepció de les seves mans, que eren encara més belles. Així que els consellers van aconsellar al rei de casar-se amb la seva filla.

El rei era un home bo i, així, no acceptà aquest consell vergonyós. No obstant això, els seus homes no pararen d'apressar-lo i li deien que, en el cas que la seva filla donés a llum un nen, podia divorciar-se d'ella i, després, el rei podria fer penitència pels seus pecats per aplacar la ira de Déu. Finalment, el rei accedí a casar-se amb ella. S'hi va apropar per confessar-li les seves intencions. La jove virtuosa restà commocionada per aquesta proposició vergonyosa i li va dir al seu pare que volia oferir la seva virginitat a Déu. El rei va anunciar que seria la seva filla la que li portaria la corona reial i començà a preparar el casament. Reclutà músics, va fer cosir robes cares i una corona adornada d'or feta per a la seva núvia i filla.

La princesa estava desesperada i la nit abans del casament va ordenar a les seves donzelles que li tallessin les dues mans, perquè el rei i els seus consellers també estaven enamorats de les seves mans.

Quan l'endemà el rei s'assabentà del que la seva filla havia fet, s'avergonyí i s'enfurismà alhora. Convocà el seu consell per discutir quin càstig mereixia la noia. La majoria d'ells volien lligar-la a un cavall i, després, cremar-la. Gràcies a l'opinió d'un conseller impàvid, la noia es posà sola dins d'una arca i es deixà a la seva sort en el mar. Al cap d'alguns dies, l'arca va arribar al port de Marsella, i ella en va sortir i es mostrà a un comte que estava muntant el seu cavall. La va compadir i portà la noia al seu palau i va parlar amb ella a través d'un intèrpret alemany (!).²⁶ La princesa no revelà res del seu destí desafortunat, però seguia dient que ella era una dona pecadora. Amb la seva exquisida bellesa i bones maneres, captivà tothom que era al seu entorn, inclòs el comte que, un matí, tot i les protestes de la seva mare, es casà amb la noia en secret.

El comte era immensament feliç quan la noia donà a llum el seu fill. No obstant això, ara, com a pare, estava encara més interessat en l'origen de la seva esposa i ella li confessà la raó per la qual va perdre les mans. El comte decidí visitar el seu sogre il·lustre. Va embarcar amb els seus més excel·lents cavallers i navegaren fins a Hongria, però abans el comte ordenà als seus súbdits a complir tots els desitjos de la seva dona mentre ell fos absent.

El Comte P. fou ben rebut per part del rei d'Hongria, i quan s'assabentà que el comte era en realitat el seu gendre, restà molt feliç. Dinava i dormia amb el marit de la seva filla i va manar que la gent influent del país respectés el comte com si fos el seu rei.

Com que el rei no volia deixar-lo tornar a casa, el comte envià un missatger a Provença amb una carta que acreditava el motiu de la seva absència i l'excel·lent llinatge de la seva dona. No obstant això, el mal temps va fer que el missatger fes parada a Cres, on vivia la mare maliciosa del comte. En descobrir la carta, va emborratjar el missatger i en canvià el contingut, advertint als consellers de Marsella que la comtessa sense mans era una lladre i que, per tant, ella i el seu fill havien de ser lligats a un cavall i després reduïts a cendres.

El missatger arribà a Marsella el dia següent i explicà als consellers el que havia experimentat a Hongria i els desitjos del comte i els donà la carta. Ja que la carta convertia els consellers en responsables de l'execució del seu contingut immediatament, la majoria d'ells volien realitzar-lo sense demora. No obstant això, els més impàvids dubtaven, ja que hi havia una gran contradicció entre el que el missatger els havia relatat i el contingut de la carta. Així que acceptaren l'opinió d'un dels consellers que proposava que ella i el seu fill no havien de ser morts, però que s'havien de posar en una arca i deixar que marxessin per on havien vingut. La comtessa estava desesperada, però els consellers es mantingueren fermes.

Alguns dies més tard, l'arca s'aturà al port davant d'un convent i els pescadors van portar els seus passatgers davant la priora, que s'apiadà d'ells i els permeté quedar-se al convent. La comtessa, de nou, tornava a dir de si mateixa que era una dona pecadora i es convertí en la guardiana. Les seves maneres eren excel·lents i molt aviat va agradar a tothom.

Ella assistia a missa diària. Un dia, mentre se celebrava la missa, el sacerdot no tenia ningú per abocar el vi i l'aigua al calze de l'oferta. La pobre dona sense mans volia ajudar-lo, però no podia fer-ho. Llavors, de sobte, dues mans van aparèixer davant de l'altar i van créixer en els braços de la mutilada d'una manera que només hi van quedar unes cicatrius estretes que demostraven que no sempre hi van ser. El miracle es propagà pel convent i a la zona circumdant. La priora va celebrar un *Te Deum* i la dona miraculosament curada fou acollida com una germana del convent.

Mentrestant, el comte havia arribat a casa i s'assabentava del que passava. Volia executar la seva mare, però els seus consellers el van dissuadir. No obstant això, ja que no podia viure sense la seva dona, pujà a un vaixell amb alguns dels seus homes lleials i començà la recerca de la seva família. Va navegar al llarg de la costa durant set anys i un dia fins que arribà al convent on vivien la seva dona i el seu fill. La va reconèixer i els va prendre a tots dos cap a casa. Déu els va

beneir amb més descendència. Una filla d'ells es casaria amb el rei d'Aragó, l'altra amb el rei de Castella, la tercera amb el rei d'Anglaterra i la quarta amb el rei de França.

3.3.3 Altres versions

Segons Körösi —com ja hem esmentat—, va ser l'historiador i arxiver Manuel Bofarull que va trobar la llegenda entre els documents antics a l'arxiu, i es va publicar amb el títol *Libre del rey de Ungrie e de sa filia la qual fou muller del comte de Prohensa*. Es va pensar per un moment que el manuscrit va sobreviure en una sola còpia. Però B. Muntaner va trobar una altra versió de la llegenda i la va copiar del còdex amb més fidelitat i sentit filològic que Bofarull: Muntaner adjunta un glossari al text provençal per tal de posar-lo a disposició dels no professionals.

Muntaner, en base a les dades pertinents de l'interessant treball de Douhet sobre llegendes (Douhet 1855), es refereix a dues narracions el contingut de les quals és més o menys és el mateix que el de la llegenda que es va trobar. D'una banda, el *Roman de la Manekine* està una mica alterat, però, òbviament, es repeteix la història de la filla del rei d'Hongria; i, d'altra banda, la història de la reina Oliva és també bastant similar respecte al contingut. Muntaner també esmenta una tercera versió de la història, la de Santa Dimpna i Sant Gerebernus que és bastant similar a les altres.

3.3.3.1 El Roman de la Manekine

L'autor del "Roman de la Manekine" va ser un cantor del segle XIII, Philippe de Remi, i el seu manuscrit es pot trobar a la Biblioteca Nacional de París. Aquí la noia devota i pietosa rebutja l'oferta vergonyosa del rei d'Hongria, el seu pare, amb horror i per tal d'impedir el matrimoni, es talla la mà esquerra i se'n va de casa. Després de moltes aventures i adversitats, la noia recobra miraculosament la mà i torna a casa i viuen feliços per sempre.

3.3.3.2 La història de la reina Oliva

L'extracte de la història de la reina Oliva, que també es pot trobar en l'obra de Douhet esmentada abans i que va ser publicada diverses vegades als tombants del segle XVI, no és tan interessant per a nosaltres, ja que no es tracta d'una princesa hongaresa. No obstant això, ja que és similar a la nostra història, és digne de menció.

La bella filla de l'emperador Julià, igual que la princesa hongaresa, té les seves dues mans tallades per tal de parilitzar l'oferta pecaminosa del seu pare. Els servents de l'emperador la porten a la selva. Han d'executar-la, però en lloc de fer-ho, deixen la noia sola. El rei de Catalunya hi passa per casualitat i s'apiada d'ella i li demana que tingui cura del seu petit fill. Després d'haver rebutjat diversos intrusos a la cort, la noia és posada en una caixa i llençada al mar. Després d'algun temps, Oliva es converteix en reina de Castella, però la seva felicitat no dura gaire. A causa d'algunes persones envejoses, ella ha de marxar de la cort reial. Finalment, es troba amb el seu pare i el seu marit i la seva història acaba aquí. És una història molt menys detallada que la nostra.

3.3.3.3 Santa Dimpna i Sant Gerebernus

La tercera llegenda esmentada parteix de la vida de dos màrtirs del segle setè, Santa Dimpna i Sant Gerebernus, escrita pel canonge Sant Albert Peter de Cambray al segle XIII.²⁷

Santa Dimpna era una bella noia, l'única filla del rei pagà d'Irlanda. Quan la seva mare va morir, el rei va enviar delegats per trobar una nova esposa que fos tan bonica com la reina morta, però no va trobar ningú com ella. Així que el rei va decidir casar-se amb la seva pròpia filla. La filla va rebutjar l'oferta descarada i va demanar un retard de quaranta dies. Durant aquest temps, va rebre un munt de regals del seu pare, igual que la princesa hongaresa. Al final, la

cristiana Dimpna, marxa amb el seu mestre Sant Gerebernus, un cantant; fugen en vaixell fins a Anvers. Allà van trobar refugi en la natura, on vivien com a ermitans. El rei va començar a buscar els fugitius i finalment els va trobar. Tanmateix, la seva filla encara es va negar al casament i el rei, furios, li va tallar el cap.

Aquesta llegenda és menys semblant a la nostra. No hi ha amputació de mans o la seva recuperació miraculosa. L'autor ha d'haver utilitzat la història de la reina Oliva, que va alterar en diversos aspectes.

La història de la princesa hongaresa va ser re-escrita en un romanç per un poeta català modern, Antoni Bulbena i Tosell, que va il·lustrar-la i publicar-la el 1902. Tampoc és molt peculiar que el subjecte i protagonista del nostre relat sigui una princesa hongaresa en aquest lloc bastant remot. Princeses hongareses havien tingut bona reputació des de feia temps. Segons el cronista francès, Villehardouin, l'esposa de l'Alexi, que era emperador d'Orient, germana del rei d'Hongria, era una "belle dame et bone" (Șăineanu 1905:108). Els occidentals també van tenir l'oportunitat de conèixer-les, en part a causa de les croades i en part a través de matrimonis.

L'autor de la nostra llegenda va respectar profundament Hongria, ja que es pot veure clarament en el text. El pare que proposa a la seva pròpia filla intenta convèncer-la dient-li que l'endemà serà la reina d'Hongria i això és el millor que li pot passar: "totes les belleses qui son en vos ne son jo anamorat especialment per les belles mans perqueus prec ma filia que vos queus alegrets e or dema serets regina Dongria e major honor no poriets aver" (Archivo 1973:38).

Un altre exemple és quan es diu que al poble de la Provença li agradava molt la noia i ara els agradava encara més al saber "que era de tan gran linatge" (cf. Körösi 1914:17). La persona que declara aquests fets en el text d'una llegenda ha d'haver considerat els seus destinataris. És conegut sobre els monarques

d'Aragó i Provença d'aquells temps que respectaven molt els reis hongaresos i, també, que van pagar bé als trobadors i cronistes.

3.3.4 La llegenda coneguda i estesa en els països romànics: el cas de Boccaccio

Segons Körösi, la llegenda sobre la filla del rei d'Hongria té dos detalls més que també apareixen en dos contes de Boccaccio d'una manera similar. D'una banda, una de les heroïnes és posada en una arca dues vegades (Boccaccio 1350-1353: jornada II, conte 7). i, d'altra banda, el rei vol casar-se perquè els seus consellers li han demanat que ho faci. Boccaccio va utilitzar moltes fonts per escriure les seves històries i el seu *Decameró* també va esdevenir una font comuna en la literatura mundial. Igual que Dante Alighieri i Francesco Petrarca, havia d'haver estat molt familiaritzat amb la poesia trobadoresca provençal.

Això es mostra, per exemple, en el seu conte sobre Guiglielmo Rossiglione i Guardastagno (jornada IV, conte 9). És bastant normal que hi hagi una superposició entre moltes de les seves històries i la literatura provençal del seu temps. Ell també escriu una història en la qual la protagonista, Constança, confia la seva sort en una arca de Lipari per la seva pròpia voluntat, que espera que la seva bona sort la guïï cap al seu amor, Martuccio Gomito. La forma en què aquesta noia arriba al port de Susa és bastant similar a la forma en que la nostra heroïna arriba al convent.

El segon relat (jornada X, conte 10) és similar al nostre, perquè els serfs del marcgravi Saluzzo volen que el seu mestre es casi amb la finalitat de tenir un hereu directe. Volen ajudar el seu mestre per trobar una núvia, però el marcgravi no aprova aquesta idea, així que ell mateix es busca una dona.

A primera vista podria semblar una mica forçat referir-se a aquest últim conte, però si llegim les parts relacionades de les dues narracions, s'obtindrà

automàticament un indicati que són com si els seus autors haguessin begut l'un de l'altre o d'una tercera font comuna.

Vegem alguns paral·lelismes:

“Vos senyor sabets be” – això és el que diuen els consellers hongaresos – “que no avets aren sino aquella file perqueus volem treguar e clamar merce que vos que prengats muler de que roinangen ereus daquel regne e pres vostra inort no venges an poder de gens as-trayes e nos no rornanguesern nienys de senyor natural.”(Archivo 1973: 54)

“La qual cosa a’suoi uomini non piacendo, piú volte il pregarono che moglie prendesse, acciò que egli senza crede né essi senza signor rimanessero.” (Boccaccio 1882: 313).

“El rey feuli fer una corona daur... E cant uench lo vespre que lendema la deuie pendre per muyler...” (Archivo 1973: 57.)

“Et oltre a questo apparecchiò ... una ricca e bella corona ... E venuto il di che alie nozze predetto avea...” (Boccaccio 1882:314).

Després d'esmentar la corona i les robes, les frases amb el mateix significat apareixen en el text en ambdós relats i hi ha altres frases com "ella era la dona més bella del món" i "que li agradava tant com cap altra cosa al món" que apareixerà en ambdós textos. Per tant, sembla bastant clar que hi ha una relació entre els dos relats.

Boccaccio va viure al mig del segle XV, el que ens fa suposar que les dues històries van néixer al mateix segle i que podria haver estat possible una influència mútua. No obstant això, sembla més probable que la nostra llegenda nasqués abans que el *Decameró*, ja que no és molt probable que el seu pietós autor hagués pres res del Boccaccio juganer. Així, tot i que tant Bofarull com Muntaner pensen que la nostra llegenda ha d'haver nascut a la primera meitat del segle XIV, és més probable que hagués estat escrita abans del temps de Boccaccio, qui va començar a escriure els seus relats el 1348.

Així, en poques paraules, la història de la llegenda ve de la Manekine francesa, ampliada amb parts preses de la vida de la reina Oliva i Santa Elisabet. En sentit estricte, la llegenda no té una base històrica, cosa que per descomptat no és d'estranyar. No hi ha dates o personatges històrics esmentats, només un nom: "En P". És probable que sigui l'abreviatura utilitzada per a En Peire. Podria haver estat més d'un comte amb aquest nom a la Provença en aquest moment, és a dir, en els segles XIII i XIV. L'autor es podria haver referit a Pere I, que va morir a la batalla de Muret contra els albigesos, o a Pere II (més conegut com Pere el Gran), fill de Jaume el Conqueridor i Violant d'Hongria, o al Pere III d'Aragó («el Cerimoniós»). I de segur que hi havia altres barons i comtes que eren senyors feudals amb aquest nom a la Provença, però ja que en el nostre text el comte envia una carta a Marsella que es refereix molt probablement al monarca, no podem considerar qualsevol altre baró aquí.

Pere III va aconseguir el tron gràcies a la seva mare, Violant, que anava en contra dels drets dels primogènits del seu fillastre, Alfons. Aquest Pere va accedir al tron en 1276; la seva esposa Constança era l'única filla de Manfred I de Sicília i la seva primera dona fou Beatriu de Savoia. La seva germana es va casar amb Alfons el Savi i es va convertir en l'àvia de santa Elisabet de Portugal. No obstant això, els matrimonis entre reis i els fills nascuts d'aquestes relacions no poden ser verificats.

La història té lloc a la costa de Provença, en quatre llocs diferents, dels quals només dos són esmentats per nom: Marsella i Cres. No s'esmenten els noms de la ciutat costanera del rei d'Hongria o el del convent de les monges. L'autor ha d'haver estat familiaritzat amb la regió al voltant de Marsella des que es posa èmfasi en l'estreta entrada al port on un vaixell estranger hi podia entrar amb prou feines sense una guia (cf. Archivo 1973:61).

Cres és descrita com una localitat que es troba a un dia de viatge de Marsella, on viu la sogra hostil de la noia. El fet que l'autor va imaginar Hongria

en algun lloc de la costa occidental d'Itàlia, potser al voltant de la regió de Nàpols, ens fa suposar que mai no havia estat a Hongria.

Sens dubte, la llegenda no és de gran valor estètic, però és molt instructiva i altament moral i és el primer i únic cinturó entre els contes meravellosos i narratives més modernes i la novel·la i el fet que el text conserva diverses formes provisionals interessants del sud de França, els idiomes castellà i italià fa que valgui la pena tractar-la. D'altra banda, els hongaresos podrien estar interessats en ella a causa del seu títol i el seu contingut, ja que és una prova vivent de l'apreciació rebuda per Hongria en aquest temps a l'extrem occidental. En cas contrari, tant l'autor de la *Manekine* com el de la nostra llegenda podria haver trobat, sens dubte, un altre país i una altra princesa per la seva història, com es comprova pels relats de les princeses Oliva i Dimpna.

3.4 Ferenc Olivér Brachfeld: *Violant d'Hongria*

Ja hem esmentat el nom de Ferenc Olivér Brachfeld, el psicòleg hongarès que és més conegut per la seva traducció de les obres de Sándor Márai i Lajos Zilahy. Tot i que l'autor pertany al capítol de les escriptures contemporànies, ja que aquesta obra és una biografia i no una novel·la, vam pensar que era més lògic tractar-la en aquest capítol sobre Violant i després de l'apartat que tracta de Körösi, que fou el professor de Brachfeld i el que el va interessar per les cultures catalana i castellana.

En aquest treball, Brachfeld explora l'episodi més important en la relació entre Catalunya i Hongria sobre la base d'una seriosa investigació de fons, però en un estil lleuger que és fàcil de llegir. No tenim la intenció d'escriure un resum exhaustiu del llibre; anem a anotar només alguns dels esdeveniments o fets de la vida de la reina que no hem esmentat abans.

En el pròleg a la primera edició d'aquest llibre (1942), Brachfeld diu que n'hi ha hagut molts d'altres escrits sobre Jaume I, però que aquest és el primer

escrit sobre la dona més important en la seva vida, Violant d'Hongria. És la història de la vida d'una reina aleshores oblidada, que va ser la primera baula ferma en la relació de les dues nacions remotes.

Segons Brachfeld, Jaume I tenia només dotze anys quan es va casar amb una princesa que era més gran que ell, així que, segons el seu parer, va ser ferit al llit nupcial tant física com moralment. Per això el seu segon matrimoni és la demostració del seu desig d'independència. Violant no sap quina gran gesta és la que ha de fer. Sense el "cosmopolitisme" de la cort del seu pare no es podria haver adaptat tan fàcilment a la vida de la cort aragonesa i ser la dona més comprensiva del Conqueridor (cf. Brachfeld 1991:19-23).

En el primer capítol del llibre, Brachfeld parla també sobre la *Història de la filla del rei d'Hongria*. Diu que tracta d'un rei hongarès, la seva filla i un comte de nom de Pierre de Provença, senyor de la ciutat de Marsella.

Hi ha algunes diferències entre la història que ell explica i la de Körösi:

"En acabat, el comte empès pels seus deures de príncep cristià, se'n va cap a Terra Santa [...]. La comtessa mare [...] envia una carta al seu fill en què li fa saber que la seva muller acaba d'infantar un parell de gossets." [...] "Al final, els esposos es reconeixen; el comte confessa la seva culpa i suplica la princesa que el perdoni. En acabat, se'n van tots tres, els comtes i el fillet, cap a les terres del rei d'Hongria, el qual, ja força vell, es mostra penedit d'haver-se deixat endur per un rampell d'ira" (Brachfeld 1991:29-31).

Brachfeld també afirma que el monjo català que escrigué la primera versió de la llegenda no va fer res més que traduir i resumir un text més antic provençal. El monjo va dedicar aquest manuscrit a un membre de la família reial aragonesa perquè sabia que hi havia parentiu entre la casa dels comtes-reis de Barcelona i la casa reial d'Hongria. Segons Brachfeld, la versió francesa conté el nom de la princesa hongaresa (Yole).

"És deia Yoles, o sigui, Iolanda, i les cròniques d'Espanya acostumen a anomenar-la Violant. Era filla del rei d'Hongria, havent maridat Jaume I el Conqueridor, artífex de la potència aragonesa, havia excel·lit tant per la

seva beutat i les seves virtuts que, després de senyorejar Aragó, Catalunya i el Migdia de França, va esdevenir protagonista d'aquella *Història...*" (Brachfeld 1991:31-32).

El matrimoni entre Andreu II i la mare de Violant va ser només de caràcter polític; Andreu havia estimat la seva primera dona i amb Violant de Courtenay no es van entendre, no comprenien la llengua de l'altre. Només Violant va néixer d'aquest matrimoni; i suposadament la seva mare li havia donat "una cultura francesa i li havia inculcat l'enyorança de les terres daurades de Ponent i la major civilització de les corts llatines" (Cf. Brachfeld 1991:33-35).

Andreu II es va casar de nou; i la vida de Violant en una cort semibàrbara i sota la inspecció d'una madrastra italiana i enmig de germanastres molt més grans que ella, sense cap dubte, era molt trista. No obstant això, el papa no es va oblidar d'ella: la va triar per ser l'esposa segona del rei Jaume I.

Jaume I havia pensat casar-se amb la seva confident, Teresa Gil de Vidaura; la dona havia protestat contra aquest matrimoni amb la princesa hongaresa i, després de la mort de Violant, el Conqueridor es va casar amb ella. El nom de Teresa apareix sovint en els documents després del 1238, quan Jaume I ja havia estat casat durant tres anys amb Violant.

El contracte del matrimoni va ser firmat el febrer de 1234 a Barcelona. El viatge de Esztergom a Barcelona va durar, segons Brachfeld, almenys dos mesos, perquè es van aturar a Perpinyà a descansar i a participar en les festes que l'oncle del rei, Nunyo Sanç, havia organitzat en honor seu. Andreu II havia mort abans que el viatge comencés. Segons Brachfeld, sembla que el rei "no la va anar a esperar sinó a poques llegendes de la ciutat comtal" (Brachfeld 1991:47).

Violant tenia 19 o 20 anys quan es va casar amb el rei Jaume que, segons Jankovics (2009:55), a la edat mitjana era una edat bastant madura; gairebé es pot dir que ja era vella. Segons uns historiadors, la boda va tenir lloc el 10 de setembre el 1235, però el nostre autor opina que fou uns dies abans de Nadal. "Els historiadors afirmen, per bé que sense justificació documental, que les noces

reials degueren tenir lloc pel mes de la Nativitat de Nostre Senyor, uns deu o quinze dies abans de començar les festes de Nadal” (Brachfeld 1991:50).

Després de les noces reials, el bisbe Bartomeu va demanar audiència al rei per a recordar-li la seva promesa d’estendre un document *propter nuptias* a favor de Violant i de delimitar tot el que li havia de correspondre si el seu marit morís inesperadament. El dia 11 de desembre Jaume I va dictar aquest document que s’ha conservat fins avui. En aquest document nomenava Violant senyora de Montpeller, del lloc on ell mateix havia nascut; va concedir-li el ducat de Milhau amb dotze mil marcs d’argent i li va assignar el principat de Rosselló en cas que quedés vídua. També va prometre que ell i els seus futurs fills regnarien a Mallorca i en tots els territoris que anava a adquirir per la conquesta de les terres dels infidels. En el document Jaume anomena Violant “dilectíssima uxor nostra” (Brachfeld 1991:52).

I només uns dies més tard, el 23 de desembre, el rei va dictar un altre document en que va ampliar considerablement la seva donació i li va assignar el senyoratge d’altres terres a Violant: Cerdanya i el Conflent, el Vallespir i Cotlliure. I aquesta vegada li anomena la Violant “caríssima coniux mea”. Brachfeld veu en això un senyal fort d’amor cap a la seva dona per part del rei Jaume. I “tot i que Na Violant no parlava res més que la llengua d’oïl i el monarca català la llengua d’oc, és ben probable que des del primer dia s’entreguessin en romanç, sense cap intermediari” (Brachfeld 1991: 53).

Hi havia molta gent que esperaven que la nova reina fos estèril i que no pogués oferir al seu marit el que ell més necessitava: nous successors o hereus, penyores vives de la supervivència de la família reial. No obstant això, aquests somnis van ser ràpidament dissolts: Violant va quedar embarassada molt aviat i va donar a llum una nena. El 1239 va néixer el segon fill, Pere. Per això, sembla que “Na Violant era la dona que [al rei] li feia falta: és d’altíssim llinatge, bella, bondadosa, i, sobretot, fecunda” (Brachfeld 1991:57).

No obstant això, Violant no podia passar la seva vida entre les parets agradablement fresques d'un palau, sinó que volia compartir els problemes i les dificultats del seu marit: el va acompanyar a les batalles, dormia en tendes de campanya i el va seguir per tot arreu. Va parir en les tendes reials i potser és per aquesta raó que va morir tan jove. Violant regnava; era en realitat companya de Jaume i va compartir amb ell el pes i la responsabilitat.

El abril de 1243 la parella reial va anar a Montpeller, i el 30 de maig va néixer el seu segon fill, Jaume: "Dominus Rex Jacobus et domina regina ejus uxor fuerunt a Mintispessulanum et fuit natus Jacobus" (Brachfeld 1991:63).

Segons Brachfeld, el 26 de març del 1251 havia d'haver estat el dia més bell i més feliç a la vida de Violant, només uns mesos abans de la seva mort. Els catalans van jurar fidelitat a l'infant Pere i, en cas que ell mori, a l'infant Jaume. I també en aquest dia feliç es va acordar que Jaume heretaria el regne de Mallorca, el Rosselló, Menorca, Eivissa, Montpeller i València.

Brachfeld parla de nou fills en el matrimoni, quatre fills i cinc filles; no parla d'Elionor, la última filla que va morir amb només uns mesos el 1251. El mateix any un altre fill del Conqueridor i Violant, Ferran, va morir de la mateixa malaltia febrosa i la reina estava al costat dels seus fills malalts. Per això és probable que Violant es contagiés de la malaltia dels seus fills, que la portaria a la mort.

Com hem vist, Brachfeld parla de Violant amb gran admiració i dedica aquest llibret a la reina hongaresa, l'esposa del Conqueridor, perquè "el roure esponerós aombra la frèvola flor que brolla als seus peus; però no per això la flor deixa de ser bella, ni de tenir flaire i perfum" (Brachfeld 1991:19).

3.5 Violant d'Hongria en les rondalles mallorquines i en la literatura infantil i juvenil

A continuació, veurem dues rondalles de la filla del rei d'Hongria i una novel·la juvenil sobre Yoles, la reina hongaresa. En primer lloc, examinarem la rondalla titulada "Es tres patrons", i després la novel·la juvenil. En segon lloc seguim amb una altra rondalla titulada "La comtessa sense braços", que és una rondalla molt similar a la novel·la sobre la filla del rei d'Hongria. I, finalment, en tercer lloc, citem alguns exemples de vides de santes que relaten una història similar al destí de la comtessa sense braços.

3.5.1 La rondalla "Es tres patrons" i la novel·la *El malefici de la reina d'Hongria*

El malefici de la reina d'Hongria o les aventures dels tres patrons de nau és una novel·la d'aventures de la literatura juvenil catalana escrita per Maria Aurèlia Capmany i Farnés (1918-1991), novel·lista, dramaturga i assagista barcelonina. La novel·la és basada sobre la trama d'una rondalla mallorquina recollida per Antoni Maria Alcover Sureda (1862-1932), l'Apòstol de la Llengua o Jordi des Racó, escriptor mallorquí modernista, eclesiàstic, lingüista, folklorista, dissenyador de diverses esglésies i capelles i publicista.²⁸

3.5.2 La "rondaia"

La rondalla és titula simplement "Es tres patrons" i és el número 230 de les 430 recollides per l'autor. És un conte popular amb un tema i recursos bastant familiars en els contes de tots els pobles del món. La rondalla mateixa està estructurada en cinc punts diferents: la situació inicial, el conflicte, l'acció, la resolució i la situació final.

Vegem del que tracta la nostra.

Hi havia una vegada un pare que tenia tres fills. Malgrat que era ric, va insistir que tots els seus fills tinguessin ocupació. Així que el més gran es va convertir en ferrer, el germà mitjà va esdevenir fuster, i el més petit es va convertir en teixidor. No obstant això, els fills no els agradava l'ocupació que el seu pare els havia triat. Això és la situació inicial, el primer punt de l'estructura narrativa d'una rondalla.

Un dia Joan, el germà més gran va dir al seu pare que la seva professió no li agradava i que preferia tenir una barca armada i carregada de blat; això podria anar "a vendre'l allà deçà la mar" (p. 118) El pare va contemplar la idea, hi va pensar una mica i, finalment, va estar d'acord; però aquest regal seu va anar acompanyat d'uns pactes: que el fill no podia tocar en "el Port de la Reina d'Ongria" (p. 118), perquè allà deien que "hi ha una Reina [...] qui sap el dimoni a on se colga i que dóna set voltes an ets homos més desxondits i else té plomats amb un sant-i-amén" (p. 118). Però el fill no escolta el seu pare; això és el conflicte en l'estructura narrativa. Viatja al port de la reina d'Hongria i arriba allà en set dies.

La reina hongaresa és una jove i sembla molt amable; convida Joan a dinar i li dóna el missatge que vol posar-li "unes messions" o juguesques sobre qui tindria més poca son: el patró o la reina.

Joan accepta la invitació i al migdia es presenta al castell. La reina és molt hospitalària i ell està encantat. Després del dinar, la reina li explica que el costum d'aquell castell és que qui han convidat a dinar, també hi sopa i hi roman. Juan està avergonyit a dir que ni hi vol sopar ni romandre-hi; i accepta l'oferiment. Aleshores, la reina li diu que ella està molt afectada per haver de posar "messions" i li explica al de que tractaran les que voldria posar-li:

"Si dematí vós me donau es *Bon dia* primer que jo no el vos doni a vós, totes ses meues barques, es port, es castell i jo mateixa serem vostros. Ara si jo vos don es *Bon dia* primer que no vós el me doneu a mi, sa vostra barca serà meua i vós menjareu i beureu, però sense cap paga, i fareu lo que vos manaré" (p. 120).

Joan resta sospès de l'esglai; però, sense voler, accepta el repte; està embuixat. Al sopar, la reina li posa dormissons al menjar i ell té tanta son que va al llit sense canviar-se de roba.

La reina no té tanta son i, abans d'alba, es desperta i entra a l'habitació del patró mig vestida. El patró està adormit molt profundament. La reina li diu ràpidament: "Bon dia i bon any, patró!" Però ha de repetir-lo tres vegades per despertar-lo.

Per tant, la reina ha guanyat les juguesques i Joan amb tots els seus mariners es converteixen en els seus criats. Passen el temps al moll i conversen; no fent res, no estan considerats bons per a res.

Mentrestant el segon fill, que es diu Toni, també es cansa del seu ofici de fuster i un dia li diu al seu pare el mateix que li va dir Joan. El pare s'ho pensa uns dies, però al final li dóna una barca armada i carregada de blat i li diu el mateix, és a dir, que mai ha d'anar al port de la reina hongaresa. Toni li promet que no hi anirà, però al cap de set o vuit dies ja estan davant del port hongarès. La reina fa el mateix que va fer amb l'altre germà, i Toni també es converteix en el seu servent, juntament amb tots els seus mariners.

Tià, el tercer i el fill més jove, també s'arriba a cansar del seu ofici de teixidor i li demana al seu pare que li doni una barca armada i carregada de blat. Naturalment, el pare està molt preocupat pel seu fill perquè no han sabut res de res dels altres des que van sortir de casa; no saben si estan vius o morts. Però al final està d'acord de deixar-lo anar, amb el pacte que el fill mai no vagi al port de la reina d'Hongria. El pare està segur que els germans hi han anat malgrat el seu consell.

Tià dóna la seva paraula que no hi anirà, salpa àncores i surt de casa. El seu timoner li pregunta cap a on cal anar; i el tercer fill també diu que han d'anar tot dret cap al port de la reina d'Hongria. Malgrat que els seus germans no hagin

tornat a casa, ell no té por d'anar-hi; i en set dies arriben al port d'Hongria. Aquí comença l'acció en l'estructura narrativa.

Els criats de la reina hissen la bandera blanca i van al moll a rebre la barca; li diuen al patró que la seva reina li espera per dinar. Tià pregunta als criats si la reina el coneix, però no li donen una resposta adequada. Tià accepta la invitació.

Els germans de Tià veuen a la barca i el seu patró, sospiten que pot ser el seu germà petit i li conten el que els ha succeït amb la reina, i li diuen que vagi amb compte perquè altrament ell també es convertirà en un criat de la reina.

A migdia Tià arriba al castell i la reina li fa una gran acollida. És una noia alta, maca i plantosa. Tià ha de fer un esforç per no ser vençut per la bellesa de la reina, per no quedar del tot embuixat per ella.

Dinen i la reina manté la conversa; i, al final, convida Tià a sopar i a passar la nit al castell. Al principi, Tià rebutja la invitació, però ja que no vol que la reina s'enfadi amb ell, al final l'accepta. La reina li ofereix també les messions, i, després de pensar una mica, Tià les accepta també; surt del castell després del dinar però promet tornar-hi per sopar.

La reina té sospites sobre el seu èxit, ja que veu que aquell és un patró molt eixerit. Tià va al moll i explica als seus germans què ha succeït. Joan i Toni l'avisen que estigui alerta amb la reina, perquè ells ja han sigut víctimes de la seva conjura i que no pot ser un ésser natural. Li diuen també que ella els va donar dormissons i que cap d'ells es va adonar. Per això, no ha de badar gens i ha d'anar amb compte el que begui o mengi.

Tià es prepara per al sopar. Va a un carnisser i compra un budell i se l'embolica pel coll d'una manera que no podria ser vist (com a patró, portava una barba espessa).

Al capvespre, va al castell i la reina és molt amable amb ell una altra vegada. Tià, però, li diu que ha menjat tant per dinar que ara no pot menjar res per sopar. La reina fa tot per convèncer-lo de sopar, però Tià ho rebutja.

Al final, la reina diu que si no vol menjar amb ella, almenys ha d'acceptar un got de vi; i en aquest got hi ha el soporífer. A força de pregàries de la reina, Tià s'arramba el got a la seva boca, i d'alguna manera vessa el vi al budell. No beu ni una gota de vi i, per tal de no donar cap pista a la reina, diu que li ha agafat son, i que li convé anar-se'n a dormir. Dóna la bona nit a la reina i un criat l'acompanya a l'habitació que ha estat designada per a ell. Tià li demana un cubell d'aigua fresca; el criat li dóna i després va a la reina a explicar-li què ha passat. La reina pot veure que Tià no és un ximple; es queda molt pensativa.

Mentrestant, Tià posa un pestell a la porta de l'habitació i es treu les sabates i posa els peus dins la cubeta; i així passa tota la nit sense cloure els ulls.

La reina tampoc no va al llit perquè no vol dormir massa profundament; passa la nit asseguda en una cadira. Però a l'alba es renta la cara per refrescar-se una mica i va de dret a l'habitació on és el patró. Troba la porta tancada i Tià s'assabenta de la seva presència i diu "Bon dia tenga, senyora Reina!" (p.130).

La reina reconeix que l'ha guanyada el patró i li demana que obri la porta. Tot seguit li diu: "A tu et cercava! M'has guanyades ses missions i m'has guanyat es cor! [...] Som teua, i tot quan tenc, es castell, es port, totes ses barques que hi ha, tot es teu. Som fadrina, i, si em vols, mos porem casar en voler!" (p. 131). És la resolució del conflicte que va emergir al principi de la rondalla.

Tià diu que sí immediatament i està molt content. La reina crida la cort i els diu que està resolta a casar-se amb ell; i tothom pensa que és una bona idea. El dia assenyalat es casen; la reina retorna les barques als germans del seu marit i ells van a casa perquè ja no tenen ganes de navegar. I la reina i Tià "encara deuen esser vius, si no se són morts" (p. 131). És l'últim punt de l'estructura de la rondalla: la situació final.

Com ja hem esmentat, es pot observar que aquesta rondalla és un conte popular bastant típic, perquè conté uns ingredients que els contes populars solen tenir, com s'esmenten en la famosa obra de Vladimir Propp (1995:33-66). Els contes gairebé sempre comencen en el mateix lloc i de la mateixa manera: "Això

era un pare que tenia tres fiis" (p. 118). Llegim aquesta primera frase i hem d'estar d'acord amb János Tamás Honti (1910-1945), folklorista hongarès, investigador de contes populars i historiador literari que diu que "un conte sempre és una biografia" (Honti 1975: 106). Què arribem a conèixer? L'heroi i el seu entorn apareixen davant nostre. Moltes vegades, el protagonista és el menor de la família. També, els contes normalment acaben en un final feliç: el protagonista es casa, es fa ric i viu alegrement.

Ara ja sabem dels protagonistes i les seves condicions. No obstant això, per tal de començar una història, ha d'haver una situació bàsica des d'on les aventures de l'heroi poden començar. Aquí els fills no estan satisfets amb les seves ocupacions i volen descobrir el món i tenir experiències.

El seu pare els prohibeix que vagin al port de la reina d'Hongria i tots tres fills transgredeixen aquesta prohibició. Aquest es la situació bàsica de la que provenen tots els esdeveniments que constitueixen el conte.

Però ara hem de centrar-nos en la reina d'Hongria. Què és el que podem esbrinar del conte sobre ella? En el conte popular, el protagonista no és ella, sinó Tià, el germà més jove. La reina es presenta per primera vegada, pel pare dels tres germans, com una persona molt perillosa. "Diuen que hi ha una Reina [...] que sap el dimoni a on se colga i que dóna set voltes a ets homos més desxondits i else té plomats amb un sant-i-amén" (Alcover 1978:118). És molt hospitalària amb tots tres germans i ells se senten dèbils contra ella, inclòs el tercer fill; i sense l'ajut dels seus germans, ell tampoc no podria haver vençut el cor de la reina.

Ja que ella no és la protagonista del nostre conte, ni arribem a saber el seu nom. És una dona jove a qui li agrada fer "missions"; però al final aprenem que, en realitat, aquestes només serveixen per trobar parella. És una dona llesta qui exigeix un home més llest que ella. El seu truc de fer tots els homes els seus criats li dóna infàmia per tot arreu; però en realitat és una dona bona que serveix com a recompensa per la valentia de Tià. Al final del conte, la reina retorna les barques amb tots els seus mariners als dos germans grans i viu feliçment amb el tercer fill.

En aquest conte popular, ja que es una narració breu, hi ha pocs personatges i estan poc dibuixats; el conte està centrat en els tres fills i la reina i no arribem a saber molts fets ni tampoc sobre ells. Com podem saber que en realitat es tracta de Violant d'Hongria? El fet de que es tracta d'un conte popular mallorquí, ens fa creure que el conte parla sobre una reina hongaresa que es va casar amb un home ric mallorquí qui va conquerir no només el territori hongarès sinó també el cor de la seva reina; i això ens suggereix el noms de Violant i el seu marit, Jaume I el Conqueridor.

Com que parlem d'un conte popular, l'era en què els esdeveniments tenen lloc no és coneguda. La rondalla té un to moralitzador, que pertany a l'era en que foren transcrites. Però, de totes maneres, sembla que aquest conte tracta de debò de Violant d'Hongria com afirma la coneguda i popular autora catalana, Maria Aurèlia Capmany va reescriure aquesta història i va convertir-la en una novel·la juvenil.

3.5.3 La novel·la de Maria Aurèlia Capmany

En *El malefici de la reina d'Hongria o les aventures dels tres patrons de nau*, Maria Aurèlia Capmany reutilitza i canvia la llegenda originària recollida per Mossèn Alcover. Fa servir una mena de joc literari que converteix la història en un escrit molt més emocionant i interessant, fins i tot per als adults: no només reutilitza la rondalla, i, al mateix temps que la cita, també canvia els seus ingredients. I el resultat és una novel·la que és interessant perquè té moltes referències a esdeveniments històrics i literaris així com a les fórmules populars.

Capmany agafa en préstec la rondalla i la desplaça a un passat més proper, a les acaballes del segle XVIII, un temps quan Hongria tenia port de debò. L'autora dóna vida als seus caràcters i quasi tothom en el seu llibre té nom. A la rondalla, només els tres patrons en tenen; a la novel·la, podem llegir molts noms: Joan Oliver i Masdeu, els Joanet, Martí i Macià Oliver i Escofet, Mariana Tomba,

Andreu Pincornell, Teresa Escofet i Puig, Nicolau Vaquer, Mussiú Mechain, Zenaïde, Ciril·la, Miquel Viader, Camil, les viudes Altès, Tiana Ferrús, la dona Cisca, la senyora Caterina, don Pau Valadia, la tia Tuies Escofet i Puig, la Negrita, Cosme, Bel, Jep, Munda, Margalida Ponsa, el canonge Remolins, Pons i Pons, Gaspar, Marien, Quim de la Sila, en Banyabaix, el Rodamilans, el Caranegra, el Borni de la Paula, Alexandra, Ioles/Iolanda/Violant, etc.

També fa referència a un nombre de noms famosos i infames de gent d'aquesta època: Napoleó, el rei Lluís de França, Godoy o el *Príncep de la Pau*, el rei Felipe V, el rei Carles IV, Ferran i Maria Carolina, Maria Lluïsa, el capità Barceló, Frano Supilo, la marquesa Attavanti i la Flòria Tosca de la famosa obra de Giacomo Puccini; i també a uns escriptors i poetes contemporanis i antics: Jorge Juan, Siscar, Antoni Campany, Du Bellay, Homer, Píndar, Èsquil, Horaci, Ovidi, Petrarca. El nom de "Adelfi", una societat secreta fundada a París el 1799 amb el caràcter revolucionari també apareix com un nom propi de persones.

No és només els noms que donen vida als personatges, sinó també a les referències a la moda i a la descripció física dels personatges:

"[...] i anava, com cada matí, ben guarnit, amb la casaca de color d'albergínia, amb botons de plata, amb armilla de color d'os, calces de vellut negre i mitges de fil tan fi que hauries dit que eren de seda" (p. 10).

"Era un home tranquil en Joan Oliver i Masdeu i anaven a compàs ell i el seu rellotge, un rellotge d'or, fet a Anglaterra: una joia" (p. 12).

"[...] en Janet, el noi gran, l'hereu, el més estimat dels tres fills, roig de pèl com ell, forçut com ell, d'ulls blaus com ell, imatge d'ell mateix, més esvelta i més ben dibuixada (p. 12).

"Era un xicot lent i tossut, que potser s'assemblava a la família de la seva mare, la Teresa Escofet i Pugi, que podíeu veure en un bell retrat a la sala gran, un retrat que havia pintat ella mateixa i amb una flor de seda de color rosa a una mà i un burí a l'altra; perquè així era ella, bonica, d'ulls negres i mans destres, que tant pintaven com feien flors, com flaons amb panses quan n'era temps" (p. 12-13).

“És que és tan bona dona com lletja: seca com un gaig, alta com un paller, amb un nas que fa la competència al rei d’Espanya, i uns peus que no hi ha faldilles ni *rafajos* que els puguin amagar” (p. 21).

“No era tan alt i tan cepat com son germà i son pare, però semblava més alt encara perquè era primatxol, de cames llargues. Tenia un cabell fosc, abundós i lluent com la tia Escofet, un cabell de seda, que ell nuava al clatell amb una cinta lila” (p. 22).

“En Macià estudiava el col·legi de Cordelles i era el més savi de tots” (p. 28).
“[...] aquest petit, tan prim, tan poca cosa, amb aquella veu una mica velada que semblava que mai no hauria pogut cridar” (p. 38).

“[...] va aparèixer la Margalida Ponsa, òrfena, rica, petita, molt bella. Tan bella que la seva bellesa il·luminava la toca negra, el mantell negre, les mitenes negres, les sabates de tafetà negre” (p. 42).

“[...] he pogut veure un mariner anglès roig com una pastanaga amb la ridícula gorra que solen portar” (p. 51).

“Molla com un peix, petita, bruna, potser bonica, perquè els cabells llarguíssims li tapaven la cara, allí la tenia, quasi nua, perquè no es podia dir que unes calces daurades fossin ben bé un vestit” (p. 52).

“Aquella dona bellíssima, alta, bruna, amb un coll llarg que li donava un aire d’au esplendorosa...” (p. 68).

“El nom [trabucaire] li esqueia, i per la indumentària: calça curta, faixa, gec amb botons de plata, cofat amb barretina vermella i cargolada, no hauria desdit dels habituals per les Guilleries” (p. 88-89).

“Va aparèixer com si fos per art de prestidigitació, alta, immòbil, d’una bellesa tan esplèndida que hauries dit que desafiava amb la seva bellesa, ni bruna ni rossa, ni prima ni grassa, simplement majestuosa i amb un estrany somriure burleta” (p. 114).

“Ni una ombra d’hostilitat en el seu bell rostre, potser només una petita espurna de menyspreu als ulls” (p. 118).

És una novel·la basada en una rondalla, però no simplement està basada en ella, sinó que també hi ha citacions de l’obra original: per això podem dir que és un conte que té un altre conte en ell mateix.²⁹ També, ens involucrem en el drama de Tosca quan en Macià salva la vida del germà de la marquesa.

El títol de la novel·la és *El malefici de la reina d’Hongria* i, malgrat que la reina aparegui només al final del capítol vuitè, hi ha referències a Hongria i a ella des del començament del llibre:

“Vés on vulguis, però guarda’t de tocar el port de la reina d’Hongria” (p. 18); “No vagis al port de la reina d’Hongria!” (p. 32).

“Per què han fondejat el port de la reina d’Hongria?” (p. 35).

“Què hi has d’anar a fer a Hongria? A més, Hongria no té port de mar” “Sí, que en té; es diu Fiume.” “Fiume pertany als ducs de Venècia.” “Això era abans, pare. Avui la historia corre que vola. I Fiume pertany a Hongria, és a dir pertany a Àustria; més ben dit, pertany a Napoleó” (p. 38).

“La senyora havia fet servir un vinet dolç, que no era italià sinó hongarès i portava el sonor nom de *tokay* (p. 64).

“Jo he de partir amb la meva nau cap al port d’Hongria” (p. 70).

“El primer port serà el port d’Hongria” (p. 74).

“L’Adriàtic és un mar que té males cares” (p. 75).

“No és fàcil arribar al port d’Hongria, eh, capità?” (p. 77).

“Li semblava que el port de la reina d’Hongria sorgiria de sobta, de dins la boira resplendent i temible” (p. 78).

“Amb vent de popa, un vent càlid i llis, feren proa a nord-est i entraren lentament, gallardament, al port d’Hongria” (p. 82).

“Tan bé que m’aniria poder parlar amb tu i que em diguessis on puc torbar la reina d’Hongria” [...] L’efecte va ser fulminant. La noieta va recular, es quedà clavada contra la paret, dues grosses llàgrimes van brotar dels seus ulls bonics [...] en primer lloc, que la reina d’Hongria existeix; en segon lloc, que no deu ser pas de fiar” (p. 94).

“Una altra pregunta i prou. Què en sabeu de la reina d’Hongria?” “Què vol, aquest? “Pregunta per la reina d’Hongria” (p. 97).

“Li va oferir aigua amb anís i li va preguntar què buscava. «La reina d’Hongria» —va dir ell, aclaparat. «La reina d’Hongria, cerqueu? [...] Aquí la teniu». Va signar amb la mà plana. Efectivament allà enfront hi havia un gran cartell amb lletres negres sobre un fons daurat que deia, textualment: *LA REGINA D’UNGHERIA.*” “És el Col·legi de la Bona Vida, és la casa de tots els plaers, és el negoci més sanejat de tota la costa dàlmata, és, si voleu, el paradís terrenal. Però, alerta, joventot; el que entra per aquesta porta no sap mai quan en sortirà[...] Va travessar la plaça i va entrar a l’establiment misteriós, bellíssim, potser una barraca de fira, potser un palau, que duia el nom de la reina d’Hongria (p. 99).

“I no penso tornar-me’n sense veure la reina d’Hongria.” “Per què no puc veure la reina d’Hongria?” “Perquè no existeix” (p. 105).

“I per qui o per què podia sentir-se acorralat en Janet Oliver si no per una dona i encara la versió més temible del gènere dona, aquella que redueix els febles representants del sexe fort a una mítica feblesa i els encadena a feines de dona i els fa prendre la filosa, com aquella cèlebre Onfàlia, comanadora i plena de virtuts masculines en les seves rodoneses resplendents de feminitat” “Algú us té agafats pel ganyot” (p. 108). “Qui? [...] La reina d’Hongria?” (p. 109).

La novel·la conté nou capítols més l’epíleg, i també disposa d’una llista de vocabulari i un apèndix. La llista de paraules explicades són molt útils, perquè el llenguatge de l’autor és bastant complex i en llocs bastant difícil d’entendre. La

història té una estructura o un marc: comença i acaba al amb les campanes de Roser i les del Carme, i les campanes de Montsió.

Com hem dit, la història se situa en una època històrica distinta i molt probablement també a un lloc diferent. Si bé és originalment una rondalla de Mallorca, els personatges de Capmany són de Barcelona. Hi ha un munt de referències a Catalunya i a Barcelona, fins i tot quan el protagonista se'n va de casa: “[...] el Castell de Montjuïc” (p. 11); “a la cereria del carrer Ample [...] reputada a tot Barcelona” (p.19). O moltes d’altres:

“Que el vols dur a Montserrat?” “El duré a la Mercè. Marededéu per marededéu, aquesta viu més a prop de la platja... “ets la viudeta més bonica pel pla de Barcelona” (p. 24).

“anar a missa primera a la Mercè, a rosari als Agustins, i a l’Hospital de la Santa Creu a rentar malalts en temps de Quaresma” (p. 37).

“les mules catalanes, ja ho saps, tenen fama” (p. 38).

“Quan la primera claror del matí retallava el cim de Montjuïc amb el seu castell, en Macià es va dir que, passés el que passés, ell tornaria” (p.47).

“vaig néixer amb la guixa per amunt, que és com diem els barcelonins: néixer amb la flor al cul” (p. 50).

“no hem d’oblidar que era barceloní i sabia per ciència heretada que és millor arrencar a córrer que ser interrogat per un sorge armat fins a les dents” (p. 60).

“Li recordava massa el massís hostil de la Ciutadella, o els glacis del castell de Montjuïc” (p. 61).

“i la bella dama va acceptar la partida del «gentile spagnuolo», com s’entestava a dir-li, tot i que Macià li repetí moltes vegades que ell era barceloní i, per tant, català. La bionda Attavanti va dir-li amb més bonic dels seus somriures que els catalans havien deixat molt mal record a Roma i es referí a una tal família Borja que havia ocupat el Vaticà per allà el segle XVI.

En Martí no en sabia res, d'aquesta família, i li va assegurar que estava absolutament segur que no era barcelonina" "de tornada a casa prendria un carregament d'aquell vi que, sens dubte, tindria èxit al mercat de Barcelona" (p. 64).

"a la terra italiana les dones eren ben diferents de les que havia conegut a Barcelona" (p. 68).

"De petit he vist rastelleres d'homes penjat als glacis de la Ciutadella (p. 84).

"Sóc català" "Ah, català! Mala gent!" (p. 89).

"Sou català – va dir amb una explosió d'alegria en Macià Oliver" (p. 96).

"Vénen catalans per aquí, vull dir..." (p. 97).

"Quan era estudiant als estudis de la Rambla" (p. 111).

"I em dic Ioles o Iolanda" "A la meva terra us direu Violant" (p. 118-119).

"On em portes?" "A Barcelona" (p. 130).

Aquestes referències donen un to catalanista al tot el llibre i el converteixen en una història catalana.

Com hem vist ja, el nom dels fills s'ha canviat també: Capmany els anomena Joanet, Martí i Macià Oliver i Escofet. Aquí el pare és un mercader ric; és vidu i té la germana de la seva esposa morta a casa seva. La tia Tuies és una dona lletja amb cabells meravellosos i aparentment està enamorada del vidu, però al principi del llibre no sembla tenir cap oportunitat de casar-se amb ell.

El primer conflicte de la novel·la sorgeix quan Janet diu que no vol ser comerciant i, així, no vol continuar el negoci del seu pare. Vol ser capità de nau, patró de barca de cors.

Janet no està content amb la seva vida; vol allunyar-se de la seva família i ser capaç de fer la pau al mar i vol ser com el capità Barceló. La seva vida va ser

planejada pels seus pares quan era un nen petit: seria un comercial com el seu pare i es casaria amb una noia rica del veïnatge; per això ara el pare està confús. És el fill que el pare estima més i per això no vol que se'n vagi; però no té cap altra opció perquè el Janet ha heretat bastants diners de la seva mare i "hi ha [...] a ciutat mercaders disposats a pagar part a una nau del cors per protegir els propis noliatges" (p. 13).

En quinze dies Janet té una barca nova ben proveïda i el 7 de agost de 1793 surt de casa. Tothom li fa tota mena de recomanacions, fins i tot la vella Ciril·la; però ningú no escolta la seva que és probablement la més sàvia: "Vés on vulguis, però guarda't de tocar el port de la reina d'Hongria." Aquí sorgeix la prohibició, que es repeteix en el cas del segon fill; però en el cas del Macià, el més jove, està clar del principi que la prohibició ha perdut la seva força perquè l'objectiu del nostre protagonista clarament va contra aquesta prohibició: vol anar al port d'Hongria per trobar els seus germans. Per això, en el cas del tercer fill la prohibició i la transgressió (funció número 3) són clarament simultànies i, en contra de la rondalla, aquí el lector no se l'informa sobre el destí del primer fill; i així van passar "dies, i mesos, i anys, i ningú no va saber què s'havia fet d'en Janet Oliver i si era mort o viu" (p. 18).

No arribem a saber molt sobre la vida de la família, o el que quedava d'ella, fins que un dia, quatre anys després de la sortida del fill gran, Martí Oliver també deixa la família en un xabec amb trenta canons per banda, anomenat *La Rosa dels Vents*. Hi ha algunes referències a fets històrics, així com a l'ascens de Godoy, i al "esperit lliure" —una esperit "que venia de França, que no es podia evitar que vingués, que no hi havia manera de barrar-li la porta, sobretot ara que vivíem en pau" (p. 24)— i a la revolució francesa: "una colla de paraules franceses que només usaven els joves sospitosos de simpatia per la revolució" (p. 25). També aconseguim saber del fet que el fill gran se li va prometre casar-se amb la noia rica del veïnatge, Margalida Ponsa i que, en compliment del contracte, en el cas

de que el gran no pogués casar-se amb ella, el segon fill hauria de fer-lo; però ara només Macià s'ha quedat per complir aquesta promesa.

El fill petit dels Oliver canvia d'opinió molt aviat: quan el seu germà se'n va, Macià vol ser un canonge; però al cap d'un any ell també es decideix a sortir de casa. Canvia d'opinió perquè ara ell és l'únic fill a casa i hauria de ajudar al seu pare amb els negocis: "hauràs de deixar els llibres i els llatins i aquesta vida regalada i posar-te al meu costat a fer feina, perquè un bon mercader no es fa amb un dia"(p. 35). També, hauria de casar-se amb Margalida. Però ell no és un noi de negocis i no està enamorat de la noia; per això decideix marxar cap al port d'Hongria i buscar els seus germans, perquè està convençut que son allà. L'heroicercador decideix actuar; actuar contra una malifeta suposada, ja que no pot estar segur que l'agressor – la reina – hagi danyat els dos altres membres de la seva família. Però, en realitat, Macià no deixa la casa pels seus germans, sinó perquè la seva situació còmoda ha canviat: ara no pot ser canonge i no pot passar el dia llegint poemes i traduint versos.

Hi ha un altre canvi en la vida de la família, perquè un dia el pare decideix casar-se amb la tia Tuies. Macià pensa que això fa que el seu pare no es quedi tan sol i que pot deixar-lo amb ella.

No obstant això, hi ha una gran diferència entre els dos primers fills i el més petit. Macià no vol una nau amb patent de cors: ell vol una nau carregada amb "vi, randes, indians, oli, figues [...] i mules". Vol anar a Hongria, un país que, segons el pare, no té port; però Macià explica que ara "Fiume pertany a Hongria, és a dir pertany a Àustria; més ben dit, pertany a Napoleó". Viuen en una època en què és bastant difícil seguir la geografia de la política.

Abans d'embarcar-se, el fill petit té unes converses "ben profitoses" (p. 40) amb el canonge Remolins, amb Margalida i amb Ciril·la. El canonge Remolins l'avisa dels perills d'enamorar-se; Margalida no li diu res que de les raons per les que els germans grans s'han anat i l'han deixada; i Ciril·la li vol contar-li la rondalla "Es tres patrons", però Macià no la deixa acabar-la perquè el seu cor està

molt trist per haver d'abandonar aquesta vida tan còmoda que ha tingut fins ara. Ciril·la, al final, només li diu que no hi ha res en el món que valgui tota la seva vida. Macià no pot dormir aquella nit, però està molt determinat i jura que passés el que passés, ell tornaria a Barcelona.

El dia 6 de setembre de 1798 surt de la casa en *L'Afortunat* amb un nostramo menorquí que es diu Pon Pons. Macià escriu una bitàcola per la qual podem arribar a conèixer les seves aventures marítimes. És molt perillós sortir al mar sense un vaixell armat en aquests dies en què el món sencer està sent dominat per les armes. Es troben amb una xàvega algerina i una goleta anglesa. També, "pesquen" una noia mallorquina que es diu Marien i que es converteix voluntàriament en l'ajudant personal de Macià, el qual vol alliberar-se d'ella al port de Nàpols; però no arriben a Nàpols sinó a Roma. A la Ciutat Vella hi ha un mercat esplendorós on aconsegueixen vendre les trenta mules que tenien. Macià s'emporta tots els diners i compra un bitllet de tornada per a Marien i un cavall per a ell mateix, i diu que marxa a Roma a veure el papa. Però Pons Pons li diu: "No el veureu, el Papa. En Napoleó se l'ha endut, ha proclamat la república romana, i hi ha tants francesos a l'Estat Vaticà, que vessen fora de les muralles" (p. 57).

Quasi involuntàriament, salva la vida del germà d'una "bella dona de cabells d'or", la marquesa Attavanti. És aquesta dona que li ofereix un vi blanc hongarès molt famós, el *Tokaji*: "la senyora havia fet servir un vinet dolç, que no era italià sinó hongarès i portava el sonor nom de *tokay*" (p. 64).³⁰

La marquesa li demana que salvi a un altre presoner, un pintor amic de la seva casa de Sant' Angelo. Macià té moltes més aventures a Roma, com quan coneix Flòria Tosca, qui li diu que el pintor³¹ ha mort afusellat. Per això, Macià decideix tornar a la seva barca i proposa a la senyora Tosca que embarqui cap a Barcelona; li dóna unes adreces i li diu que el seu pare és un dels propietaris de la Casa de les Comèdies, i que allí serà ben rebuda. Així, en la novel·la juvenil, Tosca comença una nova vida a Barcelona. Macià s'acomiada de la cantant i torna

a l'*Afortunat*, on s'assabenta de que Marien també hi ha tornat, perquè no tenia cap ganes de tornar a València. El Macià no sap què fer amb la noia, perquè el següent port ja és Hongria. Però no ha de pensar molt sobre aquest problema, perquè hi ha unes grans onades i Marien i tres mariners més desapareixen al mar. Hi ha una boira grossa i no poden veure res ni moure's i Macià "com una cinta lluminosa, veia passar, distants i atrafegats, tots els moments de la seva quieta vida" (p. 79).

Al final arriben al port i Pons Pons li intenta donar una pistola, perquè "cal anar armat si voleu arribar a vell" (p. 83); però Macià no accepta l'arma ni l'ofertament de Pons Pons d'acompanyar-lo. El fill petit arriba a una caseta amb sostre de palla que pertany a un trabucaire; amaga els seus diners en l'edifici abans de que el propietari arribi a casa. El trabucaire explica a Macià que es diu Frano Supilo.³² I li vol regalar un ganivet, però aquest no l'accepta.

Arriba a la ciutat de Fiume i es troba amb una noia que es diu Alexandra. Li pregunta si sap on pot trobar la reina d'Hongria. La noia no parla català però entén les paraules "la reina d'Hongria" i es posa molt nerviosa. Amb això el nostre protagonista ara ja sap que la reina existeix i que no ha de ser pas de fiar. Mentre parlava amb la noieteta, Macià té la sensació que algú els mira, però quan es gira, la persona misteriosa ja no és allà. Alexandra li dóna una estranya creu, que no és una creu sinó una «T»; això pot ser una referència a la tau dels templers o simplement al nom del protagonista original de la rondalla que es diu Tià.

Macià s'acomiada de la noia i s'adona de que té molta gana. Es troba amb un taverner que és de Millars; però l'home li resulta molt sospitós, especialment quan aquest li pregunta sobre la reina d'Hongria. Hi ha una lluita i algú salva la vida del nostre protagonista; i ara sap que va sentir la presència del mateix home a la casa d'Alexandra i que aquest home és el seu germà gran. Però el perd de vista. Coincideix amb unes persones que li mostren *La regina d'Ungheria*, que és un "establiment misteriós, bellíssim, potser una barraca de fira, potser un palau, que duia el nom de la reina d'Hongria" (p. 99).

Macià es troba amb el seu germà gran molt canviat:

“abans era el noi gran, la persona més admirada de l’univers, i ara s’havia convertit en un pobre xicot acorralat [...] i en Macià va pensar per primer cop que si té’n vas de casa el perill més gros no és pas el temporal, ni el corsar, ni el bandoler de les muntanyes: el perill més gros és que tu ja només ets tu tot sol, ja no ets el noi gran, ni el fill de ton para, ni el veí del veïnat, ni l’hereu de res, per pobra que sigui l’herència. Si té’n vas pel món sempre ets un desconegut i no ets res més que allò que tu fas” (p. 102-103).

I malgrat que Janet li diu “noi petit” i “caganiu”, és clar que ara els papers s’han canviat: Macià és aquí per la seva voluntat, mentre que el seu germà és només un criat que no en té.

Janet nega l’existència de la reina; però, com el seu germà insisteix, li demana que vagi a la seva nau i l’esperi: li promet que hi anirà per explicar-li-ho tot. Tampoc no vol dir res del germà mitjà, Martí; la seva resposta és com la de Caïm a la Bíblia: “No ho sé. Que potser sóc el guardià del meu germà?” (Cf. p. 106 i Gn 4,9).

El fill petit torna al port i per un moment té la temptació de deixar-ho córrer tot. Aquí l’autora fa una referència clara a un mite grec: per l’assassinat del seu amic Ífit en un atac de bogeria, Hèracles va ser venut com a esclau a Onfàlia, reina de Lídia. Però aviat es va alleujar la seva sort fent-lo la seva amant. Durant aquest tres anys d’esclavitud, Hèracles va créixer efeminat, vestit amb la roba i els ornaments de les dones, i de filar. En la representació habitual, Hèracles està assegut al costat de Onfàlia que l’està acaronent. La característica essencial és l’intercanvi d’atributs. Ella porta la pell de lleó i té el club, mentre que ell està embolicat en túniques de colors i té una filosa o capçal. Cupido també està present. El subjecte està absent en l’art clàssic grec, probablement perquè mostra l’heroi en una llum desfavorable; però es troba en l’època hel·lenística. En el Renaixement i sobretot en la pintura barroca això il·lustra la idea de la dominació de l’home per la dona.

Aquesta història mitològica grega demostra el que Macià pensa del seu germà gran i el que arribem a saber ja al principi del llibre que Janet “sabia ballar el *passe-pied* com ningú a ciutat, es convertia en una pelleringa, en un sac de gemecs, en un trompitxol, si s’enamorava; i s’enamorava sovint” (p. 14). I quan Janet pregunta a la tia Tuies què vol que li porti com a regal quan torni, Ciril·la respon: “una filosa d’or” (p. 16). Així que sospita que el seu germà està sota l’encanteri d’una dona, probablement la reina d’Hongria.

Mentre reflexiona, el seu germà Martí apareix. A casa, era un home de jugar per diners; i ara s’ha tornat un cínic i també respon a la pregunta del seu germà amb unes paraules que semblen fer referència una altra vegada a la Bíblia: “Jo no tinc germà, ni pare, ni amic” (Cf. p. 108 i Mc 3,33-35). I, al final, és aquest germà el que el porta fins a la reina d’Hongria, Ioles. La seva trobada és un enamorament sobtat.

Ioles li planteja unes preguntes i després en fa una a la qual Macià respon amb una altra pregunta: “¿per què es diu la reina d’Hongria?” La noia li conta la història de la taverna breument i, després de treure unes copes i una ampolla de cristall plena d’un líquid blanc, li pregunta si li agrada fer juguesques. Li ofereix el vi i el mira mentre s’empassa la beguda. Macià diu que no li agraden ni les juguesques ni les begudes estranyes, però se la beu per mostrar que no li fa por. Ioles li ha donat dormissons en la beguda i ara vol que Macià escolti la seva història sense adormir-se. Macià accepta les juguesques amb una condició: Ioles ha de anar amb ell a Barcelona si ell escolta sense tancar els ulls.

Ioles conta una història de la seva vida que sembla ser treta d’una rondalla. De la història podem arribar a saber que ella va ser criada per gitanos nòmades i que una endevinaire li va dir que ella era la filla d’un rei o un comte o duc; va deixar la seva tribu i va viure entre els turcs entre els cims del Ròdope per uns anys, però això va resultar ser avorrit per a ella, perquè aquella gent “no sabien res de res; només sabien cavalcar i beure i menjar sense forquilla” (p. 122). Per això, una nit quan tothom dormia, va prendre dos cavalls i un bossot d’or i els va

deixar. Muntà el cavall per un llarg temps i va arribar a Fiume, es va comprar un vestit bonic i, després, se'n va anar a una taverna que es deia «La reina d'Hongria»; i la va comprar a l'amo per una moneda d'or.

Macià no s'ha adormit perquè no ha begut res del licor adormidor; però quan surt del edifici s'adona de que està enamorat. Va al port i diu a Pons Pons que carregui la nau perquè els seus germans aniran a casa amb ells. També li diu que "he de portar a bord una mercaderia molt rica que s'ha de tractar amb molta cura" (p. 126). Torna a la casa de Ioles i li demana que el convidi a sopar; Macià menja molt i li diu a Ioles que ara ella l'ha d'escoltar a ell perquè vol explicar-li una història.

Macià agafa les últimes prunes confitades que hi ha al plat i li'n ofereix una a Ioles; ella l'accepta i Macià comença la història de la seva vida, però en un minut Ioles ja s'ha dormit. Macià ha utilitzat el licor adormidor; agafa la noia adormida i la cargola en una catifa; la porta a *L'Afortunat* i hissen veles.

Ioles es desperta i amenaça amb llençar-se al mar; però Macià li diu que, ja que ha sigut ella qui ha perdut les juguesques, no té raó per estar enfadada amb ell. Arriben a Barcelona i Macià s'adona de que ha estat tan absort en el seu amor que ha oblidat de dir als seus germans que el pare s'ha casat amb la tia Tuies...

En l'epíleg, Capmany opta per un final menys feliç i més realista del que és usual en els contes. Els tres fills es casen: Janet amb Margalida Ponsa; Martí amb una noia que li troben només per fer l'estada de Ioles justificada a la casa dels Oliver, perquè ella ha rebutjat a anar-se al convent de Jonqueres com hauria estat decent i no podien casar-se abans de que Martí tingués esposa. I Martí ha d'acceptar la dona perquè, d'altra manera, no li paguen els deutes. El dia de les noces de Macià i Ioles, Ciril·la fa "uns rosaris de panellets, amb una creu de sucre, amb tot de paperins amb oracions escrites, per desfer tot el malefici que portés la forastera" (p. 133).

Mentre preparen per les bodes, Violant té prou temps d'acostumar-se a la vida barcelonina. Li agrada anar a la Casa de les Comèdies a escoltar Flòria Tosca; el vell Oliver l'acompanya i "les males llengües del veïnat deien que el vell Oliver tenia secreta amistat amb la divina" (p. 134).

I Macià pensa que hauria estat més feliç si s'hagués convertit en un canonge, però després decideix que no vol ser feliç sinó "estimar i ser estimat per la bella Violant" (p. 134). I la novel·la s'acaba amb una altra referència històrica: "la gent deia que el rei Carles havia abandonat el tron i que en Godoy fugia. Però ningú no s'ho va creure" (p. 134).

Hem vist que Capmany ha utilitzat aquesta rondalla per convertir-la en un conte català; i en aquesta història Violant no és la reina d'Hongria sinó només la propietària d'una taverna que duu aquest nom. Així el conte es converteix en una novel·la juvenil amb unes bases històriques que guarda la història original de la rondalla i, al mateix temps, la converteix en un conte nou divertit, instructiu i, sobretot, català.

3.5.4 La rondalla de la comtessa sense braços

La comtessa sense braços és una llegenda molt estesa per tot el món (tipus 706).³³ No es pot saber perquè la novel·la breu medieval *La filla del rei d'Hongria* es refereix a ella com a la filla del rei d'Hongria; potser perquè Violant era una dona profundament religiosa i perquè la seva germanastra era santa Elisabet d'Hongria.³⁴

No obstant això, la imatge d'una noia innocent mutilada per culpa del mal apareix en moltes llegendes i històries, com per exemple la rondalla titulada "Sa comtessa sense braços" que és la número 20 recollida per mossèn Alcover.

En aquesta rondalla, el rei i pare incestuós apareix en la forma del diable, que és una figura més adequada per les formes literàries del conte meravellós. Ja que el diable no pot sortir-se amb el seu propòsit, ell mateix talla els dos braços

de la comtessa. Però ja que es tracta d'una noia molt devota a la Verge Maria, al final es veu recompensada i ella també recupera les extremitats perdudes (cf. Moya:1996).

3.5.4.1 Altres figures llegendàries similars

Com hem assenyalat, la figura d'una noia o dona innocent que es converteix en la víctima del mal i és mutilada és bastant popular i extensa. Esmentem-ne dos exemples: el de santa Àgata, a la qual li van tallar els pits, i el de santa Brígida, la noia que va perdre un ull per la seva voluntat però va ser curada i va recuperar el ull.

3.5.4.1.1 Santa Àgata

Àgata pertany als sants més coneguts de l'antiguitat cristiana. Com en el cas de Vicent i Blai, podem conèixer la seva vida i mort només a partir de contes adornats per llegendes. Ella va néixer a Catània (Sicília) en una família noble. La noia jove que desitjava l'amor de Crist es va convertir en el blanc de maniobres de Quincià, un governador libidinós. Aprofitant el decret anticristià de l'emperador Deci, Quincià va arrestar la bella Àgata i la va fer portar a una casa infame; això fou bastant usual en l'antiguitat.

La mestressa d'aquesta casa, una dona anomenada Afrodita, se li va confiar que canviés la conducta d'Àgata. No obstant, la dona es va adonar aviat que això no seria possible; per això el governador va actuar ell mateix. Àgata va ser portada a judici, va ser escoltada, torturada i empresonada. Quan el jutge no va tenir èxit per canviar el seu punt de vista, Àgata va ser colpejada gairebé fins a la mort i li amputaren els pits. Després de tots aquests esdeveniments, ella va rebre un reforç que és bastant inusual, fins i tot en les llegendes: a la nit després de les seves tortures, Sant Pere va aparèixer davant d'ella i la va curar. Ignorant

del miracle evident, Quincià va continuar el procés vergonyós. Al final, a causa dels nous abusos, Àgata va morir a la presó.

3.5.4.1.2 Santa Brígida d'Irlanda

Segons la tradició, Brígida va néixer a Fochart (o Fothairt), prop de Dundalk del comtat de Louth, a l'Ulster, d'una família irlandesa noble, que havia estat convertida per Sant Patrici. Un esforç meravellós per la virtut es veié en ella des dels seus primers anys. Ja que era extraordinàriament bella, tenia molts pretendents i el seu pare va intentar a casar-la amb el rei de l'Ulster.

A l'edat de setze anys, va decidir dedicar tota la seva vida a Jesús i li demanava que fes alguna cosa per fer-la menys atractiva, de manera que ningú no volgués casar-se amb ella. La seva pregària va ser escoltada: va perdre un ull i se li va permetre entrar en un monestir. No obstant això, el mateix dia en què ella va prendre el vel, l'ull es va curar i va recuperar la seva bellesa original, en paral·lel amb la bellesa espiritual. Havent predit el dia de la seva mort, es va adormir en pau l'1 de febrer del 524, llegant als seus deixebles una regla monàstica, que resumeix el seu ensenyament. Ella es considera, junt amb Sant Patrici, patrona d'Irlanda. Durant l'edat mitjana la veneració de Santa Brígida es va estendre per tota Europa.

3.5.5 Violant d'Hongria en altres aspectes de la cultura catalana

Encara que aquest subcapítol s'aparti una mica del nostre estudi literari, no podem tancar els ulls al fet que la figura de Violant segueix sent viva en la cultura catalana. La Germandat dels Cavallers de la Conquesta de Castelló, per exemple, intenta mantenir la seva memòria, i en la seva pàgina web es poden consultar alguns esdeveniments connectats a la figura de la reina i, també, hi

trobem alguns escrits que advoquen per la recuperació històrica de Violant. En l'apèndix, adjuntem un escrit que reivindica la reina titulat "Laude arbitral de Na Violant" i que explica el fet que el rei Jaume I i l'infant Pere de Portugal van demanar la sentència de la reina en un afer en què els dos homes no podien reconciliar-se. El Cabildo de la Germandat dels Cavallers de la Conquesta a Castelló tria, des de 1957, una Na Violant en el marc de la festa de Santa Magdalena. És un gran privilegi per a la dona seleccionada ,perquè el seu nom està escrit en la llista anual dels representants. A més, les figures de Violant i Jaume són actors permanents en les festes anuals populars en forma de gegants.

Seguint amb exemples diversos sobre la presència de la reina Violant en la cultura catalana actual, el diari *El Punt-Avui* ens informa que a les festes sexennals de Morella, la vila capital de la comarca dels Ports, hi ha una Associació Cultural i de recuperació històrica de la Regina, que va organitzar una passejada el 20 de agost, 2012 (*El Punt avui*, 21 d'agost, 2012).

A la xarxa telemàtica educativa de Catalunya (xtec) de la Generalitat de Catalunya es pot trobar dues històries llegendàries de la reina hongaresa, titulades "Una història de veritat" i "El monjo feliç", les quals adjuntem a l'apèndix.

O, encara, i tornant al tema literari, Vincent Fausto i Manzano va escriure un llibre fictici (1997) sobre Carmesina, la darrera filla de Violant d'Hongria. "*Carmesina* ens situa en els primers anys del Vila-real acabat de fundar i que va fent-s'hi cada dia gràcies a l'esforçat treball qui han deixat lloc d'origen i casa pairal en l'últim racó del record a canvi d'una nova terra promesa... Amb aquest escenari del primer Vila-real, el fil conductor de l'obra és la vera història de Carmesina, darrera filla del rei Jaume I i de la reina Violant d'Hongria, veïna del palau del racó de la Torre Motxa, que sempre està trista per culpa d'una insuportable malaltia que la fa sentir-se ridícula i que podrà guarir gràcies a Guillem Solsona, un joglar lleidatà, estudiant de Medicina."³⁵

Seguim amb més exemples. Els Gegants de Barcelona és consideren els

més antics de Catalunya. Des del 1929 representen els comtes de Barcelona Jaume I i Violant d'Hongria, però els que surten a ballar al carrer són una reproducció que es va estrenar durant el Corpus de l'any 1992. Violant d'Hongria llueix un penjoll amb el nom de la ciutat per tal de donar-la a conèixer allà on vagi. Amb la mà esquerra subjecta un mirall amb el mapa d'Europa, en el qual Barcelona queda centrada. Amb la mà dreta subjecta un pom de flors, i cada 24 de setembre, diada de la Mare de Déu de la Mercè, també porta un mocador brodat especialment per a l'ocasió.

El Monestir de Santa Maria de Vallbona de les Monges guarda la memòria de la reina: pel 850é aniversari de la fundació del Monestir de Santa Maria de Vallbona de les Monges es va publicar un llibre en castellà titulat *Jaime I y Violante de Hungría* (Fernández: 2009) que relata els seixanta-vuit anys del monarca. És una narració curta que fa un breu repàs dels anys del matrimoni entre el rei Jaume el Conqueridor i la reina Violant, la princesa hongaresa.

Diversos carrers, places i estàtues guarden la seva memòria a tot Espanya: un carrer a Barcelona i a Saragossa va ser nomenat per iniciativa de Ferenc Olivér Brachfeld.

4. CONCLUSIONS

La idea originària i l'objectiu general d'aquest treball ha sigut trobar empremtes d'Hongria i els hongaresos en la literatura catalana. Al començament del procés disposàvem del text de la llegenda sobre la filla del rei d'Hongria i el llibre de Ferenc Olivér Brachfeld sobre la vida de la reina d'Aragó. Pel que fa a la literatura contemporània, havíem llegit alguns dels llibres tractats en el present estudi i teníem una llista d'unes obres que ens podien servir durant la investigació.

Hem llegit les fonts al nostre abast i hem vist que l'amplitud del tema suposa un treball molt més gran, com, per exemple, una tesi doctoral per cobrir totes les obres escrites amb referències a Hongria i als hongaresos. Per això, hem optat per escriure un capítol sobre Hongria i els hongaresos en la literatura catalana medieval i contemporània, i després centrar-nos en la figura de la Violant.

Sense dubte, aquest estudi no hauria sigut possible sense el treball anterior dels tres catalanòfils —Körösi, Brachfeld i Faluba—, que va obrir punts de contacte i d'estudi entre les dues cultures. Els esforços d'aquestes tres persones foren un punt de partida que va facilitar immensament la nostra feina. Els seus treballs han estat la base del nostre, que ha analitzat les seves aportacions alhora que les ha ampliadades en referir-nos també a d'altres textos i relacions. Així, hem introduït la figura d'aquests estudiosos precedents, imprescindibles per a la recerca del tema, i hem analitzat unes obres publicades al llarg de la història de la literatura catalana, també la tradicional i popular, i hem intentat a recollir els esdeveniments més importants de la vida de la reina d'Hongria. L'obra de Ferenc Olivér Brachfeld titulada *Violant d'Hongria* i les fonts historiogràfics ha estat de gran ajut.

Pel que fa les obres més importants i ja centrades en la figura de la reina Violant, hem examinat la llegenda de la filla del rei d'Hongria i hem buscat altres

versions en els països romànics. Després, hem fet una investigació en el terreny de les rondalles sobre el tema i hem analitzat l'obra *El malefici de la reina d'Hongria*, centrant-nos en les similituds i diferències entre la novel·la juvenil i la rondalla "Es tres patrons". A continuació, hem analitzat també les similituds entre la llegenda de la filla del rei d'Hongria i una altra rondalla mallorquina titulada "Sa comtessa sense braços". Hem trobat destins similars en la hagiografia, com la vida de santa Brígida i santa Àgata. Per acabar, hem mostrat alguns exemples d'altres terrenys de la cultura catalana on la figura de Violant apareix encara avui dia.

A partir dels treballs anteriors, com ja hem dit, especialment el de Ferenc Olivér Brachfeld, hem fixat, analitzat i intentat a ampliar aquest punt de vista amb més documents i fonts relacionats, així com també mitjançant l'anàlisi i comentari d'altres obres de la història literària catalana i també de la literatura tradicional i popular. Tot això ens ha portat a concloure que les relacions entre les dues nacions començaren en l'edat mitjana i que l'època de Jaume I el Conqueridor va ser importantíssima en aquestes relacions. Després, la continuïtat d'aquests lligams va ser interrompuda per tornar a ser recuperada en el segle XX amb l'interès d'Albin Körösi. I, al nostre parer, aquestes relacions incrementen i continuaran incrementant-se en el segle actual.

A través de tots els treballs localitzats i analitzats, hem comprovat que la figura de Violant va jugar un paper important en la vida i la cultura medieval catalanes. La seva personalitat va tenir una gran influència de tal manera que la figura de la princesa hongaresa que aparegué en la literatura medieval es va convertir en objecte d'històries i llegendes més endavant. A més, el segle XIX, període de construcció nacional basada en recuperació de la Catalunya medieval àurica també té en compte la figura de la reina originària d'un país llunyà.

Hem après que el personatge de la reina d'Hongria ha aparegut en diferents obres literàries com la crònica del rei, la llegenda medieval de la filla del rei d'Hongria, en les rondalles mallorquines, en les novel·les en els segles XX i XXI,

i en escrits historiogràfics i biogràfics. Així podem veure que Violant apareix en la literatura tradicional i popular, com en els escrits historiogràfics sobre el rei Jaume I. I, malgrat el fet que la única biografia de la reina és la d'Olivér Ferenc Brachfeld, amb l'ajuda dels altres escrits, almenys esperem que així sigui, hem aconseguit a dibuixar una imatge més clara de la reina.

Esperem que la nostra aportació de la comparació de les rondalles i la novel·la juvenil de Maria Aurèlia Capmany pugin ser també un punt de partida per nous estudis en aquest tema.

La nostra hipòtesi que la presència d'Hongria i / o els hongaresos en la literatura catalana és encara viva i que la figura de Violant d'Hongria encara forma part del patrimoni cultural dels catalans, doncs, sembla ser encertada.

5. APÈNDIX

5.1 "L'Hongria dels meus amors"

Diari de Tarragona, 24 de novembre de 1931, p. 3

[recurs electrònic <http://web.tarragona.cat/pandora/cgi-bin/Pandora#top>]

La Conferència de demà a l'Ateneu

Hom ens assabenta que demà dimecres donarà a l'Ateneu de Tarragona una interessant conferència el destacat escriptor hongarès Oliveri Brachfeld, que es troba actualment a Catalunya. La nota que aquell centre ens trameta diu així:

"*Oliverio Brachfeld.* — Doctor en filosofia y letras en la Universidad de Budapest, diplomado por la Sorbona de París, encargado de un curso en la Universidad de Barcelona.

Ha explicado varios cursillos y conferencias en la Universidad Central, de Madrid; en el Ateneu Barcelonés; en el Ateneu de Madrid, en la Sorbona y en diversas entidades científicas.

Es autor del primer libro húngaro sobre literatura catalana. Colaborador de varias revistas de literatura, de filología omanca (Revista de Filología española. Estudios Universitaris catalans. The romanic Review. Bulletin Hispanique, etc.) y de psicología. En sus trabajos abundan las citas de autores hispánicos; está estudiando lenguas y literaturas castellana y catalana, que quiere divulgar más tarde, una vez de vuelta a su país, en Hungría y Alemania. Por sus numerosísi-

mos artículos en revistas y periódicos ya continúa esa labor desde un cierto tiempo.

Hizo varios viajes a casi todos los países de Europa, particularmente un viaje de estudios en los Balkanes y en el Asia menor.

Estudiaba en las Universidades de Viena, Budapest, Grenoble y París; en esta ciudad vivió dos años, encargado por la organización de la sección parisiense de la asociación internacional de psicología individual. Ha traducido al castellano varias obras de literatura y de ciencia que están a punto de ser publicadas. Explicará su conferencia sobre el tema "Hungria de mis amores" en castellano, lamentando mucho no poder hacerlo en catalán, idioma que comprende perfectamente, pero que habla aun con mucha imperfección."

No cal dir que tant pel tema de la disertació com per l'ambient, és recomanable l'assistència de senyores. I que l'esforç d'aquest Ateneu a favor de la cultura tarragonina deu éser respesat amb una nombrosa concurrència. Així ho desitgem per al major èxit de l'acte esmentat.

5.2 La Vanguardia, 26 de març, 1931, pàgina 7

[recurs electrònic <http://hemeroteca-paginas.lavanguardia.com/LVE07/HEM/1931/03/26/LVG19310326-007.pdf>]

Una conferencia se anuncia en el Ateneo Barcelonés para mañana, a las siete de la tarde, a cargo del doctor Oliverio Brachfeld, quien disertará sobre el tema «Rappports et relations historiques entre la Catalogne et la Hongrie».

5.3 "La novel·la hongaresa d'avui" Mirador (setmanari), 7 de desembre de 1933, Any V, núm. 253. p. 6

La novel·la hongaresa d'avui

La novel·la hongaresa té altes tradicions. El segle XIX, si no és precisament novel·la històrica com en les obres de Jókai (*Abaji*) i Kenyry (*Zoltán*), revela profundes preocupacions socials. El baró J. de Eötvös — eren barons els dos primers també —, un dels homes que més varen fer per la instrucció pública a Hongria, donà, després d'una novel·la sentimental i wertheriana — *El cartotext* —, el seu famós *Notari de poble*, que reflecteix totes les vicissituds de l'organització feudal del país. Era una crítica tan

En canvi, després de Tomörkeny, que morí massa jove, és Zsigmond (Segismont) Mórtiz que va trobar per primera vegada el veritable accent realista en representar el pagès hongarès. Mentre que Herczeg que tot l'hongria festeja en aquests dies amb motiu del seu setantè aniversari (que li valgué el conferiment del títol d'Excellència, pel regent Horthy), és un escriptor netament de classe, de la *gentry* hongaresa (petita noblesa), Mórtiz té els ulls oberts per a tots els defectes de la vida pública hongaresa, amb un realisme que l'ha fet anomenar pels crítics, injustament per a ambdós, el Zola hongarès.

Herczeg i la seva mare

violenta que hi varen comparar amb aquelles imatges de cavalls que representen absolutament totes les malalties que un cavall pot tenir en aquest món, però que ni amb tres d'elles podria seguir vivint.

Cap a la fi del segle, el públic s'entusiasma per Maurici Jókai, escriptor fertíllíssim i d'una prodigiosa imaginació que de vegades va arribar a ésser profeta. Cal llegir la seva *Novel·la del segle vinent*, amb la seva descripció de la guerra mundial i de la revolució russa; la fantasia d'un Jules Verne no és res si la comparem amb la de Jókai. La *Idoma dels ulls de mar*, novel·la publicada per la Biblioteca de La Renaixença, no dona més que una idea feble del seu art prodigiós. Un dels caps dels revolucionaris de 1848, junt amb el seu gran amic, el poeta nacional Petöfi, va ésser un dels homes que varen preparar amb les seves obres la lenta reconciliació amb els Habsburg. Popularíssim, és l'únic escriptor hongarès que va rebre un homenatge del seu vivent igual a la coronació de Quintana o de Zorrilla, homenatge per al qual el president de l'Acadèmia Hongaresa en aquells temps, baró Lorant d'Eötvös, demanà també una adhesió a Juan Valera, ambaixador a Viena de Sa Majestat Catalana. Cal llegir les lletres de Valera, encara inèdites, i que avancen dirigides a *Mi muy querido amigo Marcelino* (Menéndez y Pelayo), i en les quals l'escriptor preferit del senyor Aznar es queixa, entre d'altres, de les crítiques contra la candidatura acadèmica de Víctor Balaguer, que no sap res de literatura hongaresa i que és impossible procurar-se una visió de conjunt sobre la immensa obra de Maurici Jókai per a escriure un article digne de la seva reputació.

Es va reproduir moltes vegades a Jókai que els seus heròis bons són uns àngels, i els dolents uns perfectes satànies. Aquest extremisme, tan característic per l'ànima pobra, li assegurava una gran popularitat entre els nois de la meua terra per a molt de temps, però sembla un xic primitiu per l'adult d'avui. I el més curiós és que del seu vivent, les revistes publicades especialment per a nens, li varen rebuïjar les seves temptatives per a infants, malgrat el seu gran nom d'escriptor, ja que hom pot ésser un escriptor molt gran sense poder escriure per als menuts. A Jókai li va passar, doncs, el mateix que a tants altres escriptors genèrics: que d'escriptors per a grans van arribar a ésser escriptors per als petits: Dickens, Jules Verne, Karl May, i amb una rapidesa inversament, també Rudyard Kipling. Per a no parlar del *Gulliver* i del *Quixot* que són lectures d'infants, però amb simplificacions.

Si malgrat les seves preocupacions socials, el pagès no apareix en l'obra de Jókai sinó en el segon plan, i més bé com un requisit pàntesc; el seu successor com eret de novel·listes reconegut per tothom, Colomà Mikszáth, es feia ja un interpret més fidel de l'ànima de certa classe de pagès: el pagès *palóc*, caracteritzat pel seu parlar un xic eslavitzat i que viu al Nord d'Hongria. Mikszáth que va ésser un senyor pausat i molt jovial — *pienit*, diriem avui amb Kreischer —, era una de les últimes encarnacions d'aquest esperit de justic de la Paula reial que és a punt de morir.

L'Hongria actual: l'esperit del senyor tradicionalista, que fuma en pipa, parla a poc a poc i pensa encara, més lentament; si us parla, agafa un botó de la vostra americana i tot parlant-vos, amb un tresor d'anècdotes inescotable, es detura a cada segon pas. Anecdotes: és aquesta la paraula que expressa millor l'art molt agradable de Mikszáth, però que avui ja no ens pot commoure gens; s'ha traduït al castellà el seu *Paraiques de Sant Pere* (per Révész) i la *Ulla Au* (filmar últimament, segons la versió de Zs. Harsanyi i del col·laborador de MIRADOR Artur Bardos, *El cas del fill de can Noszty*...

L'obra de Geza Gárdonyi mostra encara un xic entusiasme pel pagès hongarès; aquest escriptor un xic misteriós va trobar el camí de l'escola de poble on era mestre fins a un misteriós buda que li valgué, després de la seva mort, una estridida polèmica entre el seu editor, catòlic, que volia suprimir les seves últimes obres, i la seva família.

Caldria dir, parlant de la novel·la hongaresa, quatre paraules de Mihály (Miquel) Babits, poeta màxim, i de qui parlarem potser en altra ocasió, tractant de la poesia hongaresa. Babits és autor d'una sèrie de contes refinadíssims, d'una novel·la titulada *El fill del P. Virgili Timar* i d'una novel·la extraordinària en la qual descriu tota la decadència de la classe mitjana d'Hongria, *Els fills de la Mort*. El *Virgili Timar* fou traduït a moltes llengües, i haurà de sortir també en castellà, encara que *Bianco y Negro* va refusar de publicar-lo, perquè el títol no sembla massa obria. Cal dir que es tracta d'una novel·la molt innocent, encara que el seu crític al *Mercader de Brno* la va col·locar, pel seu valor i també un xic pel seu tema, entre *La mort a Venècia* de Th. Mann, i *L'immortalista*, de Güte.

Caldria parlar de Dezso Szabó, avui l'home més impopular, i fa pocs anys, precursor de la literatura ruscista dels alemanys, celebradíssim autoritat. És, tot i a la seva cultura un xic afrancesada, potser una de les figures més europees de les lletres hongareses, juntament amb Dezso Szomor, autor d'una formidable *Novel·la de Paris*. Però mentre que Dezso Szabó és ultra-nacionalista, Szomor és ultra-afrancesat i va intentar transplantar sense més ni més girs i *façons de parlar* franceses a l'hongarès; per això es considera com un autor antinacionalista, i fa uns quants anys, els estudiants de Budapest varen impedir la represa d'una de les seves obres al Teatre Nacional de Budapest, perquè, fa uns quaranta anys, va fugir a París davant del servei militar (i sobretot perquè és jueu). I si parlem ja dels dos Dezso (Desider), cal mencionar també Kosztolányi — d'escriptor amb el cognom italià com em deia fa temps un insigne escriptor català, ja que aquest nom es pronuncia (i quan varem estudiar plegats amb aquest autor a Grenoble, vaig dir que ell mateix així s'escriu si és l'estranger); *Costolanyi*, Kosztolányi, el nostre més actiu traductor, gran artista de la llengua, es va revelar primer com poeta. Les seves traduccions són traduïdes a molts idiomes: *El poeta sagnant* (sobre Neró), la traducció alemanya de la qual és prològica per Th. Mann; *L'Espectre desordenat* la vida de pedra mitjana *Anna Dolc*, i l'última obra seva, un llibre curiosíssim i segons sembla, un xic autobiogràfic, *Ésai Cornellé*, Des de l'estada a Budapest de Francesc Trabal, Kosztolányi s'interessa molt per la literatura catalana.

Per avui, hem d'acabar. Quants noms, però, que reclamen encara llur menció! Veritablement, la novel·la hongaresa actual és riquíssima en valors. Geza Laczko, Aladar Kunze, Aron Tamási; aquest triamífic d'estrup transilvana; Sarközi, Karinty, Kovner, Meliár, Heltai, Cecília Tormay, R. Török, «Szikra», Renée Erdős, Mihály Földy, Hatvany, Zsolt, no són sinó uns quants noms dels més coneguts; en queden, però, molts més encara, tots dignes d'esment. Merixeria una pàgina a part Lajos Kassák, expressionista al principi, vagabund i poeta després, revolucionari social avui. *La Vida*, de Kassák, és un llibre de mèrits gorkians; és el renaiement de la més pura novel·la *picarresca* en la qual l'acció ho domina tot.

No hem esmentat ni Mári (traduït fins al castellà), ni Rodion Markovics (*Idem*), *Les guarnicions de Sibèria* del qual es podrien equiparar a *Res de nou a l'Oest*, ni R. Salmay que fou publicat per *La* i traduït a moltes llengües; ni, finalment, F. Körmenyi, que va guanyar, fa poc, un premi internacional de novel·la concedit per un gran editor de Londres. No els considerem pas com a grans escriptors. Caldria esmentar, però, Andras Lutzko, perseguit pels hitlerians i autor d'una de les millors novel·les de guerra; encara que ha escrit sempre en alemany (com el meu interès, Odon Horvath, tan apreciat per Alfred Kerr), ja Révész el va incloure a la seva antologia *Las mejores cuentistas húngaros*.

OLIVER BRACIFFIELD

Acaba de sortir la segona edició del famós llibre de
XAVIER NOGUÉS
LA CATALUNYA PINTORESCA
50 gravats amb text d'en FRANCESC PUJOLS
Un magnífic volum relligat: 20 ptes.
Administració i venda:
Llibreria Catalònia
3, Ronda de Sant Pere, 3

5.4 "El geni magiar"

Meridià, 12 de novembre de 1938, núm.
44-45, p. 5.

EL GENI MAGYAR

A. OLIVER BRACHFELD

El professor Micklas m'havia vingut!

— El nostre esperit nacional està impregnat de supervivències atàviques i moltíssimes. Estic autoritzat per afirmar que unim als meravellosos dots d'impressió que tenen els latins, una major profunditat de pensament, a Budapest us acareu sense dubte amb el sorprenent. Agrafant-me pel braç, el professor m'acompanyava a través del seu museu, guardador de delicades sorpreses. Una vitrina tancava el cadaver d'un home; el professor va assenyalar-me un mirallès forat al front del mort:

— Per aquesta diminita obertura va escapar la vida de dues persones...

— Dues morts per una sola ferida? Com?

— Un intricat fenomen de dualitat. Es freqüent l'absorció de l'estampa en plena cara, sense preocupar-se de donar explicacions. Consciem l'existència del fet, però n'ignorem la raó.

Micklas era un excel·lent preparador de peces anatòmiques. Els trossos de carn humana, disformes i més aviat repugnants, adquirien una seva forma un to de mapa en relleu acolorit, amb la seva orografia i hidrografia, els petits accidents i les divertes pintures de la terra vista des de les grans altures. Contemplant aquell museu d'anatomia, els meus coneixements geogràfics s'enriquir considerablement. És allí que vaig aprendre el sentit del curs dels rius, la descripció dels golfes, l'extensa conformació de les grans erupcions terràniques.

La polifícia del professor donava a les seves preparacions un aspecte comestible, prometedor de saborsos gormaments. Diant d'una gran bombolla de vidre, conservant la cuixa d'una pagessa de Moràvia (un cas rar de topografia muscular), vaig recordar l'època que em feia freqüentment un professor d'idiomes del "gigot", plat nacional dels meridionals francesos. La seva cuixa em feia freqüentment un professor d'idiomes d'aquella carn tzece, envoltada de coebes a petita talla, naps i patates primareques, m'omplí la boca de saliva, obligant-me a lèpar-me els llavis.

— Ja em dispensareu, professor — vaig dir — però les vostres preparacions m'obren la gana. La meua gana és imperiosa, irinímic; sota les seves envoltades se veu una mirallera persona sense control, amb una voluntat estantística. Si no us heguessis d'ofendre...

— Comprèn el vostre cas i en coneix les reaccions. No pas vos el primer vigilant que veu homogeneïtat a la meua habilitat d'una manera tan polifèrica.

Micklas és un temperament fi. No poc comprendre un home així, possessor d'un geni tan rotund, no hagi esperat encara la manera de projectar la seva fama més enllà de les fronteres del país. En el transcurs de quatre anys, he anat als vespades a Budapest, i cada cop la meua primera visita ha estat per ell. A cada viatge, he esperat trobar-lo en concert en colòmbia definitiva, però la seva fixació a la ciutat-museu de Ernest Kort sembla tenir arrels profundíssimes, arrelades al desig de glòria. Aquell dia va acompanyar-me polidament fins al carrer.

Això va passar-me en el transcurs del meu viatge a la capital hongaresa. Vi-via en aquella època una crisi d'optimisme tan intensa que vaig estar a punt de tornar-me simple altrems interessants pràctics m'exercitava a classificar i definir exactament l'olor de les grans ciutats, ciència negligida en destemura que permet al polonès gòtic Zdzienek Capak la realització del llibre "L'harmonia de les ciutats rítmiques", obra disortadament ignorada dels nostres estudiosos, que podrien trobar-hi una font inexcusable de suggeriments.

Budapest es rendia al meu ofiate d'una manera fina, obrint-me els sentits de bat a bat. Si la visita m'havia de primaver, sortia de la capital hongaresa amb els maris dilatats com el d'un cavall minaire. Budapest fa sector d'alguna timolada, amb èter barrejat a l'1 per 100. Aquesta apreciació personalíssima, vaig comunicar-la per primera vegada a un alemany fotògraf que havia residit durant molts anys a Budapest i va contestar-me que "diferia" absolutament del meu criteri. Però més tard pogui comprovar que l'alemany tenia el paladar trossat per l'ús abusiu de la mostassa anglesa i dels còmbones de Frankfurt.

M'agradava dilatar els meus passos per la gran ciutat magyara, la simpatia de la qual m'encantava un altre trapiella al qual jo mateix acabava per rendir-me. Enlloc com a Budapest em sentia més desparat; les meves facultats de polidatador, i així que la dona hongaresa m'ha fet sempre l'efecte d'anar disfressada de colador de café. Són impersonals, poc-soltes i herillemente intel·ligents.

Aquell dia, en sortir de casa el doctor Micklas, la meua gana artificial va diluir-se en el primer als d'alguna timolada, i vaig rendir-me a una oporisme comopolita, licit i inofensiu. I qui no s'ha lliurat de ple al goig de retrobar el palatze, després d'una llarga omalitat, quan en els inicis de la convalescència el metge us permet el primer passeg a l'aire lliure? Tot de bonic, no brillant, i penetren a fons el veritable sentit de la vida. A Budapest sentia així; incorporat garrabé a la seva arquitectura i al seu tràic, vaig iniciar un vagabundeig sense control, més enllà dels carrers que les postals fan familiars als turistes. I perillósament allunyat de la ruta de l'hotel, ben aviat em vaig desorientar i vaig perdre sentit per mi, difumata fora del trossat de mapa de Budapest que tenia encostat a la memòria. Abans de consultar res a ningú, volia intentar orientar-me pel

meu compte, i seguia brodat anades i vingudes sense solta per una sèrie de carrers totalment desconeguts. En un dels brues canvis de ruta, vaig trobar-me abocat a un meravellós espectacle: un carrer nou, però abundantment nou, amb la pasta de les cases que es presentava encara tendra. Semblava un carrer d'exposició, o una xapaqueta monumental, on els fanals, provocativament coberts de plomàgina us ofrien a primer cop d'ull un "Made in Austria" com una casa. No sé per què, el carrer em produïa de seguida la impressió que tot ell existia sota el signe d'un afectació.

No obstant, la gent hi caminava amb molta desimboltura, sense participar gens de la meua perplexitat. Així com tot el carrer semblava fer comèdia, la gent respirava una gran naturalitat. Passant els ulls amunt i avall de les façanes, vaig descobrir en un balcó elevat una noia de les que a mi m'agraden, que m'estava mirant fixament. Era fina com un mirall de gran basar i amb una color d'estampes que enamoren. Lluisa un "rimmel" rigit que convertia les seves pestanyes en una pista espessa, i tenia la boca petida com un forat de parny, i una ulls de color d'outra que li devoraven les tres quartes parts de la cara. Tenia un cutis delicat, el contacte del qual havia de produir inevitablement les seves pestanyes en una pista espessa, i tenia la boca petida com un forat de parny, i una ulls de color d'outra que li devoraven les tres quartes parts de la cara. Tenia un cutis delicat, el contacte del qual havia de produir inevitablement les seves pestanyes en una pista espessa, i tenia la boca petida com un forat de parny, i una ulls de color d'outra que li devoraven les tres quartes parts de la cara.

El fet que no em fos tornada cap resposta, m'inclinà a suposar que la vella s'havia quedat balsa de l'obalament. Una compassió sobtada m'entendí, i creient complir un deure, vaig intentar posar-li un bitlle de banc a la mà, mentre calculava "in mente" el preu aproximatiu d'un ull ortopèdic. Però la vella va abandonar-me la mà, oblidament del meu punt de vista de ciutadà de trànsit de Budapest, em va semblar indecís. La comprovació que la vella era, de cap a peu, un ninot de pasta disfressat de porteria, va aguditzar els meus dots d'observació, encasos per naturalesa i extraordinàriament divagadora. Vaig mirar la gàbia i el canari, i va resultar que aquest era de cotó flux, amb un bec

de cellulósio encertadíssim. En un angle de la gàbia una atepela mal colorada deixava llegir encara el nom del fabricant. El gat era un animal disonest, rosegat per les arnes en diversos punts de la seva pell.

Ligant caps, vaig deduir que devia haver-me introduït furivament en un apartador. D'un moment a l'altre vindria un dependent i m'obligaria a quedar-me amb el maniquí que havia malmès. No obstant, la naturalitat dels transients que desfilaven pel meu davant, i el seu aire absolutament normal, va deixar-me perplex.

A la vorera d'enfront, el regle de porteries s'estenia disciplinadament de llarg a llarg, oferint cada una d'elles detalls molt naturals: el porter llegint el diari, assegut al llindar, la minyona prometedora, de pit prominent i ampla d'anques, festejant amb un carter sintètic lleugerament descolorit pel temps, la senyora vella distingida, vestida com una mona d'Itàlia vagabund esperant el criat o el cotxe, amb altre de remugar malediccions, el nen de carrer llimant un dels fanals per la seva base, el topògraf municipal amb el seu teodolít i una colla de pala pintats a ratlles, apurats d'una general esventrada de carrer, el guardià de tram, embocat astutament entre una veia de bar i una palmera de saló, a l'agallat de possibles convencions, etc.

Els balcons oferien així mateix un bigarrat aspecte. En el d'un primer pis de persiana sincerament verda, hi havia fixada una "demi-verge" amb guinon florist, esbatant als sentits dels transients; en un altre una llevadora nova, de mans filiformes, amb la mirada aprofundida i gest de fura, conseqüència del sec professional; en un altre un funcionari reumatit, enganxat segella a l'aire lliure i aspirant profundament unes plantes tuberculoses, robant-les-hi la poca salut que els quedava; en un altre una festejadora tardora de balcó, lassa de concentrar tota la seva força física i anímica en les mirades dirigides als barrets dels transients, amb l'intent de fer alçar el cap a lliure propietari. Per si aquest feliç adveniment es produïa, la festejadora havia lligat un tros de sac a la barana, per a protegir els seus encises a l'aguardar d'un guany en situació privilegiada; però al sac hi havia retallat un gran forat amb theories de brodar, que oferia a la curiositat pública un tros de cuixa decorada amb puntes al coixí, d'un model evidentment pasat de moda.

Irrésistiblement encuriat, vaig depositar la mà de cera a la falda de la vella i vaig traslladar-me a l'altra banda del carrer. A la porteria d'enfront, penjada enlaira, va cridar-me l'atenció una gàbia de marquetaria, amb dos estornells saltiront. Per un prodigi d'impressió,

separada del seu canell tant com jo m'anava separant d'ella. Això em produïa un evicament de la pell, familiar, semblant al que sentiu cada vegada que, banyant-me al mar, una medusa se m'ha arropat al ditell.

Tenia doncs, entre les meves, una mà estrangera, una mà de pasta mal pintada, amb una agulla de fer mitja llustrada a partellut. La primera idea fou Benglar-l'ny, però això va semblar-me poc polític davant la vella, i des

de cellulósio encertadíssim. En un angle de la gàbia una atepela mal colorada deixava llegir encara el nom del fabricant. El gat era un animal disonest, rosegat per les arnes en diversos punts de la seva pell.

Ligant caps, vaig deduir que devia haver-me introduït furivament en un apartador. D'un moment a l'altre vindria un dependent i m'obligaria a quedar-me amb el maniquí que havia malmès. No obstant, la naturalitat dels transients que desfilaven pel meu davant, i el seu aire absolutament normal, va deixar-me perplex.

A la vorera d'enfront, el regle de porteries s'estenia disciplinadament de llarg a llarg, oferint cada una d'elles detalls molt naturals: el porter llegint el diari, assegut al llindar, la minyona prometedora, de pit prominent i ampla d'anques, festejant amb un carter sintètic lleugerament descolorit pel temps, la senyora vella distingida, vestida com una mona d'Itàlia vagabund esperant el criat o el cotxe, amb altre de remugar malediccions, el nen de carrer llimant un dels fanals per la seva base, el topògraf municipal amb el seu teodolít i una colla de pala pintats a ratlles, apurats d'una general esventrada de carrer, el guardià de tram, embocat astutament entre una veia de bar i una palmera de saló, a l'agallat de possibles convencions, etc.

Irrésistiblement encuriat, vaig depositar la mà de cera a la falda de la vella i vaig traslladar-me a l'altra banda del carrer. A la porteria d'enfront, penjada enlaira, va cridar-me l'atenció una gàbia de marquetaria, amb dos estornells saltiront. Per un prodigi d'impressió,

la pasta de la gàbia estava oberta, i finalment vaig disposar-me a reparar la incèrta del meu propietari; però en tocar la porta, una del·lació va fer un especte metàl·lic i soroll disparat gàbia enlaira. Va caure darrera meu, amb un esclat de sole l'alt que deixava sortir una polsosa molida de rallogeteria. Robtament vaig comprendre que els porters, la minyona, el topògraf, el funcionari, el carter, la mona enamorada, la "demi-verge", etc., etc., etan, com la vella, artificials. Vaig conèixer de seguida que l'artista autor d'aquella nitota havia de posseir un geni singular.

Un xicot de carn i ossos que contemplava el meu estorpar amb post sornasquer, comportant-se a ben asgar: l'ortgen, va collir una pedra cartulada i apuntant el cap del funcionari filatitò li arrencà un tret concertadíssim, que li arrencà el nas de soca i arrel. El nas va rebotar uns quants vespades pel carrer, aturant-se en una vorera; la tafaneria em mogué a collir-lo i vaig poder comprovar que aquella pasta era més resista que la del maniquí de la vella. Tenia un color i una consistència carnosca, i en el lloc on corresponia la seva pintura amb la cara, tenia un to sanguedat. Vaig guardar-me a la butxaca, embolicant amb el mocador, propostament ininvestigador i desquidament la composició. Després, la meua garter que els seus guardians no m'he impediran, va fer-me entrar una gran satisfacció per comprovar el les coses d'aquell carter eren tan artificials com lliure habitants d'efectiva ment, les tals coses no tenen altra part que justificà el nom de casa que les façanes, a dir-ne hi havia res, o influències de "dins" aquelles cases no en tenen. La façana neta i llampant, i proment un actiu-vital per assolir l'ensam urbanític una colla d'explicacions més o menys poc-soltes, cap de les quals em podia convèncer plenament.

Vaig recórrer als transients, cercant d'interrogar-los, però tots em rebien com si m'hauria rebut un continuïtat me en unes opelions, al hi hagués preguntat pràcticament com menava menar-se les coses. És una política m'acabada generalment que deixés córrer el meu afany informatiu, que em guardés molt de parlar i menys de les meves capacitats en l'ensam del carrer. I em deixà entendre que el secret dels ninots i de les façanes artíficals era un secret professional. En aquella momenta va passar una caravana d'autoctons amb turistes, alguns dels quals van alçar-me a retratar aquell carrer tan nou i tan artificial. "Indicaci" — vaig pensar. — Si ho heu vist!

Com que no podia renunciar a conèixer l'aplicació, que presenta a sobresalt, vaig decidir que el meu gran amic el professor Micklas no s'abrenyaria-me, i aquella mateixa tarda vaig tornar a visitar-lo.

D'antuï, el professor va adaptar un altre greu, tractant de convèncer-me, el l'ardid, que abandonés el meu propòsit d'assabentar-me d'una cosa que no havia de produir-me cap benefici. Però com més obvietats trobava, més creixia el meu interès, i vaig pregar tan polidament, que el professor Micklas, després de fer-me jurar solemnament que mai, passés el que passés, revelarà a ningú el que m'anava a confiar, em digué:

— En aquesta part de Budapest que hem visitat d'una manera fortuïta, s'ha iniciat també entre una reforma importantíssima, iniciadora d'una nova estructura del permetre ciutadà. Un reconeixement que ocupava en aquella dia una preeminència política, va intentar aprofitar-se de les circumstàncies per fer obrir el carrer de referència, reforma que valdria vint milions de francs que el sementat polític posuït en aquell barri. Però el nou carrer limitat per una banda amb els immobles d'una gran companyia nord-americana, i per l'altra amb els d'una ontra religiosa molt païxant, les quals van plegar el guanyar contra l'expropiació. Ho obtingué, de les expropiacions possibles, l'espai just per a obrir un carrer relativament estret, però bonic amb caldes i verres, sense lloc per a les cases. No obstant, la tosteria del personatge erà endavant el projecte, i un cop aquest realitzat, hom es trobà amb un carrer incomplet, estenent-se per entre dues altes parets brutes, que constituïen la part posterior dels edificis immobles. Aleshores s'adevegué un canvi sobtat, que borbada el governament de referència, però la cosa ja no tenia remei: la ciutat es trobava plantada aquella veronyona.

Per disminuir almenys als oïes dels trabaders aquells follies, un arquitecte ideà batiar una façana artificial, per a tapar les antistètiques parades, idea excel·lentment acollida pel municipi i l'opinió pública, i que es ha estat realitzada amb un gran èxit. Per a donar al carrer un aire més desimbolt, hom encarregà a un reputat escultor de modelar unes figures dels balcons i les porteries, el bon resultat d'aquest conjunt veu mateix: l'heu pogut comprovar.

— Quins hosties! — m'em va escapar. — Però és admirable el vostre esperit de disciplina. Al meu país, un secret així seria escampat de seguida, als quatre vents i d'altres. Ningú ha intentat mantenre-us o robar-vos els maniquis?

— No. En un dels balcons hi ha un home real que veia, un funcionari, notable col·leccionista de segells, que té cura que...

No vaig deixar-lo acabar. Esgragirat, vaig treure'n el mocador, i em del qual vaig haver el nas del funcionari, i vaig llençar-lo furiosament per la finestra.

Pere CALDERS
(El treballador de VIADER)

A DOS CENTS QUILÒMETRES, PER TISSER
— S'ha entestat a arbor a casa seva que, si sense conacions, no s'espantia, que on les tires de per ac

5.5 La reina Violant d'Hongria dicta el seu testament. 1251, octubre 12. Osca

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Pergamins de Jaume I, n° 1264. Original Tourtoulon, Charles de. *Don Jaime I el Conquistador, rey de Aragón*. 1874, II, p. 437-439.

Vanitatem vanitatum vanis mortalibus derelinquens, et ad vitam vivencium in secula permansuram spe certa et in domino meo Jesuchristo defixa pertransiens.

Ego, Yoies, Dei gracia regina Aragonum, Maioricarum et Valencie, comitissa Barchinone et Urgelli et domina Montispessulani, facio dispositionem meam ultimam, in qua in primis eligo sepulturam meam in monasterio Vallis Bone, ordinis cisterciensis, et volo ut fiat mihi sepultura plana ante altare beate Virginis.

Deinde, mando quod omnia debita mea solvantur et iniuria restituantur, super quo rogo dominum meum et maritum, Jacobum, Dei gracia regem Aragonum, ut ea solvat et restituat et insuper legata infrascripta persolvat.

Item, comendo domino meo Regi specialiter filios meos, et filias, et comitem Dionisium de Ungria, et comitissam uxorem eius, et omnes dominas domus mee, et domicellas, et Gregorium et Archibaldum, et magistrum Guidonem, phisicum, qui mihi et filiis meis multum servivit, et Nicholaum, capellanum meum, et domicellos et scutiferos, et omnem aliam familiam meam, rogans ipsum dominum Regem, quatinus donet eis consilium et auxilium, sicut ipse noverit justum esse taliter, ut ipsi semper benedicant anime mee et regracientur ai bonum quod ipse faciet eis amore mei.

Item, dimitto filiis meis Petro, Jacobo, Sancio, comutarum de Posane, quem tenet rex Ungarie, frater meus, quem dimissit mii mater mea, et ipsi solvant

debita et restituant iniurias que michi mandavit mater mea, solvenda et restituenda, sicut scit ea episcopus Quinque Ecclesiensis.

Item, dimitto joyas meas quas habeo in Cardenio et ubicumque alibi, et lapides preciosos filiabus meis Constancie, Sancie, Marie, Helisabet, dividendas inter eas ad arbitrium domini Regis. Et est sciendum quod filie mee Yoles, uxori domini Alfonsi, primogeniti regis Castelle, iam dedi partem joyis meis.

Item, instituo in monasterio Vallis Bone, apud quod elegi sepulturam meam, quinque capellanos qui semper celebrent missarum solemnias et orent pro anima mea et domini Regis.

Item, dimitto eidem monasterio mille morabetinos, et monasterio Petregale centum morabetinos, et monasterio Franquesiano centum morabetinos, et monasterium Vallis Viridi triginta morabetinos, et monasterio dominarum Sancti Damiani in Valencie ducentos morabetinos, et monasterio dompnarum Sancti Damiani in Illerde, quinquaginta morabetinos.

Item, rogo quod dominus Rex donet vestes mille pauperibus.

Item, det civaria trigint milibus pauperum.

Item, dimitto fratribus minoribus Montispesulani Perpiniani, Barchinoni, Maioricarum, Terrachone, Illerde, Cesarauguste, Valencie, cuilibet domui istarum centum morabetinos.

Item, fratribus predicatoribus cuilibet domui in eisdem locis centum morabetinos.

Item, fratribus minoribus Osce quinquaginta morabetinos.

Item, ecclesie Sancte Marie de Sales de Oscha, quinquaginta morabetinos, de quibus fiant casule et frontalia altaris gloriose Virginis.

Item, monasterio Sexene, centum morabetinos pro camisiis ad opus dompnarum.

Item, monasterio de Casues, quinquaginta morabetinos.

Item, dimitto mantellum meum de serico, cum scutis signis regalis et supertunicale eiusdem panni, fratribus predicatoribus Ilerde, ut fiat inde casula.

Item, alium mantellum meum de amoret violat, et supertunicale eiusdem panni monasterio dompnarum Sancti Damiani in Valencia; penne vero predictorum mantellorum et supertunicantium vendantur, et de precio vestiantur pauperes.

Item, mantellum meum et supertunicale de pers dimitto Ermengaude uxori Petri Martini.

Item, mantellum meum et supertunicale de scarleto, dimitto alicui dompne pauperi verecunde, cui ea dare voluerit dominus Rex.

Item, duos mantellos de seda qui fuerint domini Regis dimitto eclessie Sancti Vincencii de Valencia, cui eos reservabam.

Item, dimitto magistro Gerardo, phisico lombardo, tria milia solidorum jacciensum.

Item, rogo dominum Regem, quatenus servet indempnem Bernardum, scriptorem, de denariis quos michi mutavit et assignavi sibi super baiuliam de Pratis.

Et nos Jacobus, Dei gracia rex Aragonum, Maioricarum et Valencie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesulani, promittimus vobis domna Yoles, uxori nostre dilecte, et in qua plurimum confidebamus, quod faciemus que postulatis et debita vestra solvemus, et iniuris vestras restituemus, et legata predicta dabimus.

Et insuper promittimus vobis quod davimus duo millia marcharum que argenti pro anima vestra, de illis duodecim millibus marcharum que rex Ungarie frater vester promissit nobis in dotem, pro vobis, si ea poterimus ab ipsohabere.

Et propter preces vestras, recipimus omnes personas quas superius nominastis in nostram custodiam et defensionem, et in spem beneficii quod

eis faciemus taliter, quod semper possint benedicere Deo et anime vestre et nostre, de comenda quam facitis nobis de ipsis.

Actum est hoc in Oscha, quarto idus octobris, anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo primo.

Sig+num Yoles, dei gracia regine Aragonum, Maioricarum et Valencie, comitisse Barchinone et Urgelli et domine Montispesulani.

Sig+num Jacobi, Dei gracia regis Aragonum, Maioricarum et Valencie, comitis Barchinone et Urgelli et domini Montispesulani; qui predicta omnia et singula laudamus, concedimus, approbamus, et per omnia confirmamus.

Testes sunt: Sancius de Antillo, Bertrnadus de Aones, Martinus Petri, justicia Aragone, Martinus de Ruiles, Eximinus Almoravit.

Sig+num Guillermi Scribe, domini Regis notarii, qui mandato domine Regine et domini Regis, hec scribi fecit, loco, die, et anno prefixis.

5.6 El papa Gregori IX posa Violant, la filla del rei hongarès Andreu II, sota la tutoria de la Santa Seu

“Gregorius Episcopus etc. karissime in Christo filie J. Regine, nate karissimi in Christo filii nostri... Illustris Regis Ungarie, salutem etc. Sincera devotio filiorum merito in se corroborat matris affectum, et digne meretur, ut favorem, quem ipsi ab illa postulant, consequantur. Cum itaque, sicut exhibite tue nobis littere continebant, clare memorie... genitrix tua Regina Ungarie desideraverit, ut Sedem Apostolicam, quam pio venerabatur affectu, matrem semper et dominam reputares, sicut etiam tibi precepit, dum ageret in extremis, tuque mandatum huiusmodi reverenter amplectens Ecclesie Romane tanquam matris cupias presidio communiri: nos tuis supplicationibus annuentes, personam tuam sub Beati Petri et nostra protectione ac tutela suscipimus, et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo etc. Si quis autem etc. Datum Perusii III. Idus Augusti, (Pontificatus nostri) anno nono.”

[recurs electrònic]

<http://www.arcanum.hu/mol/lpext.dll/wenzel/1/2/d1?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>

5.7 Laude arbitral de Na Violant

Existia una controvèrsia entre En Jaume, per la gràcia de Deu Rei d' Aragó, i En Pere, infant de Portugal, sobre l'expulsió dels sarraïns de Molvedre i d' Almenara i de Sogorb i de Castelló de Borriana i sobre la població dels dits llocs i sobre certa suma que l'esmentat Infant exigia del mateix Senyor Rei per causa dels dits castells. Darrerament es comprometeren en la Senyora Yoles, il·lustre Regina d' Aragó, promentent estar a lo dit i a la voluntat de la mateixa sobre les qüestions anomenades. Així doncs Nos, Na Yoles, il·lustre Regina d' Aragó, oïdes les raons de les parts i per voluntat de les parts i per el seu assentiment, recaptant el consell dels venerables En Pere, arquebisbe de Tarragona, i fra Arnaldo, bisbe de València, i de Ximèn Pérez i d' altres savis, diem: Que el Senyor Rei doni a l' Infant predit deu mil sous reials i que, mentrestant duràs la present guerra dels llocs sarraïns que circumden als de Molvedre, Sogorb i Almenara, el Senyor Rei estarà obligat a custodiar sota les seues despeses les fronteres dels dits llocs i a posar al castell de Molvedre 45 homens i al castell d' Almenara 35 homens i al castell de Sogorb 35 homens i al castell de Castelló 5 homens, als quals, elegits de la seua família o de fora d' ella, el dit Senyor Infant els prendrà per a la custodia dels anomenats castells. A més diem: que no obstant allò que es conté als documents del bescanvi que existeixen entre el Senyor Rei i l' Infant sobre que el mateix Infant pugua dispondre i ordenar de les possessions dels dits castells, el predit Infant respectarà i tindrà per ratificada la població que el Senyor Rei va fer als predits llocs i que signe els instruments fets aleshores o que'n faça de bell nou d' altres si així se li exigira, a no ser que en la mateixa població s' haguera fet

alguna cosa que fora digna de retractació i, si tal així fora, diem: que el dit Infant pugua revocar-la amb el nostre consentiment i assentiment. Els instruments, no gensmenys, que existien entre el Senyor Rei i el mateix Infant tocant a d'altres coses, permaneixquen perpetuament en la seua fermesa d'aital manera que no res en absolut es derogue d'alló que ha segut fet per estos instruments. Altrament diem: que el dit Infant no estiga obligat a servir al Senyor Rei durant un any per alló que ell estava obligat al camp i ciutat de Tarragona. Açó es va fer el VI de les calendes de març de l'any del Senyor 1248é, en presència de l'Arquebisbe, el Bisbe i Ximèn Pérez, predits, i de Pere Cornell, Guillermo de Montcada, Esteve Pérez, Ximèn Pérez de Pina, Pere Nuyez, Guillermo Escrivà i de Guillermo de Bell-lloch notari del Senyor Rei.

[recurs electrònic] <http://www.cavallersdelaconquesta.org/laude-arbitral-de-na-violant/>

5.8 Dues històries llegendàries sobre Violant

5.8.1 Una història de veritat

Fa molts i molts anys a dintre d'un poblet que es deia Vallbona hi havia un monestir. Dins d'aquell monestir i vivien moltes monges i un bon home que es deia Josep que hi vivia amagat. Aquest tenia un problema i és que el monestir de Vallbona li agradava molt però havia de marxar per ordre del rei ja al monestir hi residia la reina, la qual estava enamorada d'en Josep. La reina era hongaresa i es deia Violant. Estaven molt enamorats ells i en Josep. S'enviaven cartes d'amor i un dia el rei Jaume se'n va assabentar. Llavors va ordenar que li talessin el cap amb una espasa. En Josep es va amagar dins al monestir entre les monges perquè el rei no el trobés, ja que allí no podia entra ni ell.

El rei el va anar a buscar per a tot a arreu: per a tots els comtats que hi havien a Catalunya i fins i tot el va buscar a Hongria, al palau de la seva dona, però no el va trobar.

Al final el va trobar subornant una monja a la que va pagar 23.000.000 milions de reals. La monja li va dir on era i quan el rei ho va saber va anar a el monestir a buscar-lo i el va agafar, i el va tancar a la presó i al cap de cinc dies el va fer matar. La Violant plorava, però el van matar. La reina Violant va decidir suïcidar-se i enterrar-se al monestir de Vallbona de les monges, per ser prop del cos i ànima del seu enamorat. Al cap de 1000 dies van destapar la tomba de la Violant i només hi quedava una pols que va volar fins a la tomba de Josep que també l'estaven

mirant i es van ajuntar les dos, llavors van decidir agafar-ho i intentar separar-ho però era impossible saber quins eren de cadascú i després de molta estona d'intentar separar-ho finalment el polsim va volar i volar i així segur que sempre estaran junts.

Però la Violant i el monjo van tenir un fill que no que i ningú sabia que era seu, i al cap d'uns quants anys aquest polsim va anar a parar a una casa del fill del seu fill i aixà va ser com van acabar estant junts amb el seu net i no tan sols això si no que també el seu net es deia Josep i la seva dona Violant i van viure feliços i van menjar anissos.

Guillem Isarn [recurs electrònic]

http://apliense.xtec.cat/prestatgeria/e3990101_147/livre/index.php?section=24&page=7

5.8.2 El monjo treballador

Hi havia un monjo que vivia al monestir de Santes Creus des de que era petit allí. Els monjos allí sempre treballaven: feien llibres, horts, llegien, .. i sobre tot resaven. Doncs bé, el monjo del que parlava abans, era molt treballador, es deia Ramon i tenia curiositat per veure com eren les dones nobles ja que ell no n'havia vist mai cap que no fos pagesa.

Al poble no en voltaven gaires allà de dones i clar si volia conèixer-ne alguna hauria d'anar al poble de la vora, on als voltants del monestir de Poblet.

Un dia, mentre anava cap al poble a vendre el vi que feien al monestir, va veure que hi havia tot de gent per un del camins que portaven cap a les terres de Ponent. S'hi va acostar i va veure que era un carro preciós, i a dins li van dir que hi havia asseguda la reina Violant d'Hongria. Gairebé no la va veure, però li va agradar molt.

Esta meravellat de la seva bellesa, però no va poder parlar amb ella. Es va dedicar a visitar el poble perquè ell no volia morir com un monjo al monestir sinó que volia quedar-se a viure al poble prop d'on fos Violant d'Hongria, en vida o al cementiri del mateix poble on ella morís.

Va anar passant el temps, i quan anava cap al poble a comprar o vendre alguna cosa, no veia cap dona que li agradés més que la reina que havia vist veure ara ja feia dos anys.

El monjo Ramon voltava molt per el poble li agradava molt caminar i també mirava si trobava alguna dona que li agrades, perquè alguna vegada havia pensat que també li hagués agradat casar-se si no fos monjo, però no en trobava cap. Un dia se n'anava a fer l'hort al costat del monestir de Vallbona de les Monges, i com que no trobava cap dona que li agradés se n'anava al monestir a llegir llibres o a escriure. O a l'hortet a plantar cebes, cols, tomàquets etc.

Quan va acabar de fer va anar a fer un tomb pel poble i també a comprar el que li faltava per menjar. Al tornar cap al monestir es va trobar una dona molt guapa. El monjo Ramon li va dir per si volien quedar un dia per anar a un banc i berenar i parlar. Però un dia va dir:

—Tots els monjos no tenen cap núvia doncs millor que jo tampoc no en tingui. Van xerrar i xerrar fins que es va fer fosc i cada un va marxar a la seva casa. El monjo mai més va pensar amb cap monja ni dona del món. Des d' aquell dia no va pensar més en les dones. Quasi cada dia se n'anava a fer un tomb pel poble li agradava molt ajudar a les persones que no podien gaire caminar.

El monjo era molt feliç.

(Òscar Duró i Gamero)

[recurs electrònic]

http://apliense.xtec.cat/prestatgeria/e3990101_147/lilibre/index.php?section=24&page=1

6. NOTES

¹ Per més informació, vegis l'enllaç:

http://www.mhcat.cat/exposicions/exposicions_en_linia/princeses_de_terres_llunyanes_catalunya_i_hongria_a_l_edat_mitjana_2009

² Vegis l'article en l'apèndix.

³ Vegis l'article en l'apèndix.

⁴ Per a més informació sobre aquestes amistats i sobre Brachfeld en general, vegis Baló, Àgnes (2010-2011) "Iniciativas privadas para la difusión del patrimonio húngaro en Cataluña" [recurs electrònic]:

<https://www.google.es/#q=Iniciativas+privadas+para+la+difusi%C3%B3n+del+patrimonio+h%C3%BAngaro+en+Catalu%C3%B1a+>

⁵ Vidal, Marc "Si s'acaba la immersió lingüística, el català està perdut", 05.13.2014, diari "Ara" [recurs electrònic] http://www.sempre.cat/files/documentos/817_0_Entrevista_L.102.pdf

⁶

http://www.brown.edu/Departments/Italian_Studies/dweb/history/characters/peter_iii_aragon.php.

⁷ Vegis l'article en l'apèndix.

⁸ 12 de novembre de 1938, núm. 44-45, p. 5. Vegi l'article a l'apèndix.

⁹ Pilis.

¹⁰ Börzsöny.

¹¹ Els anys 1956-1957 hi van haver protestes a Catalunya contra la invasió d'Hongria; es va fer un manifest que, d'entre altres, Espriu va signar.

¹² Malgrat que l'ortografia no és correcta, els hongaresos sí que diem "fantasztikus!"

¹³ Es tracta del jove Kálmán Faluba.

¹⁴ Mihály Vörösmarty (1800-1855) poeta hongarès, escriptor, advocat i membre regular de l'Acadèmia de Ciències i de l'Associació Kisfaludy, una de les més grans figures del romanticisme a Hongria.

¹⁵ Un poema de Vörösmarty amb música, una cançó nacional dels hongaresos, a més de l'himne nacional.

¹⁶ Un altre poema escrit per Vörösmarty.

¹⁷ Aquest nom és una barreja de dos catalanistes hongaresos: Ildikó Szíjj i Kálmán Faluba.

¹⁸ segons altres fonts, després del 1219.

¹⁹ Vegis l'entrada a :<http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/053/pc005356.html#7>.

²⁰ http://archivum.magyarhirlap.hu/sakk_es_uzlet.html

²¹ Vegis el text originari, en llatí, a l'apèndix.

²² Vegis l'entrada a:

http://toriblog.blog.hu/2009/09/24/kiralylanyok_messzi_foldrol_aragoniai_magyar_dinasztikus_kapcsolatok_2_resz

²³ Segons el *Diccionari biogràfic de dones*, en setze anys de matrimoni Violant va parir deu fills i filles: l'infant Pere que va ser Pere el Gran, rei d'Aragó; Jaume, rei de Mallorca; Sanç, arquebisbe de Toledo; Violant, casada amb Alfons X de Castella; Constança, que es casà amb el germà d'aquest; l'infant Manuel; Isabel, reina de França, casada amb Felip l'Ardit; Maria, que morí soltera; Sança, que morí a Terra Santa; Ferran i Elionor (*Diccionari biogràfic de dones en línia*, article Violant d'Hongria.

http://www.dbd.cat/index.php?option=com_biografies&view=biografia&id=466

²⁴ Original A.C.A pergamins de Jaume I, n. 1264; pel text del testament, escrit en llatí, vegis l'apèndix.

²⁵ Vegis el capítol 3.3 sobre Olivér Ferenc Brachfeld.

²⁶ Òbviament, es tracta d'un anacronisme perquè en aquest temps la filla del rei d'Hongria probablement no parlava l'alemany.

²⁷ Laurentius Surius (*Vitae Sanctorum*, Cologne, 1570) i Antonius d'Dauroultius (*Flores exemplorum, sive catechismus historialis*, Nutius, 1616) també van publicar la llegenda en extractes, però tota la història va ser publicada només pels bol·landistes.

²⁸ Per a més detalls, consulteu la següent pàgina web: <http://alcover.iec.cat/>. Aquesta pàgina web recull de manera molt completa la biografia, obres diverses i bibliografia sobre Alcover.

²⁹ Maria Aurèlia Capmany està ben familiaritzada amb jocs literaris; en la seva novel·la "Quim-Quima", els paral·lels amb l'obra *Orlando* de Virginia Woolf se situen en la mateixa construcció del relat i del personatge: bàsicament, és un calc d'aquesta obra de l'escriptora anglesa.

³⁰ És un dels vins més antics del món, fins i tot abans dels ports i la classificació de Bordeus. En els dies del Macià de Capmany, aquest vi va ser ben conegut internacionalment per les seves qualitats. El 1703, Francisco Rákóczi II, príncep de Transsilvània, va donar el rei Lluís XIV de França una mica de vi Tokaji del seu estat Tokaj com a regal. El vi Tokaji va ser servit a la cort reial francesa a Versalles, on es va donar a conèixer com Tokay. Encantat amb la preuada beguda, Lluís XV de França va oferir una copa de Tokaji a Madame de Pompadour, referint-se a la beguda dolça com "Vinum Regum, Rex Vinorum" ("El vi de reis, rei dels vins"). Aquesta famosa frase s'utilitza per al dia d'avui a la comercialització dels vins de Tokaji. Capmany menciona aquest vi també en la seva obra titulada *Feliçment, jo sóc una dona* (Capmany 1994:357).

³¹ En l'obra original de Puccini es diu Cavaradossi. Capmany, no obstant això, no parla explícitament de l'obra de Puccini, només els noms i els esdeveniments es refereixen a l'òpera.

³² Frano Supilo era un polític croat que va néixer setanta-dos anys després. Aquí tampoc no hi ha cap referència al polític; Capmany només utilitza el seu nom per a un dels seus caràcters narratius.

³³ http://www.sre.urv.cat/rondcat/ajuda_tipus.php?lang=cat&id_tipus=706

³⁴ La llegenda de la filla del rei d'Hongria també compta amb algunes peces que molt probablement van ser influenciades per la vida de santa Elisabet. La princesa d'Hongria també és rebutjada per la seva sogra i quan se li pregunta qui és, ella respon amb les paraules de santa Elisabet: "Sóc una dona pecadora." El seu fill també és tan generós com santa Elisabet va ser i regala als altres nois no només el menjar que va rebre de la seva mare, sinó també la roba que porta. El fet que el culte de santa Isabel d'Hongria es va estendre tan d'hora a la península ibèrica es pot atribuir a Violant d'Hongria. El papa Gregori IX va canonitzar Isabel el 1235. El 24 desembre del 1250 Violant va viatjar a Tarragona per inspeccionar personalment les obres de l'altar a la Catedral, erigida en honor de la seva germanastra, santa Isabel (Jankovics 2009:55).

³⁵ https://dossiersvilarealencs.files.wordpress.com/2012/03/novelc2b7listes_vila-real.pdf

7. BIBLIOGRAFIA

7.1 Fonts citades

- ALCOVER, Antoni (1978): *Aplec de Rondaies Mallorquines* Tom XI, Palma de Mallorca, Editorial Moll.
- ANÒNIM (1995): *Història de Jacob Xalabín*, Alzira, Edicions Bromera.
- ARAGÓ i Masó, Narcís Jordi & CLARA, Josep (1998): *Els epistolaris de Carles Rahola: Antologia de cartes de cent corresponents (1901-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ARCHIVO de la Corona de Aragon (1973): *Collección de documentos inéditos Volumen XIII Edición anastática Núm. 1. Documentos Literarios en antigua lengua catalana siglos XIV y XV*. Barcelona.
- ARXIU de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Pergamins de Jaume I, nº 1264. Original Tourtoulon, Charles de. Don Jaime I el Conquistador, rey de Aragón. 1874, II, p. 437-439.
- BALAGUER, Víctor (1861): *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragon*, Tomo II, Barcelona, Librería de Salvador Manero.
- BALAGUER, Victor (1879): *Historia política y literaria de los trovadores*, tom III. Barcelona, Imprenta de Fortanet
- BARTUAL, Carles (2013): "El cànon de la literatura catalana contemporània i les traduccions a l'hongarès. Reflexions sobre la recepció de la literatura catalana a Hongria" en *Catalanística a Hongria 1971/72-2011/12. Actes del Simposi Internacional de Catalanística. Budapest, 24-26 d'abril de 2012*, Budapest, Universitat Eötvös Lóránd, Facultat de Lletres, Estudis d'Iberoromanística, p. 37-48.
- BATET, Mònica (2013): "El senyor Delcroix" en Villalonga, Anna Maria: *Elles també maten*. Barcelona, Llibres del Delicte.

- BÍBLIA (2002), Barcelona, Editorial Claret.
- BOCCACCIO, Giovanni (1882): *Il Decamerone*, Roma, Perino.
- BOFARULL y Brocá, D. Antonio de (1876): *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, tomo III: "Condes, reyes de Aragón", Barcelona, Juan Aleu y Fugarull, 1876.
- Brachfeld, F. Oliver (1933): "La novel·la hongaresa d'avui" dins *Mirador* (setmanari), 7 de desembre de 1933, Any V, núm. 253. p. 6.
- BRACHFELD, F. Oliver (1991): *Violant d'Hongria*. Barcelona, Associació Cultural Catalano-Hongaresa.
- BRACHFELD, Olivér Ferenc (1930): *Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban és a katalán népballadában*, Budapest, Sárkány Nyomda.
- CABRÉ, Jaume (2000): *Viatge d'hivern*. Barcelona, Proa.
- CABRÉ, Jaume (2011): *Jo confesso*. Barcelona, Proa.
- CALDERS, Pere (1979): *Cròniques de la veritat oculta*, Barcelona, Edicions 62.
- CAPMANY, Maria Aurèlia (1994): *Feliçment, jo sóc una dona*. Barcelona, Barcanova.
- CAPMANY, Maria Aurèlia (2005): *El malefici de la reina d'Hongria o les aventures dels tres patrons de nau*, Barcelona, Barcanova.
- ESPRIU, Salvador (1979): *Les cançons d'Ariadna*. Barcelona, Proa.
- FALUBA, Kálmán (2013): "Història i periodització de la catalanística hongaresa" en *Catalanística a Hongria (1971/72-2011-12)*. *Actes del Simposi Internacional de Catalanística*. Budapest, Universitat Eötvös Lóránd, Facultat de Lletres, Estudis d'Iberoromanística.
- HONTI, János (1975): *A mese világa*, Budapest, Magvető.
- JANKOVICS, Katalin (2009): "Árpád-házi Jolánta /Violant temetkezése Vallbona de les Mongesben (Lérida, Katalónia)" [L'enterrament de Violant d'Hongria a Vallbona de les Monges] en *Omnis creatura significans: Tanulmányok Prokopp Mária 70. Születésnapjára /Essays in Honour of Mária Prokopp*. Budapest, CentrArt.
- KÖRÖSI, Albin (1914): *Egy magyar királyleány története. Istoria de la fiyla del rey dungria (Tanulmány az ó-román irodalom és dialectologia köréből)*. Budapest, "Élet" irodalmi és nyomda részvénytársaság.

- MIRET i Sans, Joaquim (2004): *Itinerari de Jaume I "el Conqueridor"*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- MONTOLIU, Manuel de (1957): *La llengua catalana i els trobadors*. Barcelona, Editorial Alpha.
- PETIT BORDES, Núria (2001): "Estudi de les fonts documentals que informen sobre els orígens, la fundació i els primers temps del monestir cistercenc de Vallbona" en URTX, Revista cultural d'Urgell, No. 14. 83-116.
- PORCEL, Baltasar (1987): *Les primaveres i les tardors*. Barcelona, Edicions Proa.
- RILKE, Rainer Maria (1981): *La cançó d'amor i de mort del corneta Christopher Rilke*. Barcelona, Curial.
- RIQUER DE, Martí (1964): *Historia de la literatura catalana II*. Barcelona, Edicions Ariel.
- ROIG, Montserrat (1972): *Ramona, adéu*, Bcelona, Edicions 62.
- ROIG, Montserrat (1976): *Rafael Vidiella, l'aventura de la revolució*, Barcelona, Editorial Laia.
- ROIG, Montserrat (1989): *Cant de la joventut*. Barcelona, Edicions 62.
- ROVIRA i Virgili, Antoni (1977): *Història de Catalunya*, Volum IV, Bilbao, Editorial La gran enciclopèdia vasca.
- ȘĂINEANU, Lazăr (1905): *La création métaphorique en français et en roman: Le chat, avec un appendice sur la fouine, le singe et les strigiens*. França, Niemeyer.
- SALVADÓ, Albert (2001): *Jaume I el Conqueridor: La reina hongaresa*. Barcelona, Columna.
- SOLDEVILA, Ferran (1962): *Història de Catalunya*, Barcelona, Editorial Alpha.
- SOLDEVILA, Ferran (1982): *Jaume I: Crònica o Llibre dels feits*. Barcelona, Edicions 62.
- TRABAL, Francesc (1980): *Vals*. Barcelona, Edicions 62.
- VINAS, Robert i Vinas-CAVENEL Agnès (2008): *El Llibre dels Fets de Jaume el Conqueridor. Versió en català modern de Josep Maria Pujol*. Mallorca, Moll.

7.2 Fonts consultades

- BATET, Mònica (2012): *No et miris el riu*, Barcelona, Editorial Meteora.
- BERTÉNYI, Iván (2009): *Az Árpád-ház királyai. Nemzeti dinasztiánk három évszázada*, Budapest, Oficina.
- BRACHFELD, Olivér Ferenc (2001): *Árpád-házi Jolánta, Aragónia királynéja*. Szeged, Hispánia.
- BRACHFELD, F. Oliver (7 de desembre de 1933 Any V, núm. 253, p. 6) "La novel·la hongaresa d'avui" en el setmanari "Mirador".
- BULBENA I TOSSEL, Antoni (1902): *Historia de la filla del Rey de Hungría. Historia de Emperadriu d'Alemanya, falsament acusada d'adulteri. Mirable aventure del cavaller Spercius. Segons manuscrits e cròniques dels segles XIV, XV i XVI*, Series Llegendari català, Barcelona, Altés.
- DOUHET, Jules i MIGNE, Jacques Paul (1855): *Dictionnaire des llegendes du Christianisme*, Paris.
- ESPRIU, Salvador (1949): *Les cançons d'Ariadna*. Barcelona, Ossa menor.
- FAUSTO i Manzano, Vicent (1997): *Carmesina*, Ajuntament de Vila-Real.
- FERNÁNDEZ Herrero, Juan Manuel (2009): *Jaime I y Violante de Hungría*, Fundació Privada Santa Maria de Vallbona 850 anys.
- IJJAS, Antal (1976): "A nagyközépkor főbb szentjei. November 17. Az Asszonyi Életszentség Örök Modellje: Árpádházi Szent Erzsébet" in *Szentek élete II*. Budapest, Ecclesia könyvkiadó (p. 111-126).
- MARINESCU, Constantin (1954): *Du nouveau sur Tirant lo Blanch*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- MARTORELL, Joanot i GALBA, Martí Joan de (1979): *Tirant lo Blanc i altres escrits de Joanot Martorell*. Barcelona, Ariel.
- MEGYER, József: "Körösi Albin (1860-1936)" in BALANYI, György (ed.) (1942): *Magyar piaristák a XIX. és XX. században*. Budapest, Szent István társulat, p. 327-339.

- MONTALEMBERT, Charles de (s/a): *Árpád-házi Szent Erzsébet, Tübingi hercegné élete*, Budapest, Új Ember Kiadó.
- MOYA, Bienve (1996): "Àgata, el nom de la flor" en *La llegenda dels sants (creadors de mites)*, Tarragona, El Mèdol.
- MUNTANER, D. Bartolomé (1873): *Invençión del cuerpo de S. Antonio Abad, E Historia de la Hija del rey de Hungira*. Palma.
- PAPP, Márió (2003): *Így sakkoztak ők*. Budapest, Új Palatinus Könyvesház Kft.
- PERUCHO, Joan (1990): *Les històries naturals*, Barcelona, Edicions 62.
- PROPP, Vladimir (1995): *A mese morfológiája*. Budapest, Osiris.
- PUSKELY, Mária (2007): *Árpád-házi Szent Erzsébet*, Budapest, Kairosz.
- REMI, Philippe de (1840): *Roman de la Manekine*. Paris, Bannatyne Club.
- SOLTÉSZ, István i GÁSPÁR, Zsuzsa (2002): "Jolánta – egy sikeres élet" *Árpád-házi királylányok Európában. Győztes és bukott csillagok*. Budapest, Gabo.
- SZABADOS, György (agost 2010): "Egy királylány messzi földről. Az első magyar-katalán uralkodói házasságról." [Una princesa de terra llunyana. Sobre el primer matrimoni real català-hongarès.] Szeged, revista "Tiszatáj".
- VAJAY, Szabolcs (1984): "Dominae reginae milites. Árpád-házi Jolánta magyarjai Valencia visszavétele idején" [Els hongaresos de la Violant d'Hongria en el temps de la reconquesta de València] en *Mályusz Elemér emlékkönyv*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, Budapest, Akadémiai Kiadó.

7.3 Webgrafia

(Fonts consultades per l'última vegada: 29 d'agost, 2014)

BALÓ, Ágnes (2010-2011) "Iniciativas privadas para la difusión del patrimonio húngaro en Cataluña":

<https://www.google.es/#q=Iniciativas+privadas+para+la+difusi%C3%B3n+del+patrimonio+h%C3%BAngaro+en+Catalu%C3%B1a+>

BIBLIOTECA Villa-Real: "Novel·listes vila-realencs" (Vicent Fausto):

https://dossiersvilarealencs.files.wordpress.com/2012/03/novelc2b7listes_vila-real.pdf

BRACHFELD, Ferenc Olivér: "L'Hongria dels meus amors"

Diari de Tarragona, 24 de novembre de 1931, p. 3

<http://web.tarragona.cat/pandora/cgi-bin/Pandora#top>

CINGONALI, Stefano Maria (2012): "El *Llibre del infant en Pere*: De la sutil frontera entre realitat y ficción en la historiografía" en *Talia dixit* 7, 73-96.

<http://www.eweb.unex.es/eweb/arengas/td7.Cingolani.pdf>

DECAMERON web:

http://www.brown.edu/Departments/Italian_Studies/dweb/history/characters/peter_i_ii_aragon.php

DESCLOT, Bernat (1885): *Crónica del Rey en Pere e dels seus antecessors passats*. Barcelona, La Renaixença

<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/12142747518921506765213/p0000001.htm>

DICCIONARI biogràfic de dones (article "Violant d'Hongria")

http://www.dbd.cat/index.php?option=com_biografies&view=biografia&id=466

DURO I GAMERO, Òscar: "El monjo treballador"

http://apliense.xtec.cat/prestatgeria/e3990101_147/llibre/index.php?section=24&page=1

ISARN, Guillem: "Una història de veritat"

http://apliense.xtec.cat/prestatgeria/e3990101_147/llibre/index.php?section=24&page=7

El papa GREGORI IX posa Violant, la filla del rei hongarès Andreu II, sota la tutoria de la Santa Seu:

<http://www.arcanum.hu/mol/lpext.dll/wenzel/1/2/d1?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>

LAUDE arbitral de Na Violant:

<http://www.cavallersdelaconquesta.org/laude-arbitral-de-na-violant/>

ORSZÁGOS Széchenyi Könyvtár, article "Jolán":

<http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/053/pc005356.html#7>

PRINCESES de terres llunyanes. Catalunya i Hongria a l'edat mitjana.

http://www.mhcat.cat/exposicions/exposicions_en_linia/princeses_de_terres_llunyanes_catalunya_i_hongria_a_l_edat_mitjana_2009

TÖRTÉNELEM mindenkinek (4 de setembre de 2009): "Királylányok messzi földről.

Aragónia-magyar dinasztikus kapcsolatok, 2. rész"

http://toriblog.blog.hu/2009/09/24/kiralylanyok_messzi_foldrol_aragoniai_magyar_dinasztikus_kapcsolatok_2_resz

TIPUS de rondalles: "La donzella sense braços":

http://www.sre.urv.cat/rondcat/ajuda_tipus.php?lang=cat&id_tipus=706

VANGUARDIA, La: (26 de març, 1931)

<http://hemeroteca-paginas.lavanguardia.com/LVE07/HEM/1931/03/26/LVG19310326-007.pdf>

VIDAL, Marc: "Kálmán Faluba: Si s'acaba la immersió lingüística, el català està perdut"

Diari "Ara", 13 de maig de 2011

http://www.ara.cat/premium/cronica/sacaba-immersio-linguistica-catala-perdut_0_479952008.html

Hongria i hongaresos en la literatura catalana: El cas de Violant d'Hongria by [Ildikó Piroska, POSZTÓS Palau Vergés, Montserrat](#) is licensed under a [Creative Commons Reconocimiento-NoComercial-SinObraDerivada 4.0 Internacional License](#).

Puede hallar permisos más allá de los concedidos con esta licencia en <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>